

16 | **Filip Gregor:**
Historie prostějovské hvězdárny

32 | **Martin Kováček:**
Návštěva z vesmíru ve VMO

37 | **Bohumila Tinzová:**
Astronom Edmund Weiss

TÉMA ČÍSLA

Hvězdné nebe

LEONARDO MUSEUM - BRNO
Chomoucký kraj

Středověk hrou

WWW.MUZEUM-SUMPERK.CZ

18. ÚNORA - 30. ČERVNA 2022

MUZEUM
ŠUMPERK

VSTUPNÉ:
PLNÉ 60 Kč, SNIŽENÉ 40 Kč,
DĚTI DO 9 LET ZDARMA

KROK 1/2022

Periodický tisk územně
samosprávného celku Olomoucký kraj

Téma čísla.

Vesmír

Obálka:

Hvězdárna Sovinec

Foto: Jindřich Štreit.

Vydává Vědecká knihovna v Olomouci

Ročník 19., číslo 1

Vychází čtyřikrát ročně v Olomouci

Vedoucí redaktor:

Mgr. Tomáš Chalupa

Odpovědná redaktorka:

Mgr. Michaela Heloňová

Redakční rada:

RNDr. Bc. Iveta Tichá, Mgr. Miloš
Korhoň, prof. Mgr. Jindřich Štreit,
Mgr. Michaela Heloňová, PhDr. Marie
Gronychová, Mgr. Pavel Rušar,
Mgr. Filip Gregor, PhDr. Jindřich Garčic,
RNDr. Lenka Prucková, MgA. Antonín
Valenta, Mgr. Lubor Maloň

Adresa vydavatele a redakce:

Vědecká knihovna v Olomouci,

Bezručova 3, 779 11 Olomouc

IČO: 100625

tel.: 585 205 311, fax: 585 225 774

e-mail: redakce@vkol.cz

internet: www.vkol.cz/krok

facebook: <https://www.facebook.com/kulturnirevue>

kulturnirevue

Grafická úprava:

Petr Macháček

Předtisková příprava a tisk:

Booksprint s. r. o.

ISSN:

1214-6420 (tištěná verze)

1214-648X (elektronická verze)

Registrace:

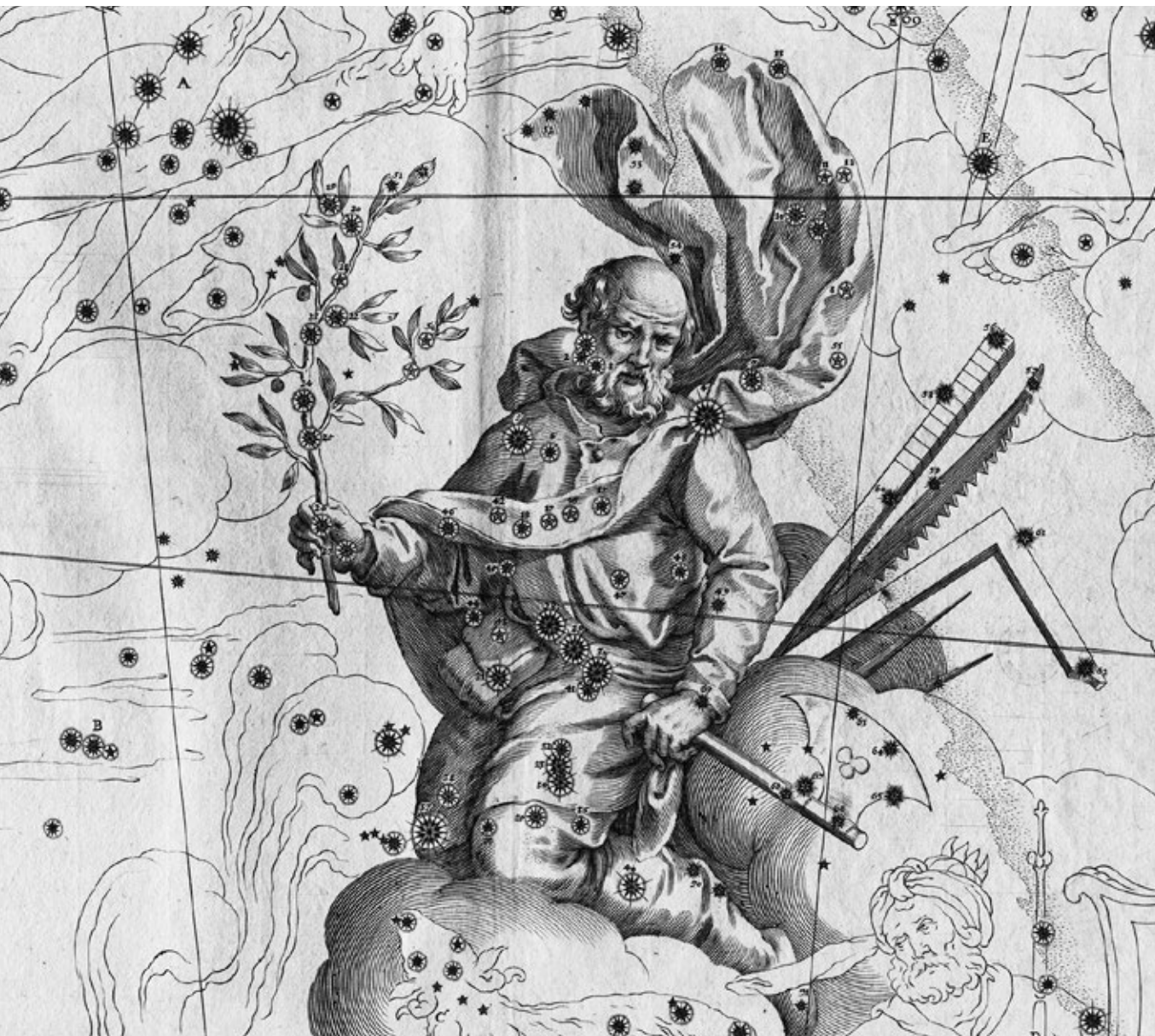
MK ČR E 6450

Číslo vychází:

16. 2. 2022

Obsah

- 03** Úvodník (*Tomáš Chalupa*)
- 04** Hvězdné nebe ve fondu VKOL
(*Jiří Glonek*)
- 11** „Vesmíru rozumíme jako naši
prapředci“ (*Petra Pášová*)
- 16** Historie a současnost
prostějovské hvězdárny
(*Filip Gregor*)
- 22** Nadšenec noční oblohy
Vladimír Petřkovský
(*Pavel Macháček*)
- 26** „Nechat dostatečný prostor
pro vnímání...“
(*Martin Kučera*)
- 32** Návštěva z Vesmíru ve VMO
(*Martin Kováček*
a *Tomáš Lehotský*)
- 37** Astronom Edmund Weiss
(*Bohumila Tinzová*)
- 44** Počátky amatérské
astronomie v Přerově
(*Jiří Lapáček*)
- 48** Jsem z hvězd
(*František Všeticka*)
- 51** WHOO! (White Hole
Observatory Opava!)
(*Tomáš Graf*)
- VARIA**
- 55** K meziválečnému působení
Josefa Ludvíka Fischera
v Olomouci (*Jiří Fiala*)
- 62** Sv. Pavlína, patronka
Olomouce (*Leoš Mlčák*)
- 70** Malované nebe
(*Jitka Vybíralová Gajdošíková*,
Olga Kosíková)
- 76** Lubomír Novotný odhaluje
osudy vyšetřovatele
krčmaňské aféry
(*Tomáš Chalupa*)
- 81** Kolem knihovny vyrostla
komunita srdcařů
(*Tomáš Chalupa*)
- 84** Poutní místa na Jesenicku
(*Michaela Neubauerová*)
- 88** Kulturní itinerář
- TÉMA ČÍSLA 2/2022:**
Les

Souhvězdí Orionu jako sv. Josef v Schillerově atlasu. Zdroj: VKOL, sign. III 640.110.

Úvodník

Vážení a milí čtenáři revue KROK, letošní rok zahajujeme číslem věnovanému hvězdám a vesmíru. Přiznám se, že mám pro toto téma slabost, už jako malý jsem chtěl být kosmonautem. Jistě budete souhlasit, že pohled na hvězdné nebe je fascinující. Pro naše dávné předky měly hvězdy možná ještě větší význam, námořníkům pomáhaly s navigací na moři, lidé řídili své životy podle doporučení astrologů, učenci bádali nad problematikou pohybu vesmírných těles a někteří, jako třeba slavný Giordano Bruno, za to zaplatili životem. A pokud nahlédneme ještě hlouběji do minulosti, tak zjistíme, že třeba egyptské pyramidy v Gíze byly podle názoru odborníků zřejmě stavěny podle postavení hvězd v souhvězdí Oriona, stejně jako mnohé megalitické stavby. Hvězdy a vesmír zkrátka fascinují lidstvo od nepaměti a dnes je tomu stejně.

Doba je ovšem jiná. Do vesmíru se začíná létat za zábavou, rozvíjí se vesmírná turistika. Vesmír

dobývají ambiciozní miliardáři, kteří vracejí lidstvu pozapomenuté sny o kolonizaci Marsu. V plánu je opětovné přistání na Měsíci, které slibuje hned trojice vesmírných velmocí. Naše sondy putují až k samotným hranicím Sluneční soustavy, zatímco jiné automaty jsou schopny přistávat na povrchu komet a přivážet z nich vzorky hornin. Do vesmíru jsme vypustili právě v těchto měsících unikátní vesmírný dalekohled Jamese Webba, který nám umožní nahlédnout do dosud nepředstavitelných hlubin prostoru i času. Projekt, který se realizoval bezmála třicet let, tedy celou jednu lidskou generaci. Stojíme pod vesmírnou klenbou, ale už pro nás nepředstavuje pouze zdroj úžasu, ale i poznání a také prostor, který možná jednou osídlíme. Doufám, že prostorem pro poznání nejen vesmírných dálav pro vás bude i náš čtvrtletník.

Přeji vám příjemné čtení.

Tomáš Chalupa

Hvězdné nebe aneb vzácná astronomická díla ve fondu Vědecké knihovny v Olomouci

JIŘÍ GLONEK

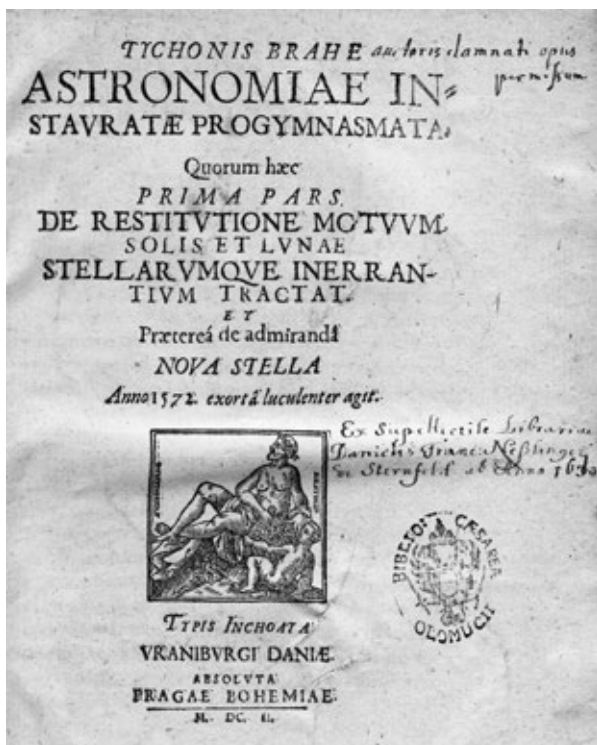
O bjevování a zkoumání vesmírných těles bylo lidstvu vlastní od pradávna. Lidská zvědavost byla zkrátka neukojitelná a ve své podstatě stála za všemi velkými vědeckými objevy.

Exaktněji definované jevy na Zemi i ve vesmíru následně umožnily například lepší určování zeměpisných souřadnic, posun v trigonometrii a navigaci, přesnější měření času a reformu kalendáře, stejně jako rozvoj mořeplavby a rozkvět světového obchodu. Nebývalý progres astronomických bádání přitom nemohly zastavit ani komplikace spojené s náboženstvím a jeho doktrínami. Každopádně astronomie, považovaná za nejstarší vědu i Koperníkem a jeho současníky, již ve středověku patřila mezi sedm svobodných umění a v jejich rámci do tzv. kvadrivia, souboru čtyř vyšších umění tvořených aritmetikou, geometrií, hudbou a právě astronomií. Ta se vyučovala i na olomoucké jezuitské univerzitě v rámci filozofických studií coby součást matematiky. Představovala ovšem poněkud kontroverzní vědní segment vzhledem k problematice spojené s křesťanskými dogmaty a uspořádáním sluneční soustavy.

Zatracení velikáni vědy

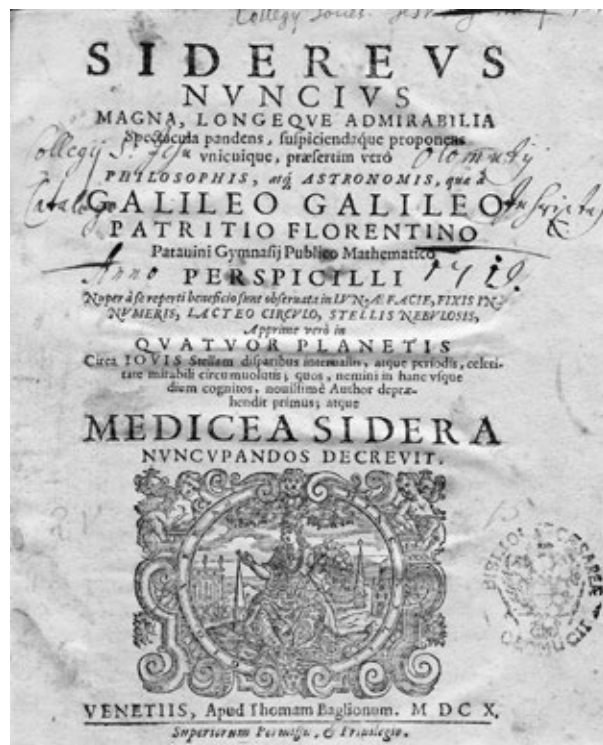
V tomto ohledu se nám může jevit jako poněkud zvláštní skutečnost, že právě jezuitské knihovny ukrývaly mnoho vzácných a pro vědecké poznání zcela klíčových děl spojených s astronomií, ocitnuvších se na indexu zakázaných knih. Jezuité přirozeně respektovali církevní odsouzení Koperníkova heliocentrického systému, nicméně ho v přednáškách pro studenty uváděli jako jeden z několika existujících variant uspořádání Sluneční soustavy. Navíc v duchu tradice chápali astronomii jako obor veskrze matematický (mající předpokládat zatmění Slunce, Měsíce apod.), jehož úkolem rozhodně není bádání o uspořádání vesmíru. To přináleželo výhradně teologii, potažmo filozofii. Výše nastíněné však osvětluje skutečnost, že jsme se mohli i v někdejších bibliotékách olomouckých či brněnských jezuitů setkat rovněž se spisy Galileia, Giordana Bruna, Tycha Braheho či Keplera. U řady z nich byl ovšem případný čtenář již předem na titulním listu upozorněn na jistou závadnost autora a obsahu. Například formou rukopisného vpisku „*auctor damnatus*“ tak, jako to vidíme

i u knih, které roku 1667 daroval brněnským jezuitům Daniel Franciscus Nesslinger ze Sternfeldu. Brněnské koleji tehdy odkázal na 100 knih. Mezi nimi i řadu zakázaných astronomických spisů. Konkrétně například Braheho *Astronomiae instauratae progymnasmata* z roku 1602 (VKOL, sign. II 10.073–II 10.074/ A) nebo Keplerovy slavné Rudolfinské tabulky alias *Tabulae Rudolphinae* z roku 1627 (VKOL, sign. III 9.216), kde u jména autora čteme varovný přípisek „*auctor damnatus, hoc opus tamen permittitur*“ (autor je zatracen, ale toto dílo se připouští).

Titulní list Braheho spisu s rukopisnou proveniencí a poznámkou o závadnosti. Zdroj: VKOL, sign. II 10.073-II 10.074/ A.

Obdobné označení naopak postrádá proslulé pojednání Galilea Galileiho *Sidereus Nuncius* (Hvězdný posel) vytištěné v Benátkách roku 1610 (VKOL, sign. 9.375). Jde o další převratné dílo přebývající přinejmenším od roku 1719 v bibliotéce olomouckých jezuitů. V jezuitských sbírkách se ale ocitla už v roce svého vydání. Bohužel je tento starší provenienční záznam částečně zaškrtnán, takže konkrétní kolej neznáme. Dodnes velmi ceněné dílo shrnulo čerstvé objevy, které Galileo učinil pomocí svého dalekohledu. Ten si po vzoru přístroje Nizozemce Hanse Lippersheye sám

Titulní list díla *Sidereus Nuncius*. Zdroj: VKOL, sign. 9.375.

sestavil a v uvedeném tisku i popsal. Díky třicetinásobnému zvětšení mohl pozorovat nejen hornatý povrch Měsíce, ale rovněž zjistil, že Mléčná dráha se skládá z jednotlivých hvězd (řadu nových objevil). A především učinil objev nejvýznamnější, když spatřil čtyři měsíce obíhající kolem planety Jupiter. Což bylo samo o sobě nevidané, kacířské, neboť psát o tělesech obíhajících kolem jiných planet než Země? To bylo čiré koperníkanství popírající autoritu aristotelské fyziky a bořící středověký pohled na vesmír. Ostatně právě Galileo, slovy Aleny Hadravové, svým pozorováním uveřejněným v tomto díle „rozšířil sféru působnosti astronomie daleko za hranice naší Sluneční soustavy a položil základy hvězdné astrofyziky“. I proto byl exemplář Hvězdného posla v roce 2019 vydražen za bezmála 350 000 liber. Již skutečnost, že někomu stálo pouhých 28 listů za investici cirka deset miliónů korun, mluví za vše.

Případ Koperník

Na území České republiky se v dnešní době nachází tři výtisky Koperníkova prvního vydání *De Revolutionibus Orbium coelestium* (Norimberk, 1543). Jednu z přelomových vědeckých prací všech dob přechovává kromě Vědecké knihovny v Olomouci (VKOL, sign. III 9.251) ještě Strahovská knihovna a Knihovna Národního muzea. Provenienční přípisek „*Catalogo Collegii Societatis IESV Znoymii inscriptus 1628*“ odhaluje, že i tento olomoucký exemplář byl součástí jezuitské bibliotéky. Je zajímavé, že znojenská kolej disponovala dílem již záhy po svém založení roku 1624. Snad lze její výskyt spojit s hrabětem Michaelem Adolfem z Althannu, který jako zakladatel kolej obdařil i bohatým knižním darem. Při absenci starších

provenienčních záznamů by mohla předchozí osudy této výjimečné knihy poodhalit již jen identifikace poměrně netradiční renesanční slepotiskové kompozice knižní vazby. Ta je složena z několika kolků, ale zejména z válečku o šířce 14 mm

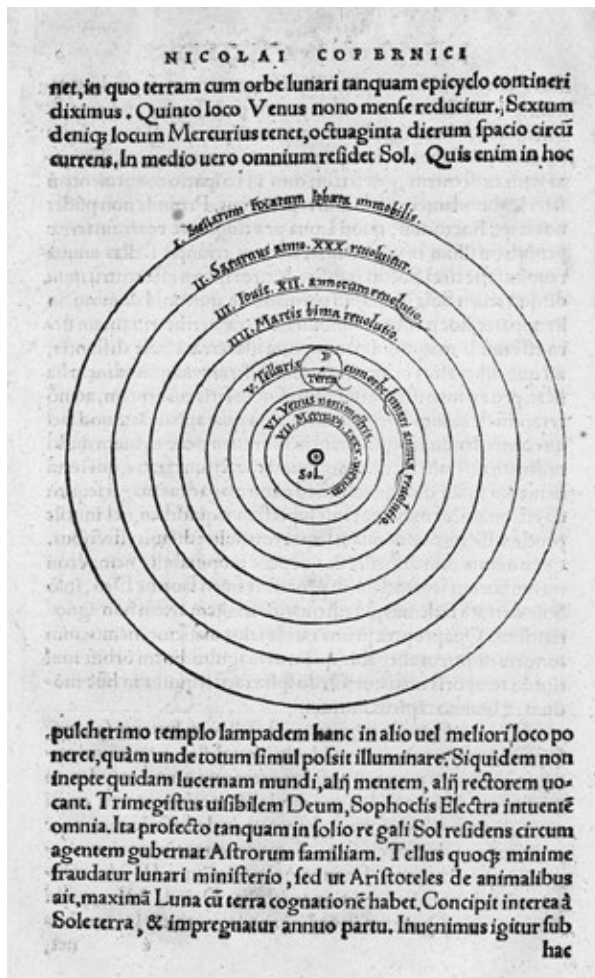

Schéma Koperníkova heliocentrického systému, v jehož středu vidíme Slunce – Sol. Zdroj: VKOL, sign. III 9.251.

s antickými polopostavami s nápisy na štítcích THALIA | EVTERP | TERPSIC | APOLLO | CALIOP. Jde o produkt dosud blíže neznámé knihvazačské dílny, kterou můžeme podle iniciál umístěných u motivu s postavou Euterpé označit jako dílnu tzv. mistra G F. Obdobné, nikoli však totožné, válečky užívaly nejen dílny německé (viz rešerše EBDB), ale i tuzemské (viz NUSK 2). Víc prozatím nevíme.

Vraťme se ale ke spisu samotnému. Koperník, jehož v mnohém ovlivnila italská studia, dokončil rukopis *De Revolutionibus Orbium coelestium* (O obězích nebeských sfér) po mnohaletém úsilí v roce 1533. K vydání tiskem se rozhodl až po letech naléhání přátel, mezi nimiž jmenujme cheľmského biskupa Tidemana Giese a kardinála Mikuláše ze Schönberku. V roce 1541 odvezl Koperník rukopis k tisku do Norimberka jeho žák a přítel Georg Joachim Rhaeticus. Konečné redakce se zde chopil Andreas Osiander a Johann Schöner, takže ještě v roce 1542 vyšly z tiskařských lisů první dva archy *De Revolutionibus*, přičemž kapitoly 13 a 14 první knihy (z celkem šesti) vyšly ve Wittenbergu tiskem v podobě samostatné knihy *De lateribus et angulis triangulorum* (opět zásluhou Rhaetica). Byl celý spis *De Revolutionibus* vyšel poprvé tiskem po řadě peripetií až v roce 1543, tak jistá povědomost o Koperníkově heliocentrickém systému byla alespoň úzkému kruhu vzdělanců známa již od druhého desetiletí uvedeného století.

A byl to právě Koperník, který vnesl do uspořádání planetární soustavy jasno, když dokázal zformulovat řadu starších pochybností provádějících dosavadní kosmologické představy (viz například výklady Marsilia Ficina nebo Mikuláše Kusánského). Především odňal Zemi její domnělé

výsadní postavení uprostřed vesmíru a učinil z ní jedno z běžných těles planetární soustavy, které obíhá kolem Slunce vykonávajíc přitom rotační a precesní pohyb. Země tedy přestala být nehybným středem vesmíru.

Dílu přidává na pozoruhodnosti také předmluva, která se v knize ocitla bez vědomí Koperníka a jejímž pravým autorem byl Andreas Osiander (1498–1552), protestantský kazatel a reformátor znalý astrologie, který během přípravných prací dohlížel v Norimberku na sazbu. K zařazení neautorizované pasáže (označované nezřídka za největší literární podvod v dějinách) ho vedl spíše názorový nesouhlas než často uváděná snaha o otupení očekávaného Koperníkova postihu kvůli kacířskému heliocentrismu nebo o připravení čtenáře na převratnost obsažených myšlenek. Osiander totiž zastával názor, že astronomii přísluší pouze podřadná role a astronomové tudíž nemají právo pokoušet se za pomoci matematiky měnit názor na skutečné prostorové uspořádání planetární soustavy. Ostatně Osianderova zlehčující předmluva byla odmítnuta samotným Koperníkem vlastně hned v jeho dedikačním dopisu adresovanému papeži Pavlovi III., alias Alexandrovi Farnese, který byl otištěn v díle po Osiandrem vsunuté předmluvě. Zde osvětluje své pohnutky a peripetie spojené s vydáním knihy: „Zajisté s určitostí mohu počítat s tím, Svätý Otče, že někteří, jakmile se doslechnou, že jsem ... přisoudil Zemi některé pohyby, ihned strhnou pokřik, že si zasloužím, abych byl ... rázně umlčen.“ Církev ve skutečnosti Koperníkovu práci nikdy oficiálně neodsoudila jako kacířskou, zčásti proto, že jeho pozorování měla zásadní význam pro reformu kalendáře, a tedy i pro přesné určení Velikonoc.

Je zajímavé, že Koperník nedisponoval žádným experimentálním důkazem ani argumentem ověřujícím správnost heliocentrismu, naopak vycházel ze tří spekulativních tezí. Zejména však odmítl nejen Osiandrový vývody, že astronomie může vytvářet jen pomyslné hypotézy. Koperník se zasloužil o nové postavení matematické metody v rámci přírodovědného bádání, když se odvážil odvrhnout a zcela převrátit koncepci, v níž byla matematika podřízena fyzice. Koperník tehdy žádal zařadit astronomii mezi tzv. vyšší vědy a zároveň ji přiznat právo odhalovat skutečnou podobu světa.

Koperníkův spis popírající aristotelovskou teorii pohybu těles měl stěžejní přínos zračící se u jeho následovníků, jakými byli Brahe, Kepler a v souvislosti s gravitační teorií i Newton. Ostatně již Koperníkův první stoupenec Rhaeticus vyzdvihl jeho přínos několik let před vydáním spisu *De Revolutionibus*, když charakterizoval to, co bylo pro velikány Koperníkovy formátu a ve spojitosti s nimi i pro renesanci vědy v 16. století, typické. A sice to, že i přes počáteční snahu navázat na staré autority, byl Koperník nucen na základě vlastních kritických studií přírodních jevů tyto autority odvrhnout.

Každopádně, když byla kniha po mnoha peripeitiích vydána, poptávka po ní byla nízká a náklad odhadovaný na 400–500 výtisků se nepodařilo vyprodat. Patrně se na tom podepsal fakt, že kniha patřila k nejobtížnějším spisům své doby. Profesor Owen Gingerich ve svém soupisu všech dohledaných exemplářů *De revolutionibus* uvádí 277 výtisků prvního vydání (včetně tří výše zmíněných z ČR), z nichž je pouze asi 20 v soukromých rukou. Za vysoký počet dochovaných exemplářů vděčí kniha do značné míry svému specializovanému publiku, které si jí patřičně vážilo.

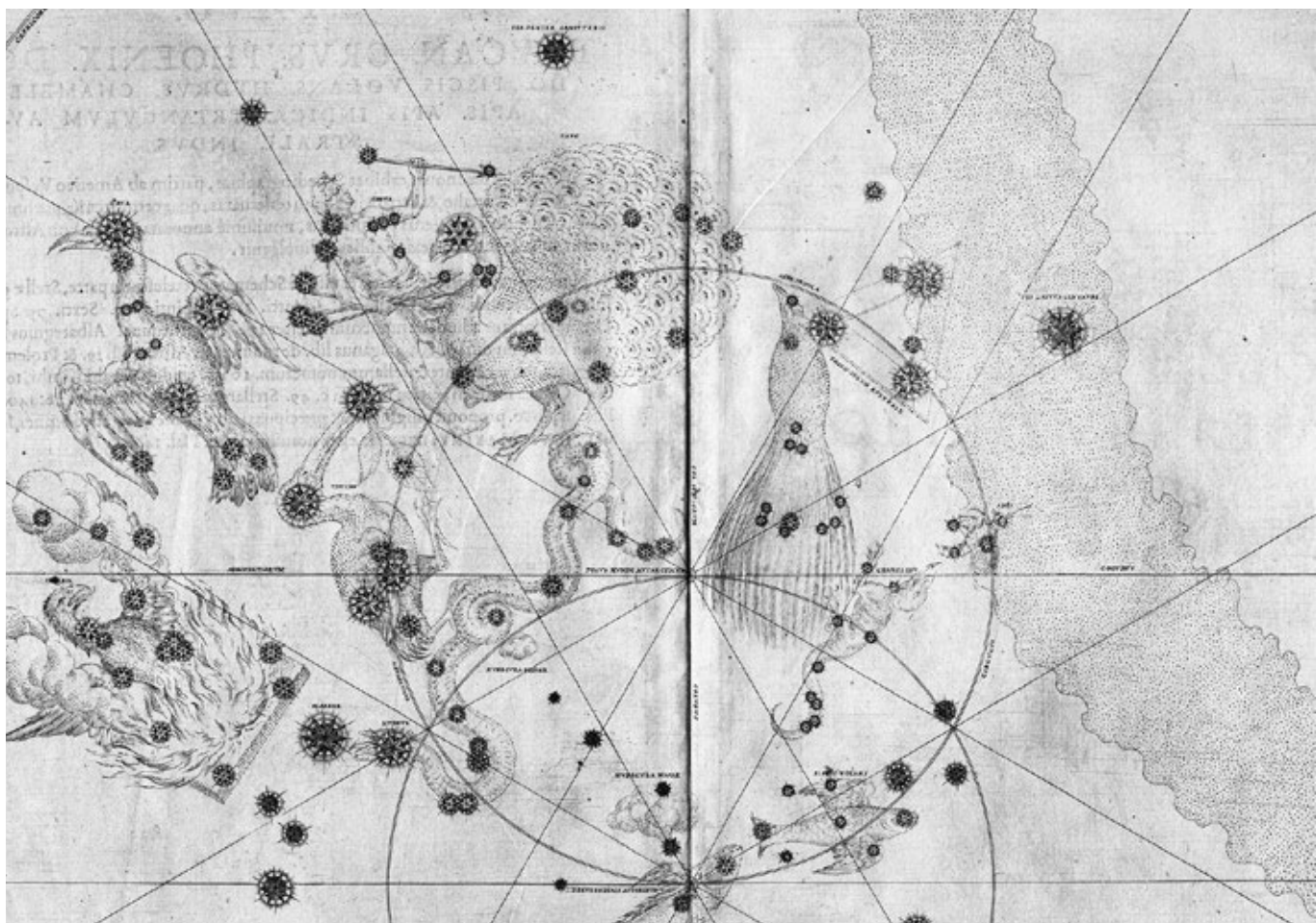
Olomoucký exemplář, prostý jakýchkoli rukopisných marginálií, je o to cennější, že se u něj dochovala právě původní renesanční vazba. Neboť drtivá většina exemplářů uložených v dalších institucích v zahraničí původní vazbu postrádá. Na druhou stranu se jedná o variantu bez později přidaného textu errat. Ta jsou obsažena jen asi v 80 dochovaných výtiscích, buď jako samostatný list, nebo ve spojení s titulním listem na jeho rubu (zde v cirka 30 exemplářích).

V aukční síni Christie's se koncem roku 2013 první vydání (verze s erraty) vydražilo za 662 500 liber. A tamtéž o pět let dříve za 2 210 500 dolarů. V roce 2021 prodala aukční síň Sotheby's poněkud poškozený exemplář za 277 200 liber. V současnosti lze výtisk získat za 2 500 000 dolarů. Za zmínku jistě stojí i fakt, že se Koperníkův rukopis dochoval ve sbírkách tehdejší Národní a univerzitní knihovny v Praze. Ta ho však v roce 1953 předala do Krakova coby dar československého lidu Polsku.

Nebe nad hlavou

O zobrazení toho, co člověk uží, když po setmění zvedne hlavu k nebesům, se snažily už starověké národy. Stačí vzpomenout ikonický *Atlas Farnese*, římskou kopii sochy Atlanta nesoucího nebeskou sféru, nebo arabské mapy hvězdné oblohy z 9. století. Zde je však na místě upozornit především na dvě perly z fondu VKOL, které představují z vědeckého i ikonografického hlediska veledůležitá díla.

Předně se v bývalé knihovně olomouckých jezuitů nacházela *Uranometria* Johanna Bayera vydaná v Augsburgu v roce 1603 (VKOL, sign. III 9.107). Bayerův atlas hvězdné oblohy odkazující v názvu na Úranii – múzu nebes a hvězdářství, představuje

List z Bayerova díla *Uranometria* s 12 novými souhvězdími jižní oblohy. Zdroj: VKOL, sign. III 9.107.

vůbec první dílo zahrnující nebeskou sféru ve své celistvosti. Tedy nejen 48 starých ptolemaiovských, nýbrž vůbec poprvé i 12 souhvězdí jižní polokoule Evropanům doposavad neznámých. Obrazně tak Bayer tento prázdňý, temný prostor jižního nebe rozsvítil. Vycházel přitom hlavně z aktuálních poznatků nizozemských mořeplavců Pietera

Dirckzoona Keyzera a Fredericka de Houtmana publikovaných Petrem Planciem teprve roku 1598 na jeho hvězdném glóbu. Kromě toho měl Bayer možnost čerpat i z rukopisných prací Tycha Braheho. Výsledek zahrnoval 51 map sestavených z asi 1200 hvězd. Autorem nádherných rytinových tabulí byl Alexander Mair, přičemž každé ze 48 starých

souhvězdí severní polokoule disponovalo jednou tabulí, 49. tabule pak zobrazovala všech 12 nových souhvězdí jižní oblohy. A konečně poslední dvě podávají souhrnný přehled o hvězdách severní a jižní hemisféry (*Synopsis coeli superioris borea*; *Synopsis coeli inferioris austrina*). Každá tabule navíc obsahuje stupňovou síť pro přesné určování polohy každé hvězdy. Tento postup Bayer převzal od Tycha Braheho. Sám pak zavedl označování nejjasnějších hvězd v souhvězdích řeckými písmeny (viz například Alfa Centauri v souhvězdí Kentaura), přičemž se tento systém používá dodnes. Tuto vědeckou stránku díla navíc doprovází elegantní zpracování, protože jednotlivá souhvězdí jsou ztvárněna s pomocí mytologických postav, předmětů či zvířat, jejichž jména nesou.

Práce, která na Bayerův atlas navazovala, vyšla rovněž v Augsburgu, a sice v roce 1627. Dílo *Coelum Stellatum Christianum* (čili Křesťanský atlas nebe) se dříve nacházelo v bludovské žerotínské knihovně (VKOL, sign. III 640.110). Jejím autorem byl Bayerův přítel Julius Schiller, německý augustinián a astronom působící v Augsburgu. I on vydal atlas hvězdné oblohy, nicméně mu přiřkl výrazný náboženský

podtext, když se pokusil nahradit všechna pohan-ská souhvězdí křesťanskými protějšky. Svou poradní roli k tomu přispěli i někteří jezuité. Takže například dvanáct znamení zvěrokruhu nahradilo dvanáct apoštolů, souhvězdí severní oblohy postav Nového zákona, jižní pak Starého zákona. Navíc se nezdáhal přejmenovat ani planety naší Sluneční soustavy, kdy Slunce mělo reprezentovat Ježíše Krista, Jupiter měl představovat Mojžíše a Saturn, jako tehdy nejvzdálenější známá planeta, Adama. A podle Schillerova úzu kolem Země neobíhal Měsíc, nýbrž Panna Marie. Avšak i Schiller zde reflektoval nejnovější vědecké poznatky, jako třeba Galileova pozorování dalekohledem. Atlas, na jehož vydání měl podíl nejen zmiňovaný Bayer, ale i další astronom a zároveň Keplerův zeť Jacob Bartsch nebo Kaspar Schecks a Johann Matthias Kager, vytiskl augsburský tiskař Andreas Aperger. Autorem nádherných rytin pak byl známý rytec Lucas Kilian. Schillerova snaha změnit již zaběhnutý názvoslovný úzus však nenašla prakticky žádnou odezvu a dočkala se jen minimálního uplatnění jako v případě Cellariova díla *Harmonia Macrocosmica* (1660).

Jiří Glonek (* 1978) vystudoval historii na FF UP v Olomouci. Od roku 2003 je zaměstnancem Vědecké knihovny v Olomouci, kde pracuje v oddělení historických fondů. Odborně se věnuje zejména knižní vazbě, starým mapám a dějinám turistiky. Kromě toho je aktivní ve spolku Lubavia.

» jiri.glonek@vkol.cz

„Vesmíru rozumíme jako naši prapředci u ohně. Stále je co objevovat“

S ředitelem prostějovské hvězdárny Rudolfem Novákem jsme si mimo jiné povídali o tom, co nového chystá hvězdárna v letošním roce nebo jaké vesmírné objevy se dají v budoucnosti očekávat.

„Vesmíru rozumíme jako naši prapředci u ohně. Stále je co objevovat,“ říká s nadsázkou Rudolf Novák, vedoucí hvězdárny v Prostějově

Hvězdárnu Muzea a galerie v Prostějově najdete v Kolárokových sadech. Do bílé barvy oděná budova loni oslavila už 60 let své existence. Je jedinou hvězdárnou v Olomouckém kraji. O tom, s jakým předsevzetím vstoupili prostějovští hvězdáři do roku 2022, co chystají za novinky a čemu by se chtěli v rámci odborné činnosti věnovat, mluví v rozhovoru Rudolf Novák, od loňského podzimu staronový vedoucí hvězdárny.

S jakou náladou vstoupila prostějovská hvězdárna do roku 2022?

Do nového roku jsme vstoupili s optimismem, že budeme brzy otevírat opravenou pozorovatelnu. V neděli 30. ledna proběhla přednáška pana doktora Jiřího Grygara. Na tomto poli bychom chtěli

pokračovat a máme v plánu zvát další osobnosti vědy. Pro místní bude určitě atraktivní únorová přednáška s Karlem Trutnovským, který hvězdárnu vedl dlouhá léta přede mnou a popovídá o velikostech v kosmu. Určitě přijďte!

Jaké plány pro letošní rok hvězdárna má?

Když to zjednoduším, tak udržet se nad hladinou. Po covidu je teď návštěvnost v podstatě nulová, všechno se oživuje jen velmi pomalu. Lidé, i když mohou, zatím nechtějí nikam moc chodit. Mluví se o rekonstrukci naší hvězdárny, a pokud se uskuteční, začínáme se vážně zamýšlet nad tím, co budeme chtít do budoucna dělat, kam bychom chtěli směřovat. Abychom nebyli překvapeni, když k tomu dojde. Letos ale určitě chceme udržet provoz, který máme už tradiční. To znamená dělat pozorování, přednášky pro veřejnost, programy pro školy, školky a kroužkaře. V létě tábory a výjezdy do terénu, vzdělávat průběžně zaměstnance a pak hlavně dotáhnout do konce pozorovatelnu, kde ještě zbývá pár drobností. To se nám už z velké části v závěru loňského roku povedlo. Určitě budeme chtít v létě dělat také akce pro veřejnost, filmové projekce pod

Rudolf Novák u dalekohledu. Foto: Petra Pášová.

širým nebem a chystáme i koncert. Držme si palce, aby to všechno vyšlo. Časy jsou turbulentní a nejisté.

Prostějovská hvězdárna je jediná v Olomouckém kraji, má dnes potenciál?

Podívejte se, jak vypadá naše společnost teď, když udeřil covid. Kolik máme antivaxerů, kolik je „odborníků“, kteří lidem na černo prodávají antiparazitikum Ivermectin. Generaci 21. století ovlivňují horoskopy, okultismus, online dezinformace. A co jiného, pokud chce lidstvo přežít, než vzdělání zajistí budoucnost? My primárně proti okultismu a takzvané vysoké škole života bojujeme. Myslím si, že kritické a analytické myšlení je dnes důležitější než kdykoliv předtím. Hvězdárny byly v minulosti chrámy, které vědou bojovaly proti křesťanskému modelu světa. Komunisté potřebovali vědecký názor dostat mezi širokou veřejnost a hvězdárny tomu svým zaměřením mimoděk napomáhaly. Hodily se do krámu. Teď je potřeba bojovat s tmářstvím úplně stejně. Ne ideologicky, ale vzděláváním, protože máme ve společnosti pořád velké procento lidí podléhajících bludům. A i když někteří z nich kvůli pandemii dokonce na toto tmářství umírají, ohromná masa dalších jakoby to neviděla a věří nesmyslům jako ve středověku...

Takže budoucnost vidíte velkou...

Rozhodně. Pokud je na hvězdárně k dispozici nějaké rozumné vybavení, lze se aktivně podílet na mnoha zajímavých programech, které zaštitují vědci z celého světa. A co ty ostatní velké profesionální hvězdárny a družice už nestíhají, protože objektů je hodně, mohou dělat lidové hvězdárny a amatéři ve volném čase jako koníček. Každý dalekohled je dobrý, takže i v tomto ohledu budoucnost vidím.

Vždy bude co pozorovat, je spousta zajímavých věcí na porovnávání a bude potřeba každá pozorovací hodina i na těchto relativně malých přístrojích. V tom astronomii pomohla hlavně výpočetní technika a digitální kamery. Hvězdárna by ale měla být také lokálním technickým centrem. S výbavou, kterou si chcete napřed ozkoušet, než si ji za drahé peníze pořídíte domů. Někdo vám kvalifikovaně poradí, co pro vás má nebo nemá smysl. A jak s těmito výtobytky moderní techniky zacházet. Naučit vás ji správně používat. Chtěli bychom pro nás například získat brýle pro virtuální realitu. Je možné, že tam kde není planetárium s možnostmi 3D projekcí, postačí jako názorná pomůcka něco podobného. Nebo spektroskop či radioteleskop. A pokud hvězdárna někdy projde rekonstrukcí, bude určitě dovybavena i kvalitní a moderní astronomickou technikou, kterou si u nás budou moci zájemci nejen prohlédnout, ale také aktivně vyzkoušet.

Co v Prostějově sledujete nebo byste chtěli v odborné části sledovat?

Budeme fotografovat objekty blízkého i vzdáleného vesmíru – mlhoviny, hvězdokupy, galaxie. Barevné snímky jsou hlavně pro radost a našimi propagačními kanály, ale mohou být zajímavé i jinak. Pokud v tom budou pokračovat i další generace. Potom i na těchto na první pohled banálních pozorováních budoucí astronomové určitě najdou spoustu zajímavých proměn v čase. Jen ty škály jsou v tomto případě na jeden lidský život moc dlouhé. Také chceme pravidelně sledovat i planety, Slunce a Měsíc. Chtěli bychom oživit zejména pozorování Jupitera, který se u nás v minulosti hodně sledoval. Na Jupiteru se totiž stále něco děje a kvalitní snímky lze získat i pomocí malých

Měsíc. Foto: Petra Pášová.

dalekohledů. Zejména díky pokroku v používaném softwaru, který dokáže statistikou získat z nic moc dat skvělý výsledek. U nás v Prostějově pomocí kreslení fotosféry také studujeme Slunce, jsou to řady, které trvají celosvětově už asi čtyři sta let. Mohlo by se zdát, že kresbičky jsou spíš jen nějakou dětskou zábavou, ale tak to není. Je to naopak velmi zajímavá věc. Když se dělá správně. Astronomický ústav v Ondřejově má velký archiv, zpracovávají a digitalizují měření a na základě toho jsou schopni korelace s tím, co se dnes měří moderními přístroji. Hlavní je vydržet co nejdéle. Podle mě největší přínos hvězdáren pro astronomický výzkum je v systematické kvalitní a dlouholeté práci. Je skoro jedno, jestli je to Jupiter, Slunce nebo aktivní galaktické jádro – o kvalitní a dlouhodobě poskytovaná data mají zájem

Budova prostějovské hvězdárny. Foto: Petra Pášová.

i takové instituce, jako je například NASA. O těch domácích ani nemluví.

To znamená, že měření, která zde zaznamenáte, pak předáváte dál?

Samozřejmě. Chtěli bychom do těchto aktivit přilákat i děti. Kreslit planetu, kterou vidíme přes dalekohled, by je mohlo bavit. V Prostějově je několik uměleckých škol, chtěli bychom je oslovit, pro studenty, které příroda baví, by to mohlo být zajímavé. A od kreslení už je jen krůček k fotografování. A k tomu se vám bude hodit umět anglicky a pochopit základy matematických metod, které při zpracování potřebujete. Což vás může nasměřovat k matematice a fyzice. Takže nejenže získáváte kvalitní data, ale také u toho jen tak mimochodem vzděláváte. Já sám jsem se podobně učil na hvězdárně v Brně. A byla to skvělá škola plná bezvadných učitelů. K tomu bychom chtěli dělat fotometrii

proměnných hvězd a aktivních galaxií, supernov. To je téma blízké hlavně mně – věnuji se mu už téměř třicet let a rád bych pro něj získal i nějaké nové duše mezi zdejšími mladými. K tomu můžeme používat nejen naše vybavení na hvězdárně, ale přes internet také šedesáticentimetrový reflektor hvězdárny v Brně a dvacetcentimetrový reflektor na hvězdárně v Úpici. Já v tomto „remote“ režimu pozoruji už deset let a nemohu si ho vynachválit. Je to o dost pohodlnější než moje promrzlé začátky před těmi třiceti lety, kdy jsme měli jen tužku, vaňák proti mrazu, slabé červené světélko a hlad, pokud jsme si večer zapomněli nakoupit jídlo.

Je v Česku hodně hvězdáren?

Myslím si, že jich je relativně málo. Minulý režim a nadšenci v tzv. akcích Z vybudovali docela velkou síť hvězdáren. Nicméně dnes mnohem hustěji vznikají soukromé malé pozorovatelné po celém světě. Takže Češi v počtu zařízení už výjimeční nejsou. Ale na to, jak je naše republika malá, tak těch větších hvězdáren je docela dost. Většina je zmodernizovaná a rozšířená o planetária, takže člověk nemusí ani do Londýna, stačí mu zajet do Prahy, Brna nebo Ostravy. V Česku to není do superplanetária dál než sto kilometrů, což je snad světový unikát. Tomu my konkurovat nemůžeme a ani nechceme. My bychom chtěli být spíš rodinnou hvězdárnou. Oproti jiným městům máme navíc v Prostějově výhodu v tom, že je tady docela tma. V Kolárovyých sadech je dobré osvětlení a světelné znečištění není tak hrozné jako v Brně nebo Praze. Takže když jsou dobré pozorovací podmínky a neruší Měsíc, tak na okraji Prostějova je vidět Mléčná dráha. Tím se dnes může pochlubit jen málokteré větší město, kde mají hvězdárnu.

Myslíte, že nás čekají ještě velké objevy?

Rozhodně! My o vesmíru stále ještě moc nevíme. Astrofyzikové mají před sebou celou řadu problémů, se kterými si nikdo doposud nevěděl rady. Dočká se fyzika velkého sjednocení a sestaví někdo tzv. teorii všeho? Tedy vyřeší někdo neslučitelnost kvantové fyziky s teorií gravitace? Podaří se techniků a teoretikům uspět s jadernou fúzí? Že je tato událost za rohem, slýcháme už víc než půl století. A v posledních letech to tak začíná doopravdy vypadat. Ale možná, že jsme pořád několik dekád od úspěchu. Kdo ví... No a všichni společně musíme přiložit ruku k dílu a okamžitě omezit naši spotřebu. Tohle zběsilé tempo konzumace nemůže ekosystém planety nikdy vydržet. A dokud nebude spolehlivý, levný a hlavně ekologický zdroj energie, nezbyvá než neplýtvat. To je to nejjednodušší a žádné technologické vymoženosti k tomu nepotřebujeme. Protože pokud pozabíjíme kolem sebe skoro všechno živé, máme s poznáváním utrum. A před lidstvem je opravdu ještě celá řada zákonitostí přírody k pochopení. V astronomii nastala taková zvláštní situace.

Jsme schopni vysvětlit celou řadu nesmírně složitých jevů. Například jak fungují hvězdy. To je obor, kde je snad skoro vše podstatné vysvětleno. Dnes modelujeme životy hvězd i složitějších soustav, jako jsou celé galaxie, s velkou přesností. Pomocí moderních počítačů a chytrých hlav vizualizujeme srážky těchto hvězdných ostrovů a výsledky animací velmi dobře sedí s pozorováním. A najdete mnoho dalších příkladů. Známe stáří vesmíru s velkou přesností. Detekujeme záření, které vzniklo kratší a kratší dobu po velkém třesku. Pozorujeme gravitační vlny. A to si ani nepřejete vědět, jak nesmírně složitým způsobem. A funguje to! Paradoxní ovšem je, že jsme se ani za tisíce let postupného bádání neposunuli k poznání, proč tady jsme, odkud pocházíme a kam kráčíme vlastně ani o milimetr. Rozumíme smyslu našeho bytí s trochou nadsázky vlastně stejně jako naši prapředci u ohně, když zadumaně ohlodávali kost. V detailech jsme se jako lidstvo neuvěřitelně posunuli, ale celek je stále stejně rozmazaný. Trochu mě to děsí, ale současně mi to dává naději, že bude stále co objevovat.

Rudolf Novák (* 1977), rodák z Brna, kde absolvoval Masarykovu univerzitu jako bakalář astronomie. Od patnácti let chodil na hvězdárnu v Brně nejprve jako kroužkař, později jako demonstrátor a nakonec i zaměstnanec. Po roce 2008 odešel do IT, kde se věnoval hlavně vývoji softwaru. Mezi jeho největší pozorovatelské úspěchy patří objev podvojnosti novy v Orlu (V1993 Aql), vůbec první detekce dosvitu gama záblesku v ČR (GRB 050922C), pozorování dosud nejjasnějšího záblesku v dějinách lidstva (GRB 080319B) a vzplanutí proměnné hvězdy DG CVn, což byl doposud nejsilnější záblesk z atmosféry hvězdy detekovaný na Zemi. Jeho fotometrická pozorování použita ve více než pěti desítkách odborných článků.

Pozor, padá hvězda aneb historie a současnost prostějovské hvězdárny

FILIP GREGOR

V České republice funguje 61 hvězdáren a planetárií. Pět hvězdáren pak najdeme přímo v Olomouckém kraji. Kromě Olomouce, Jeseníku, Přerova a Brodku u Přerova stojí jedna z nich již 60 let v Prostějově v prostoru Kolářových sadů. Jako jediná hvězdárna v Olomouckém kraji má své stálé zaměstnance a nabízí stálý výukový program pro školy. Jaká je její historie, s jakými jmény je neodmyslitelně spjata a kam dnes směřuje, je předmětem následujícího příspěvku.

První veřejná pozorovatelná v Prostějově

Zájem o poznání vesmíru a hvězd provází naši společnost již od starověku. Od jednoduchých pozorování, které měly za úkol objasnit astronomické jevy, jsme se postupně posunuli až ke komplexnímu studiu kosmických těles. Tento posun by nebyl možný bez nových přístupů v oblasti vědy a techniky a velkého úsilí průkopníků astronomie, kteří položili základy pro astronomická pracoviště, jež v České republice vznikala ve větší míře po 2. světové válce. Pracoviště pak byla obvykle zakládána v místech, kde existovala aktivní

amatérská astronomická komunita, která svoji činnost vykonávala bezplatně, odměnou jí byly výsledky použitelné pro vědecký výzkum, popularizace své práce a v neposlední řadě rozvoj odborných znalostí. Postupně se jim podařilo vybudovat pracoviště, která šířila astronomii dobré jméno. Ne jinak tomu bylo i v Prostějově. Zde však na rozdíl od jiných měst vidíme poněkud jiný zakladatelský trend. Plnohodnotné hvězdárně totiž nejprve předcházela výstavba veřejné astronomické pozorovatelný. O její vznik se zasloužil Adolf Neckář spolu s místním učitelem Františkem Snášelem. Nacházela se na střeše dnešní umělecké akademie Art Econ na Husově náměstí (bývalá 5. národní škola chlapecká) a její stavba probíhala v letech 1948–1949. Svou činnost zahájila dne 30. října 1949. Slavnostního otevření se zúčastnili nejenom zástupci široké veřejnosti, ale také tehdejší předseda Okresního národního výboru (dále ONV) František Sroslík spolu s předsedou Městského národního výboru (dále MěNV) Ferdinandem Grumlíkem. Pro zajímavost dodejme, že zahájení s proslovu probíhalo z kapacitních důvodů v prostorách tamní školní tělocvičny.

Tato Lidová hvězdárna, jejíž označení přešlo i na pozdější hvězdárnu v Kolářových sadech, byla na svou dobu dobře vybaveným pracovištěm. „*Tvořila ji pozorovatelná s kopulí o průměru 5,5 metru, výškou 4,2 metru, hmotností 3,5 tuny, se štěrbinou o maximální světlosti 1,7 metru. Pod kopulí se nacházelo šasi a pojezdová kolejnice. Celková hmotnost dosáhla něco přes 10 tun. Nejdůležitější technikou byl 700 kilogramů vážící astronomický dalekohled typu Newton o průměru primárního zrcadla 330 mm a ohniskové délce 3110 mm.*“

Jen nadšení jednotlivců pro realizaci stavby nestačilo

Pro stavbu kopule a dalekohledu bylo podle návrhu Adolfa Neckaře zapotřebí oslovit dostatečný počet průmyslových podniků z blízkého okolí. Nakonec u realizace stály tyto podniky: Agrostroj – závod Wikov Prostějov, Moravskoslezské železářny Prostějov, Československé stavební závody – závod Průmstav Prostějov, Vulkania Prostějov nebo Optikotechna Přerov. Kromě velkých podniků se ale do práce zapojily také menší firmy, konkrétně firma Brázdil z Vrahovic, firma Ladislava Silného a firma Ing. Gajduška. Nechyběla dokonce ani pomoc střední strojnické školy s tehdejším ředitelem Nečasem a samozřejmě mnoho nadšených jednotlivců, jejichž jména jsou dnes již téměř zapomenuta. Zhotovení obou součástí považovaly oslovené podniky za prestižní záležitost. Zda je ovšem skutečně provedly zcela zdarma, jak uvádí sám Adolf Neckař v jednom z posledních rozhovorů pro časopis *Astronomie dnes*, je otázkou.

Pozorování na střeše školy probíhala asi více než pět let. Vznikla zde řada snímků hvězdné oblohy, z nichž jeden se stal dokonce světovým

unikátem. Samotná pozorování zajišťovalo několik pracovníků. Kromě již výše zmíněného Adolfa Neckaře (1909–1995), který zde působil jako ředitel, stojí za zmínku připomenout jméno Vladimíra Znojila (1941–2008), vynikajícího pozorovatele komet a meteorů.

Od pozorovatelný k dominantě Kolářových sadů

Postupně se začaly stále častěji objevovat hlasy volající po založení hvězdárny jako takové. Svůj podíl na tom měla i skutečnost, že školní pozorovatelná nedostačovala jak po technické, tak po kapacitní stránce. Problematický se zároveň stával volný vstup veřejnosti do budovy školy na noční pozorování.

Situace se dále vyvíjela ve prospěch nové hvězdárny. Poté, co na samotnou realizaci této myšlenky uvolnilo Ministerstvo kultury částku 330 000 Kč, vydala nakonec v závěru roku 1951 rada MěNV v Prostějově povolení ke stavbě. Následně bylo vybráno místo v prostoru dnešních Kolářových sadů na jihozápadní straně města, které bylo stranou veřejného osvětlení a tudíž pro hvězdárnu nejvhodnější. K tomuto sadu stojí za připomenutí, že byl založen v roce 1932, nese do dnešních dnů jméno prostějovského mecenáše Theofila Kolarze (1851–1908) a nachází se zde množství vzrostlých stromů a vzácných dřevin, které jsou okrasou tohoto místa.

Průběh stavby a (ne)oficiální zahájení činnosti

Začátkem 50. let předložili Ing. Arnošt Veselý a Igor Chudožilov ONV v Prostějově projektovou dokumentaci k realizaci stavby nové hvězdárny.

Stavba probíhala formou sousedské výpomoci, jak stanovil výměr ONV v Prostějově ze dne 13. září 1953. Vyhloubily se základy, v Agrostroji bylo přikročeno ke stavbě druhého dalekohledu typu Cassegrain a po dostavbě jedné části budovy se dojednal převoz kopule z bývalé astronomické pozorovatelný, která díky tomuto kroku postupně ukončila svou činnost. Práce by pokračovaly dál, pokud by se ovšem o samotnou stavbu nezačal zajímat Krajský národní výbor v Olomouci, který rozhodl stavbu pozastavit. Díky velkému úsilí Adolfa Neckaře, který přesvědčil krajské úředníky a předsedu MěNV v Prostějově Viléma Pobudu o potřebnosti dokončit projekt hvězdárny, práce opět pokračovaly od roku 1955. Sám Adolf Neckař označil jednání za bouřlivé, ale vítězné. Je možné, že tomu napomohla i ukázka modelu hvězdárny, který zhotovil a na jednání přinesl Igor Chudožilov.

Nyní již nestálo nic v cestě dokončit hvězdářské pracoviště. Desítky podniků, jednotlivců, záků, hasičů, sportovců, inženýrů, elektrikářů, ale také učitelů nejenom z místní průmyslové školy stavební se v rámci tzv. akce Z, tedy dobrovolného neplaceného zvelebování kultury a hospodářství, podílelo na stavbě prostějovské hvězdárny, která byla dokončena po sedmi letech v roce 1962. Nicméně první řádní návštěvníci začali na ještě ne zcela fungující hvězdárnu přicházet již v průběhu roku 1961. Jejich zájem totiž vzbudila událost ze dne 12. dubna 1961, kdy z kazašského kosmodromu Bajkonur odstartovala loď Vostok 1, na jejíž palubě seděl sovětský pilot Jurij Gagarin. Let prvního člověka do kosmu se stal senzací a také klíčovým okamžikem v historii prostějovské hvězdárny. Pod názvem Lidová hvězdárna se nové astronomické

pracoviště neplánovaně otevřelo veřejnosti a začalo ihned plnit svou funkci. K jejímu slavnostnímu otevření nikdy nedošlo.

Ředitelé, vedoucí a zřizovatelé

Prvním a dlouholetým ředitelem prostějovské Lidové hvězdárny byl Adolf Neckař, jehož jméno nese od května roku 2001 jedna z planetek kroužících mezi Marsem a Jupiterem. Za dobu svého působení na hvězdárně uskutečnil řadu přednášek, pořídil přes pět tisíc snímků planet, meteorů a proměnných hvězd, publikoval řadu textů v odborných a populárně naučných časopisech, dokonce byl členem České astronomické společnosti a mnichovské Společnosti přátel hvězd. Funkci vykonával do roku 1970, kdy ho na dva roky vystřídal popularizátor a odborník v oblasti astronomie RNDr. Zdeněk Pokorný, CSc. (1947–2007), bývalý pracovník brněnské hvězdárny.

Od roku 1972 je prostějovská hvězdárna spojena s RNDr. Jiřím Prudkým, který na postu setrval čtyři desetiletí. Společně s Boženou Černohou postupně z hvězdárny vybudoval pracoviště, které získalo dobrou pověst i mimo hranice města. Návštěvníkům začal nabízet pravidelné přednášky předních odborníků, zavedl pravidelná pozorování, Astronomické týdny, výstavy nebo kroužky pro mládež. *„Zajímavou a bohatou koncepcí a náplní, která před jeho příchodem chyběla, oslovil řadu nových zájemců, kteří se postupně naučili, že když přijdou na hvězdárnu určitý den, mohou se těšit na netradiční program.“* Nebylo v Prostějově školáka, který by neabsolvoval exkurzi nebo přednášku pod jeho vedením, nebylo ale také Prostějovana, který by si jeho jméno hned nespojil s Lidovou hvězdárnou. Za svoji činnost popularizátora astronomie

a přírodních věd obdržel v roce 2008 Cenu města Prostějova. Svůj velký plán na výstavbu planetária však již nerealizoval. V roce 2012 ve své funkci ředitele nedobrovolně skončil. Na hvězdárně i přesto působil až do roku 2015.

Změnou v organizační struktuře nahradila v roce 2012 funkci ředitele pozice vedoucího. Tu zastával od roku 2014 do května 2019 Ing. Karel Trutnovský, kterého následně vystřídal Bc. Rudolf Novák, jenž s roční přestávkou působí na tomto místě i nyní. Se svým týmem spolupracovníků se stará o realizaci odborných přednášek, stálých pozorování a programů pro školy.

Za dobu existence hvězdárny se měnili nejenom její ředitelé, ale i zřizovatelé. V roce 1989 vystřídal ONV v Prostějově Okresní úřad v Prostějově a v roce 2003 pak Krajský úřad Olomouckého kraje. V současnosti je zřizovatelem Olomoucký kraj. Na základě jeho rozhodnutí byla hvězdárna v roce 2012 sloučena s prostějovským muzeem. Do té doby samostatné pracoviště s názvem Lidová hvězdárna v Prostějově, p. o., se oficiálně od roku 2013 stalo Astronomickým oddělením Muzea a galerie v Prostějově, p. o.

Hvězdárna dnes

Zaměstnanci hvězdárny se vždy kromě výukových programů a pozorování věnovali také jiné odborné činnosti. Například již řadu let vypracovávají záznamy z meteorologických měření či zákresy sluneční fotosféry. Data následně zasílají na hvězdárnu Františka Pešty v Sezimově Ústí

Výstavba nového astronomického pracoviště by se neobešla bez pomoci místních firem a nadšených a ochotných jednotlivců, 1955.
Zdroj: archiv MGP.

a do Královské observatoře v Bruselu. Nelze si také nevsimnout pozorovací techniky, s níž dlouhá léta pracují. Za pozornost stojí například dalekohled D400 typu Newton se zrcadlem o průměru 400 mm a ohniskovou vzdáleností 1715 mm nebo dalekohled MEADE LX 200 typu Schmidt-Cassegrain se zrcadlem o průměru 254 mm a ohniskovou vzdáleností 2500 mm. Slouží nejenom pro pozorování těles Sluneční soustavy, ale druhý také pro pozorování sluneční fotosféry. Své místo v pozorovatelně, kde je technika umístěná, také zaujímá čočkový dalekohled Telementor s objektivem o průměru 63 mm a ohniskové vzdálenosti 840 mm nebo dalekohledy typu Binary a Monary, oba s objektivy 25 mm a ohniskovou vzdáleností

První ředitel Lidové hvězdárny Adolf Neckář (11. 2. 1909 – 6. 11. 1995). Zdroj: archiv MGP.

100 mm. Nechybí ani venku umístěný heliograf, srážkoměr, větrná růžice a meteostanice vybavená stále zapisujícími přístroji, které měří teplotu, tlak a vlhkost. Po pozorovatelně je nejdůležitější místností přednáškový sál, kde probíhají filmové projekce a odborné přednášky. Zajímavostí je, že se s ním při stavbě hvězdárny vůbec nepočítalo. Samozřejmostí je také čítárna s odbornými časopisy a knihovna.

Pro stavbu budovy Lidové hvězdárny byla potřebná i těžká technika. Zdroj: archiv MGP.

V roce 2021 jsme si připomněli 60 let od (ne)oficiálního otevření prostějovské hvězdárny. Při této příležitosti se v jejím areálu podařilo i přes nepříznivou epidemiologickou situaci realizovat dvě velké letní akce, které přinesly nebývalou pozornost nejenom návštěvníků, ale i médií. Vystoupilo při nich například umělecké divadlo fyziky (UDIF), promítal se film *Interstellar*, ve spolupráci s hvězdárnou v Brně byl vystaven Lunalon a Terralon, v podání

kapely La Boujeau zazněl jazzový koncert. Velké ohlasy pak vzbudila velkoplošná malba tzv. mural na čelní stěně hvězdárny, kterou vytvořil jako připomínku jejího kulatého výročí italský výtvarník Patrizio Anastasi v rámci akce *Street Art Festival Olomouc*. Pomocí jednoduchých tvarů a barev červené, žluté, modré a fialové ztvárnil raketu, některé planety a Měsíc. Mural bude možné na vlastní oči vidět ještě několik let, dokud se nezahájí plánovaná rekonstrukce celého objektu. Poté tento motiv zůstane již jen jako vzpomínka zachycená na keramickém hrnečku z limitované edice, který pro tuto příležitost nechala hvězdárna vyrobit.

Závěr

Za dobu fungování prostějovské hvězdárny prošlo jejími branami na tisíce milovníků vesmíru všech věkových kategorií. Všichni se rádi vracejí a noví zájemci přibývají. Zda se někdy realizuje plán na výstavbu planetária, které hvězdárně zvýší prestiž, je v současné době ve hvězdách. I přesto má cenu ji navštívit. Pokud nevěříte, přijďte se přesvědčit na vlastní oči.

Slovníček pojmů

Meteor = světelná stopa, která vznikne při průchodu meteoroidu atmosférou Země; říkáme, že padají hvězdy

Meteoroid = kosmické útvary o velikosti do několika desítek metrů pohybující se Sluneční soustavou; tvoří je úlomky planetek a komet

Meteorit = menší těleso z vesmíru, které dopadlo na povrch Země; původně to byl meteoroid

Chondrit = druh kamenného meteoritu

Siderit = železný meteorit obsahující také prvek nikl

Kometa = kosmické těleso tvořeno ledem a prachem obíhající kolem Slunce; její okrasou je ohon z prachových a plynových částic.

Zdroje

Informace čerpány ze série publikovaných textů RNDr. Jiřího Prudkého uveřejněných v *Prostějovském týdeníku* (2007, 2008 a 2012) a *Hanáckém kalendáři* (2011), textu Vladislava Slezáka v časopise *Astronomie dnes* (1996) a dále archiválií Hvězdárny Prostějov, MGP a SOKA PV.

Filip Gregor (* 1993), nodák z Přerova, od roku 2019 pracuje v Muzeu a galerii v Prostějově na pozici historik, kurátor sbírek Literární památky. Zabývá se regionálními dějinami a tematikou prostějovských Židů.

» fgregor@muzeumpv.cz

Naděnec noční oblohy Vladimír Petřkovský, zakladatel hvězdárny v Jeseníku

PAVEL MACHÁČEK

Šedesátá léta minulého století přinesla nový impuls tradiční lidské touze poodhalit závoj tajuplného světa hvězd, mléčných drah a černých děr. Po staletí se člověk pokoušel rozpoznat tajemství vzdálených světů, ale zemská přitažlivost mu svazovala nohy. Teprve první let člověka na orbitu Země znamenal nový krok za hranice dosavadního prostoru a času.

Kosmické bádání se neprojevalo pouze v závodě velmocí, ale i v obyčejné dětské touze po něčem neznámém. Zájem kluků a holek o vesmír v době letů Jurije Gagarina, Johna Glenna, Waltera Schirry nebo Valentiny Těreškovové byl stejně běžný jako čtání do míče nebo skákání panáka a bylo vcelku lhostejné, zda šlo o centrum státu nebo pohraniční městečko.

Doba totiž otěhotněla „hvězdami“ a také soudruzi v Československu vycítili, že trocha jejich lesku by jim mohla pomoci napravit pošramocnou pověst. Když za nimi v Jeseníku přišel místní učitel fyziky Vladimír Petřkovský s myšlenkou výstavby hvězdárny, neházeli mu alespoň klacky pod nohy.

Jeho cesta k úspěchu však nebyla jednoduchá. Do kraje pod Pradědem přišel po válce z Kelče u Hranic. Podobně jako řada jiných mladých lidí vyslyšel volání státu a zvolil nejistou budoucnost. Zajistit vzdělání dětem osídlenců totiž znamenalo proměnit původně německé školy v pohraničí na české. Fyzika však naštěstí zůstávala stále stejná.

V roce 1957 získala základní škola v Jeseníku nové prostory k výuce v bývalém klášteře voršilek. A právě tehdy se Vladimír Petřkovský rozhodl, že na střeše jedné z nově získaných budov vybuduje školní hvězdárnu. Inspirovala ho k tomu skutečnost, že ve městě zůstal po jednom německém staviteli hvězdářský dalekohled. Jak se do Jeseníku dostal a co vedlo jeho původního majitele k neobvyklému koníčku, zůstává zatím nezodpovězenou otázkou. Každopádně poválečné využití přístroje bylo zpočátku poněkud podivné. Jeho dlouhý mosazný tubus lákal kolemjdoucí k pohledu do vitríny tehdejšího Kovomatu na jesenickém náměstí, jak se obchod se železářským zbožím v éře socialismu nazýval.

Vladimír Petřkovský již tehdy ve svých hodinách fyziky seznamoval žáky s otáčivým modelem oběhu planet kolem Slunce či teluriem, jež demonstrovalo oběh Země kolem Slunce a důvody střídání ročních období. Tyto modely nebylo možno nikde koupit a zapálený učitel fyziky je vyráběl doslova „na koleně“. Neviděl tedy důvod, proč by nemohl vybudovat i hvězdárnu.

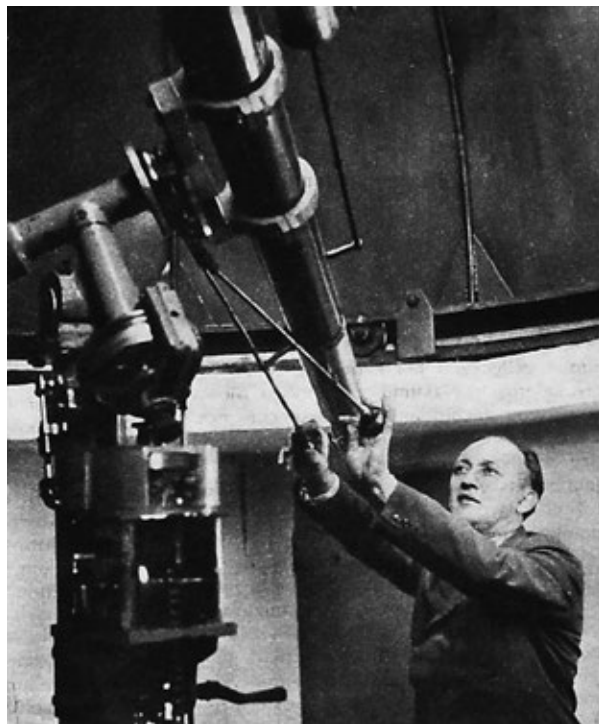
Žádná základní škola v Československu však nic takového neměla a nikdo z představitelů města zprvu nechápal, proč by zrovna devítiletka v Jeseníku měla být první a jak by takový krok mohl prospět budování socialismu. Vždyť do závěrečných ročníků základní školy každoročně přicházeli náboráři z Ostravska a oslavováni byli ti žáci, kteří se odešli učit havířem nebo slévačem. Snaživému fyzikáři tak sice klepali za jeho iniciativu po ramenou, ale zároveň mu vysvětlovali, že investice Městského národního výboru musí jít nejdříve na důležitější úkoly.

Jenže Vladimír Petřkovský se nevzdal. Běhal po úřadech, přesvědčoval, sháněl materiál, peníze i potřebná povolení a svým nadšením strhl kolegy učitele i žáky, kteří mu chodili pomáhat přetvořit zaprášenou půdu v kupoli hvězdárny. Nešlo to snadno ani rychle, zvláště když se vše dělalo svépomocí a ve volném čase. Když se však dobývání vesmíru stalo výkladní skříní tábora míru a socialismu, ke splnění snů nadšeného fyzikáře chyběl již jen krůček.

Jesenická školní hvězdárna byla slavnostně otevřena v sobotu 25. září 1965. Jen o několik set metrů dál byl ve stejný den zároveň odhalen pomník rudoarmějce. Symbol budoucnosti se potkal se symbolem minulosti a představitelé strany i města se stihli zviditelnit na obou akcích.

Během dvou let od otevření prošli hvězdárnou nejen žáci jesenických škol, ale také početná veřejnost, jež toužila pohlédnout do tváře nekonečna. Právě její zájem stál za adaptací dalších podkrovních prostor, kde byla vybudována odborná učebna pro astronomii, která byla vybavena desítkami dalších pomůcek.

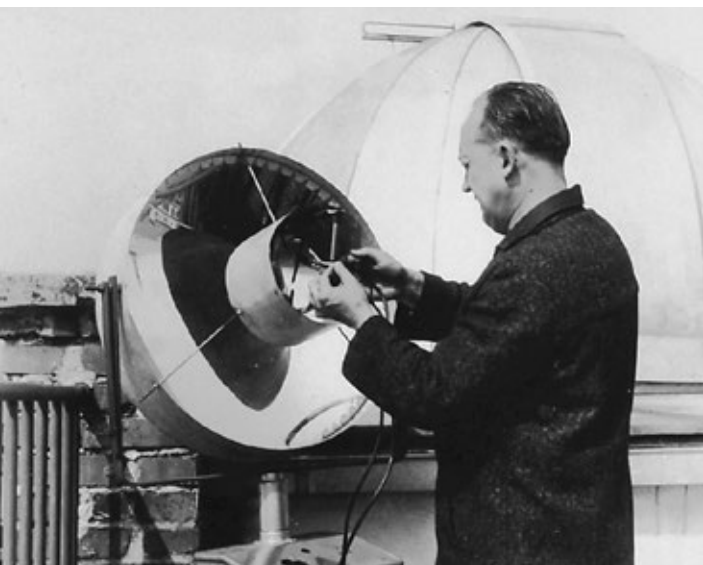
Vladimír Petřkovský mohl s jejich pomocí demonstrovat, jak se Země otáčí kolem Slunce a proč je v různých zemích světa jiná část dne nebo noci, pohyb nebeských těles či zatmění Slunce i Měsíce. Vytvořil barevnou trojprojekci polární záře

Vladimír Petřkovský u hvězdářského dalekohledu.
Zdroj: SOkA Jeseník.

Vladimír Petřkovský (vlevo) při slavnostním otevření hvězdárny.
Zdroj: SOkA Jeseník.

Nadšený fyzikář před kupolí hvězdárny. Zdroj: SOkA Jeseník.

a pořádal přednášky o astronomii a kosmonautice. I ti, pro něž bývaly školní hodiny fyziky utrpením, náhle jednoduše chápali, proč se dny v průběhu roku zkracují a prodlužují a jak vznikají polární noci. Součástí učebny byla nebeská klenba, která snáze umožňovala demonstrovat vesmírné zákonitosti. Zakladatel jesenické hvězdárny k tomu skromně dodával, že jde pouze o odkaz Jana Amose Komenského, který zjistil, že 90% poznatků přichází do mozku okem a názorná ukázka dokáže udělat ve výuce zázraky.

Svým zápalem strhával další a jeho počín ozářil kraj pod Pradědem jako kometa. Pomoci byli najednou ochotni i ti, od nichž by to předtím čekal jen stěží. V době, kdy rašily první výhonky pražského jara, zastavila před školou armádní Praga V3S s obrovským světlotemetem k vyhledávání letadel na obloze, dělostřeleckými dalekohledy, dalkoměry a další technikou, z nichž bylo možno získat potřebnou optiku. I soudruzi v pohraničí měli totiž své příbuzné a známé na vysokých postech a tehdejší generální inspektor Československé lidové armády generálporučík Karel Rusov byl jedním z nich.

Pohled na hvězdy na noční obloze se stal snazší a dostupnější pro další a další zájemce. Vždy, když noční nebe nad Jeseníkem pročísla záře reflektoru, byl to pro místní signál, že hvězdárna je otevřená. S takovými kousky však Vladimír Petřkovský musel přestat po „bratrské pomoci“ vojsk Varšavské smlouvy, kdy byla do kasáren v Jeseníku „dočasně“ umístěna sovětská posádka. Noví nájemníci, neobeznámeni s životem v pohraničním městečku, nečekanou září na obloze považovali za signál kontrarevoluce a místo návštěvy hvězdárny vyhlásili poplach. Vladimír Petřkovský byl pak předvolán

na Městský národní výbor, kde mu bylo důrazně vysvětleno, že svítit na hvězdy se nevyplácí.

Nedlouho po vybudování hvězdárny vznikl – jak jinak než z iniciativy Vladimíra Petřkovského – astronomický kroužek a jeho členové záhy získávali úspěchy v soutěžích a olympiádách, a to i daleko za hranicemi regionu. Např. Vladimír Milata obdržel v roce 1973 čestné uznání v mezinárodní soutěži polského rozhlasu u příležitosti 500. výročí narození Mikuláše Koperníka.

Ne všechno v životě je ale pouze růžové. O tom, že ne všichni spolupracovníci úspěch Vladimíru Petřkovskému přáli, svědčí nejlépe skutečnost, že otevření školní hvězdárny není v tehdejší kronice první základní školy v Jeseníku vůbec zaznamenáno. Velký smutek se v duši amatérského astronoma rozhostil též po prázdninách v roce 1975, kdy neznámý pachatel vypáčil troje dveře a odcizil z hvězdárny optiku. Starý hvězdářský dalekohled byl nenávratně poškozen a škoda na dalších přístrojích se nenahrazovala snadno. Prodleva od krádeže do okamžiku jejího zjištění vedla k tomu, že se pachatele nikdy nepodařilo odhalit. Zklamání

pak bylo o to větší, že způsob provedení krádeže ukazoval na některého z bývalých žáků.

Astronomický kroužek působil v rámci instituce, jejíž názvy se sice podle dobových politických režimů postupně měnily (okresní dům pionýrů a mládeže, stanice mladých přírodovědců, dům dětí a mládeže), ale náplň, spočívající v organizaci volnočasových aktivit dětí a mladých, zůstávala stejná.

Vladimír Petřkovský v roce 1984 odešel do důchodu, nicméně o aktivního seniora s bohatými zkušenostmi byl mezi řediteli škol zájem, takže v dalších letech učil ještě na základní škole v České Vsi nebo na nově otevřené základní škole v Jeseníku v Nábřežní ulici. Svou pozemskou cestu velký poutník po hvězdách ukončil předčasně v roce 1996. Následujícího roku byla při slavnostním odhalení pamětní desky na budově 1. ZŠ v Průchodní ulici pojmenována hvězdárna v Jeseníku jeho jménem.

Petřkovského dědictví žije dál a astronomický kroužek tvoří dnes součást nabídky volnočasových aktivit Střediska volného času Duha Jeseník.

Pavel Macháček (* 1962) se dlouhodobě zabývá historií Jesenicka, především obdobím 20. století. Je autorem řady vlastivědných publikací a v současné době pracuje jako odborný pracovník ve Vlastivědném muzeu Jesenicka.

» mach.hacek@seznam.cz

„Nechat dostatečný prostor pro vnímání je něco, co nás vtahuje“

Jindřich Suchánek se dlouhodobě věnuje popularizaci astronomie. V roce 2007 inicioval v ostravské TV Noe vznik televizního seriálu *Hlubinami vesmíru*, který tvořily obsáhlé rozhovory s českými i slovenskými astronomy i specialisty na kosmonautiku a ve kterých už vystoupilo mnoho desítek osobností. Česká astronomická společnost ho ocenila za tento seriál cenou *Littera Astronomica* za rok 2017. V následujícím rozhovoru jsme se ho zeptali na skutečné i televizní hlubiny vesmíru.

Vesmír je obecně fascinující. Proč nás podle vás natolik uchvacuje?

Je to přesah všeho, co si dokážeme představit, je něco, co nás zneklidňuje a dává našim myšlenkám jistotu neuchopitelné skutečnosti. Vesmír existuje a pranic nezáleží na naší sebejistotě o své existenci. Je postupem našeho poznání stále nově přijímán a svou dokonalostí nedává, alespoň těm, kdo nejsou zaplněni zbytnými starostmi, poklidu jejich duši. Jsem součástí vesmíru! Není to samo uchvacující? Co jsme? Kam směřujeme a proč?

Stává se také vděčnou inspirací filmařů. Máte nějaký oblíbený film na toto téma?

Máte pravdu, že je častým tématem sci-fi žánru. Často velmi pokleslých provedení závislých na míře autorova poznání. Ale přesto jsou klenoty umění i mezi balastem. Velmi mě oslovil film Stanleyho Kubricka a A. C. Clarka *Vesmírná odysea 2001*. Je sice z roku 1968, ale dodnes nese nepřekonatelné ztvárnění. Tolik realistických, a přesto fantastických obrazů nechávajících prostor pro fantazii a vlastní myšlenky. Tento film je uměleckým dílem a není jen napínavým příběhem strhující diváka svým dějem. Žádná krev a sex, a přitom vtahující diváka obrazy, kamerou, hudbou, tichem, napětím a současně realitou. Dává prostor pro mé vlastní já, to opravdu není běžné.

Odkud pramení váš zájem o astronomii? Zajímali jste se o ni již v dětství?

Tuto otázku nejsem schopen odpovědět uspokojivě. Již jako mladý jinoch... No to je sice pravda, ale každý z nás má dáno do vínku něco přesahujícího. Chytit to včas a nenechat to uplynout jen tak kolem. Pak má vše hodnotu a jen pro vás je určena ta

chvíle, kdy to pochopíte, i když je to nepochopitelné. Zájem o věci nadsmyslové, to je oč tu běží. Kdy se vás to dotkne, není podstatné.

Z mládí si vybavuji některé televizní pořady o astronomii. Předpokládám, že jste je také sledoval. Jak je s odstupem času hodnotíte?

Vše, co se vás dotkne, je to právě „ořechové“. Určitě seriál *Okna vesmíru dokořán* byl doslova zjevením a protagonista dr. Jiří Grygar byl naprosto šťastným objevem. Vzdělaný, uvěřitelný, přesvědčivý, sympatický a mohli bychom jistě pokračovat v superlativech. Tento televizní naučný pořad byl ve své době osmdesátých let něčím výjimečným.

Máte pro to vysvětlení?

Vymýkal se prázdným pořadům zaplňujících pokleslou zábavou či politickými agitkami. A navíc dával nám konzumentům pocítit něco víc. Smysl, že existuje něco jiného než hloupost a nesvoboda. Bylo to úžasné a astronomii to přiblížilo širokému spektru populace, od mládeže po dospělé a starou generaci. Kolik to inspirovalo budoucích vědců? I dnes je jeho provedení příkladem k popularizaci vědy. Má vtahující styl a na další pokračování se těšíte. Není to dostatečně motivující pro autory i diváky? Co víc?

Astronomii již přes desítku let popularizujete v TV Noe. Kdo s nápadem pořadu *Hlubinami vesmíru* přišel a proč?

Podaří-li se vám realizovat sny, jaká to radost! A mě to potkalo. Nemohl jsem studovat univerzitu, tak jsem si potajmu před zaměstnavatelem vystudoval pomaturitní studium astronomie. O dvacet let později vznikla TV Noe s křesťanským zaměřením a mně přišlo jako samozřejmé to

nabídnout řediteli nově vznikající TV páteru Leoši Ryškovi. Znali jsme se dlouhá léta z duchovní filmové tvorby od dob samizdatů i začínající nové svobodné éry. Astronomický pořad v TV s duchovní tematikou, to mě lákalo a on na to slyšel. Takže hned od začátku existence TV Noe se s tím počítalo a trvá to dodnes, desítky let, neuvěřitelné...

Jak je seriál postaven dramaturgicky?

Pořad *Hlubinami vesmíru* má danou strukturu, která byla inspirována filmovým i televizním pojetím. Krásu obrazů splňuje vesmír sám. Je natolik nádherný a pohlcující, že není, co by dalo příliš práce vyhledávat. To je poklad mít takovou jistotu, že to vždy vypadá uchopitelně. Navíc fotografie i videa můžeme používat díky NASA a ESO i jiných astronomických prestižních observatoří a institucí, protože je poskytují k vzdělávacím nekomerčním účelům bezúplatně. To je vynikající, být součástí takové společnosti uznávající i jiné než obchodní zájmy.

Odkud čerpáte inspiraci?

Námětů je nekonečně mnoho, jako je vesmír sám. Kamkoli se v oboru pohnete, tam jsou náměty nasnadě. Konkrétní témata jsou dána specializací hostů a těch máme u nás opravdu dostatek. Zveme vždy nějakého vědce či popularizátora či nadšence a ostatní je už věcí scénáře a jeho uchopení.

Jste nejen dramaturg pořadu, ale zároveň i jeho moderátor. Jaké to bylo jít tzv. s tváří na trh.

Nebral jsem to tak, že jdu s tváří na trh, protože jsem si pořad šil tzv. na tělo. Uskutečnit v křesťanské TV pořad o vesmíru, to byla výzva a naplnění mých dětských snů.

Je pro moderátora náročnější upovídaný nebo naopak méně sdílnější host?

Obojí se dá zvládnout. Začátek je někdy těžší a na to mám připravený úvod, který představí hosta a téma. Tam to poznám a přizpůsobím průběhu. Tento pořad nevnímám jako otázky a odpovědi, ale besedu. V té se dá hovořit o všem – odbíhat od tématu, zase se vracet, zabrousit na hlubinu i plavat po povrchu. Takže to jde a mně to vyhovuje s každým, protože jsou zaujatí svým oborem, a to je pak snadnější.

Jak z toho vybrusíte, když je to první i druhý extrém?

Zatím jsem nemusel moc usilovat. Je to jednak tím, že převážně jedeme do záznamu a ve střížně to pak můžeme upravit, aby vše sedlo. Někdy skáču dlouho plynoucím slovům do řeči, což je

Pravidelným hostem pořadu byl Jiří Grygar. Zdroj: archiv autora.

můj velký handicap, ale zase to pozastaví tok slov a není to stále. Ale musím si na to dávat pozor.

Jak velký štáb pořad připravuje?

Mám k dispozici jen malý čtyřčlenný televizní štáb a je skvělé, že můžeme i v tomto komorním složení program realizovat. Bez nich bych to samozřejmě nemohl dělat, i když si v podstatě pořad připravuji sám. Prostě by vše zůstalo jen promyšleno v mé hlavě. Sám bych tento nápad nedokázal dotáhnout do úspěšného konce. Spolupráce je výborná, když uvážíme, že v běžných poměrech u jiných TV by na pořadu participovaly desítky lidí. A mě nikdo neomezuje, do ničeho nemluví, a navíc je to vše hodně levné, a proto jej můžeme natáčet už 17 let!

V pořadu se za ty roky vystřídala plejáda zajímavých hostů. Vzpomeňme některé z nich.

Každý stojí za zmínku, jejich jména by vydala na dlouhý seznam, který by zaplnil tyto stránky. Jsem nadšen, že v pořadu hostují i významní vědci i vědkyně, a to i opakovaně, protože témata jsou obsažná a často doznávají pozoruhodných objevů a my dáváme prostor a čas, což umožňuje rozebrat danou skutečnost či výzkum podrobněji.

Zcela chápu vaši diplomacii, ale zmiňme alespoň některé osobnosti, které již nežijí a přitom patřily mezi významné a prestižní vědce naší astronomie.

Doc. Josip Kleczek byl uznávaným slunečním fyzikem a s širokým záběrem znalostí. Jeho popularizační knížky jsou odborné veřejnosti dobře známy. Jeho *Velká encyklopedie vesmíru* je dodnes nepřekonaným dílem. Mgr. Antonín Vítek byl doslova chodící encyklopedií kosmonautiky

a jeho znalosti byly obdivuhodné. Ing. Antonín Rückl astronom a kartograf. Byl světovým znalcem Měsíce a jeho mapy využívala i NASA v programu Apollo. Doc. Luboš Perek byl v minulosti i generálním sekretářem Mezinárodní astronomické unie a expertem na tzv. kosmické smetí.

Jaké má v současnosti česká astronomie renomé ve světě?

Patříme do prestižního klubu, protože jsme součástí Evropské jižní observatoře (ESO) a Evropské kosmické agentury (ESA). Její renomé tak koresponduje s tímto postavením. Je to vynikající, protože není mnoho států ve světě, které mají toto postavení vyspělých zemí. Je to díky změně politického zaměření a díky svobodě, kterou jsme získali po roce 1989 a můžeme tak dle svého bádát a podnikat a nebýt vazalem mocných.

Podílí se čeští vědci na světových výzkumných projektech? Působí kupříkladu na zahraničních observatořích?

To je právě to úžasné. Největší a nejdokonalejší přístroje jsou nám podle pravidel institucí ESO a ESA k dispozici. To nebylo v tzv. socialistickém táboře umožněno. Vzpomenu např. prestižní observatoře v Chile na Cerro Paranal, kde jsou unikátní velké dalekohledy, nebo na hoře La Silla rovněž v Chile či v Jihoafrické republice a mnohé další – Kanárské ostrovy, argentinská Observatoř Pierra Augera, nově budující dalekohledy Vera Rubin Observatory v Chile a vznikající největší dalekohled světa na Cerro Armazones, který je také v Chile a bude mít zrcadlo přes 39 m! Úchvatné, povzbuzující, dříve nemožné! Také je skvělé, že můžeme připomenout i českou spoluúčast

na mnohých kosmických programech, a to jak těch uskutečněných či již probíhajících, tak chystaných – Solar Orbiter, James Webb Telescope, Lisa, Athena, Plato a jiné.

Pravidelným hostem vašeho pořadu bývá dr. Jiří Grygar. Velká osobnost ve všech ohledech.

Jak už jsem zmínil, stál za pořadem *Okna vesmíru dokořán* v STV, který byl inspirací mnoha generací. Mám radost, že v pořadu *Hlubinami vesmíru* hostuje od roku 2008 a od roku 2010 každoročně i se svými *Žněmi objevů*, což jsou přehledy toho nejvýznamnějšího v astronomii v uplynulém roce. S panem dr. Jiřím Grygarem je radost spolupracovat. Být u toho, jak dokáže skvěle vysvětlit i nezasevěným nepochopitelné, jak se staví k věcem společenským, to je posilující a vpravdě jedinečné.

Jindřich Suchánek. Zdroj: archiv autora.

Hostem pořadu byl i astronom Luboš Perek. Zdroj: archiv autora.

Jak hodnotí pořad diváci?

Pořad je převážně brán pozitivně. Astronomickou komunitou je přijímán a mám i odezvu od mnohých, že pořad pravidelně sledují. Ale někdy se mi stává, že mi divák či divačka řeknou, že sice nerozumí, o čem se bavíme, ale že se na nás jen tak rádi dívají.

Objevují se i kritické ohlasy?

Kritika se samozřejmě objevuje a je především namířena na mou osobu, jak to špatně moderuji, jak často nenechám hosta domluvit apod. Na to si musím dávat opravdu pozor.

V čem podle vás tkví divácký úspěch pořadu? Jistě je to samotné téma, ale co je jeho oním dalším kořením ...

Jestli je pořad úspěšný, či nikoliv, nedokážu ani nemohu objektivně posuzovat, ale jak říkáte, je téma

samo o sobě fascinující, a pokud to nezapackáte, tak zaručeně přijatelné. Kladem je dle mého názoru výtvarná podoba vesmíru – je vždy úchvatný a nádherný a nechat dostatečný prostor pro vnímání je něco, co nás vtahuje. Pak poklidná atmosféra besedy snad přispívá k pohodě. Nikdo se nehádá, nikdo nikoho nenutí, pořad není servilní, ale má úctu ke skutečnostem. Vesmír je opravdu takový, jaký ho představujeme i s tím, že zatím i u mnohých jevů hledáme, sice zatím tápeme, ale to nás pobízí dál. Jak to je, kam to směřuje? A to se myslím divákům líbí, jeho opravdovost, tajemno, nevnucování, ne konspirace a ne hloupost – alespoň myslím.

Vysíláte někdy i naživo?

Živě vysíláme jen někdy besedy *Astronomie dnes* anebo přenosy ze zatmění Slunce. Vždy je to vzrušující, protože omyly a přeřeknutí tvoří napětí. Ale proběhlo to myslím zatím bez větších problémů. Rád vzpomínám na dětské dotazy diváků do živého vysílání, jak dokáží i děti být přemýšlivé. Je to velkým příslibem pro současnost i budoucnost.

Na jaký vesmírný úkaz v rámci přímých přenosů nejraději vzpomínáte?

Naposledy jsem byl nadšen celým průběhem nedávného úplného zatmění Slunce nad Antarktidou, které se odehrálo vloni 4. prosince. Očekávalo se spíše nepříznivé počasí a ono to perfektně vyšlo, nádhera. Samozřejmě ale nesmazatelně se vrylo do paměti první vysílání zatmění Slunce v roce 2012 v Austrálii. Tam to sice obrazově trochu nevyšlo, bylo zataženo, ale telefonicky jsme byli spojeni s dr. Michalem Sobotkou, vedoucím slunečního oddělení Astronomického ústavu Akademie věd ČR, který zatmění sledoval na místě a dění divákům komentoval.

O vesmíru stále mnoho nevíme, je něčím, co přesahuje lidské chápání... Jak jste kdysi podotkl, vesmír je velkým uměleckým dílem...

„Co oko nevidělo a ucho neslyšelo, co ani člověku na mysl nepřišlo, připravil Bůh těm, kdo ho milují (1. Kor 2,9),“ snad tento biblický citát může podkrýt ledacos.

Co nás v blízké budoucnosti na hvězdné obloze čeká? Můžeme se těšit na něco „výjimečného“?

Neustálé zdokonalování a vývoj nových technických přístrojů a hluboké vzdělání nových generací jsou velkou nadějí a bezesporu jistotou nových myšlenek, objevů a pochopení podstaty všeho – zrodu vesmíru, důvodu jeho vzniku. To je neustálý proces. Co v nejbližší době určitě zasáhne celou veřejnost, je překotný vývoj počítačové techniky,

kteřá dá určitě astronomii nový a úžasný prostor. Hvězdy a jejich planety, galaxie, kosmologie, temná hmota a energie – vše se neskutečně posune. Máme se na co těšit!

Za ta léta by pořad *Hlubinami vesmíru* vydal na samostatnou knihu! Nepřemýšlíte o knižním zpracování scénářů?

To určitě ne. Je toho sice už hodně, ale ve skutečnosti by to asi byla nuda. Stále se opakující podoba, a navíc já mám pořad šitý sobě na míru. Scénář je pokaždé stručný a má spíše formu poznámek. Kdyby se scénáře vydávaly knižně, musely by se přepracovat. Bylo by to náročné a domnívám se, že by vydání takové publikace nic inspirativního nepřineslo.

Martin Kučera

Jindřich Suchánek (* 1954) se narodil v Brně, odkud se rodina přestěhovala do Olomouce. Po maturitě na gymnáziu ve Šternberku nebyl z ideologických důvodů opakovaně přijat na vysokou školu. Před rokem 1989 se podílel na koordinaci vydávání a distribuci samizdatové náboženské literatury, spoluzakládal samizdatové filmové Studio Velehrad. V 90. letech 20. století se zasloužil o založení Arcidiecézní Charity v Olomouci a oblastních charit v olomoucké arcidiecézi. Dlouhodobě se věnuje popularizaci astronomie v TV NOE, kde je autorem i moderátorem úspěšného televizního seriálu *Hlubinami vesmíru*. Jeho úsilí v oblasti popularizace vesmíru si povšimla Česká astronomická společnost, která mu roku 2017 udělila Cenu Littera astronomica. Žije v Olomouci.

Návštěva z vesmíru v olomouckém Vlastivědném muzeu

MARTIN KOVÁČEK A TOMÁŠ LEHOTSKÝ

Vlastivědné muzeum v Olomouci navázalo na úspěšný projekt našich zemských muzeí z roku 2014, který si kladl za cíl představit veřejnosti své nejvýznamnější sbírkové předměty. Poprvé v historii tak byly společně vystavovány tři muzejní skvosty, které uchovávají Národní muzeum v Praze, Moravské zemské muzeum v Brně a Slezské muzeum v Opavě. Jednalo se o kamennou hlavu Kelta ze Mšeckých Žehrovic, Věstonickou venuši a železnou meteoritu z Opavy-Kylešovic. Tato unikátní výstava byla součástí projektu *Strážci paměti – 200 let muzejnictví v České republice*, jehož smyslem bylo připomenout veřejnosti význam muzejnictví a paměťových institucí v ČR i důležitost uchování a prezentace kulturního dědictví.

V roce 2019 byla za přísných bezpečnostních opatření převezena z Brna do Olomouce Věstonická venuše. Následující rok byla za stejných podmínek k vidění kamenná hlava Kelta nalezená v Mšeckých Žehrovicích. Na rok 2021 tedy připadla prezentace posledního ze vzácných skvostů zemských muzeí, a to unikátního souboru meteorického železa, které má ve svém sbírkovém fondu

Slezské zemské muzeum v Opavě. Všechny tři výstavy se v Olomouci těšily nebývalému zájmu návštěvníků. Každý z předmětů či souboru předmětů byl pojištěn vysokou částkou, i když jejich skutečná kulturní či vědecká hodnota je penězi nevyčíslitelná. Samotné výstavy však rozhodně neprezentovaly jen výše uvedené jedinečné sbírkové předměty, ale byly doplněny i o sbírkové předměty Vlastivědného muzea v Olomouci. Na výstavu *Meteorit, návštěva z vesmíru*, pořádanou ve dnech 5.–14. listopadu 2021, si do Vlastivědného muzea v Olomouci našlo cestu celkem 1 723 návštěvníků, kteří byli seznámeni s problematikou meteoritů a jejich odborného studia, vznikem meteoritů, meteorických kráterů, ale i stručnou historií nálezů meteoritů na českém území.

Meteority pravděpodobně představují zbytky větší planety, která byla patrně diferenciována podobně jako planeta Země. Měla tedy jádro tvořené železem a niklem. Jádro bylo obaleno pláštěm a tenkou kůrou diferencovaných hornin. Planetka se během formování Sluneční soustavy vlivem srážek a kolizí s jinými tělesy rozpadla a její úlomky

pak miliardy let putovaly volně vesmírem. Na území České republiky bylo doposud nalezeno přes 25 meteoritů, z nichž některé – jako např. Elbogen (Loket) – patří mezi neznámější na světě. Právě tento meteorit nalezený přibližně kolem roku 1400 byl rozřezán na mnoho kusů a je ozdobou sbírek světových muzeí. Také meteorit Příbram nalezený v r. 1959 je nejstarším meteoritem s rodokmenem na světě díky významnému úspěchu české astronomie v oblasti monitorování bolidů.

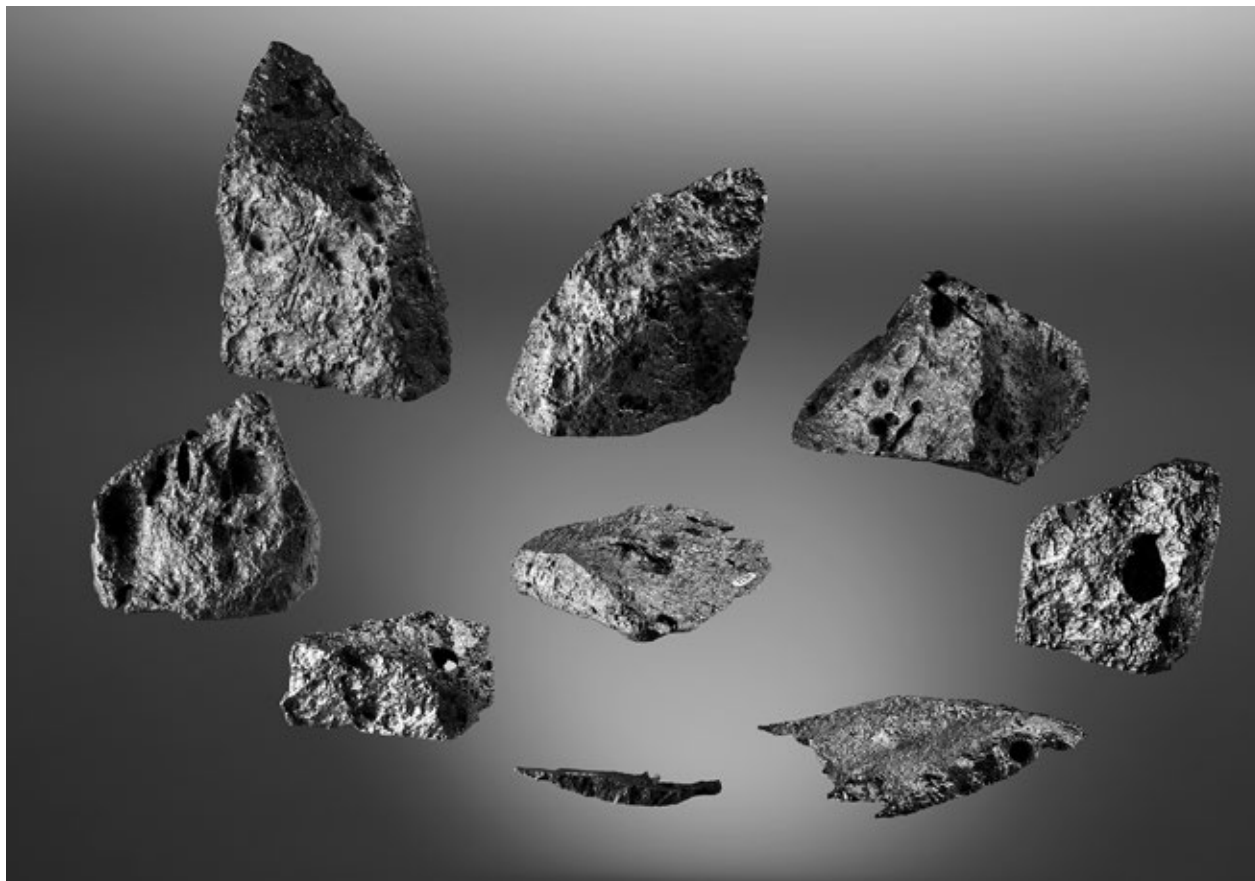
Nejčastější dotaz návštěvníků výstavy směřoval k hodnotě meteoritů umístěných v bezpečnostní vitríně. Oprávněná otázka naznačuje, že soubor meteoritických želez z Opavy-Kylešovic je širší veřejnosti znám zcela jistě méně než Věstonická venuše. Příběh opavských meteoritů začal v období lidských dějin označovaném jako paleolit (doba kamenná). Do oblasti na pomezí současného českého Slezska a nynějšího Polska se udál pád vesmírného tělesa. Zde také začínají otázky, které pravděpodobně nikdy nenalezou řešení. Hned tou první je právě místo dopadu vesmírného tělesa. Tím si nemůžeme být přesně jisti, kráter totiž nikdy nebyl nalezen a z důvodu intenzivní modelace krajiny pevninským ledovcem byl s největší pravděpodobností již dávno erodován. Kulturní vrstva, ve které byly meteority nalezeny, je datována na základě ohniště a pazourkových nástrojů do doby 18 tis. let př. n. l., avšak nemůžeme si být jisti, zda paleolitičtí lovci byli přímo svědky pádu meteoritu. Odborníci se shodují na tom, že pád se udál ještě mnohem dříve a lovci pak po něm našli pouze pozůstatky. Je tedy možné, že se mohl udát i milion let před jejich nálezem. Stále se však jedná o bezspornou nejstarší nalezený meteorit z území České republiky.

Vlastní novodobý nález meteoritů pochází z července roku 1925, kdy v cihelně v Opavě-Kylešovicích pracovali dělníci na odkopávce materiálu. První kusy nápadně těžkých a rezavých „kamenů“ našli v podloží vrstvy glaciálu píska na jílu zhruba pod metrovou vrstvou sprašové hlíny. O svém nálezů informovali muzejního archeologa Gustava Stumpfa, který správně usoudil, že by mohlo jít o železné meteority. Není bez zajímavosti, že byly nalezeny ve zvláštní kruhové formaci a byly prokazatelně opálené. K opálení samozřejmě došlo už při průletu zemskou atmosférou, kdy se část hmoty meteoritů vypařuje, avšak tyto byly zašpiněny i sazemi. Z nálezové situace tak bylo usouzeno, že byly původně použity pro obložení ohniště. Jedná se také o úplně nejstarší meteority, které lidé v historii nějakým způsobem použili.

V někdejší cihelně bylo podobných fragmentů vykopáno více, ty už se však nepodařilo dohledat. Celková hmotnost nálezů tak přesáhla 21 kg. Později byly meteority odborně prozkoumány profesorem Karlem Köhlerem a odevzdány Slezskému zemskému muzeu. V roce 1964 provedl geolog Rudolf Rost podrobný mikroskopický průzkum opavských meteoritů a zjistil, že na jejich složení se z 94 % podílí železo, následuje nikl (5,5 %) a dále pak malé množství kobaltu, fosforu a síry. Rost na meteoritech studoval i tzv. Widmanstättenovy obrazce, což jsou neuspořádané struktury dlouhých železo-nikelnatých krystalů, které se v meteoritech nacházejí. Tyto krystaly kamacitu a taenitu se navzájem prorůstají pouze za předpokladu, že velice pomalu a postupně chladnou. Opavské meteority byly následně klasifikovány jako železo hexaedrit IIA typ. To znamená, že přítomnost Widmanstättenových obrazců je zde nejistá, jelikož

je v tomto typu zastoupeno hlavně železo a pouze v malém podílu nikl. Během výzkumů byla z meteoritů odstraněna rezavá kůra tvořená oxyhydroxidy železa, která vznikla jak průletem atmosférou, tak i dlouhou dobou, po kterou ležela meteorická železa v půdě. Zda byl tento konzervátorský zásah vhodný či nešťastný, není dnes již důležité, jelikož tento stav již nelze zvrátit. Z hlediska vědeckého bylo jistě zapotřebí některé vzorky chemicky

vyčistit pro analýzy a další řezání a leptání. Přesto některé fragmenty mohly být ponechány v původním stavu. Tehdejší kurátoři muzea se však rozhodli pro vyčištění všech fragmentů, a tak máme dnes možnost obdivovat je alespoň v takovém stavu, v jakém toto surové vesmírné železo putovalo ve vesmíru. Pro výzkumné účely jsou drobné fragmenty tohoto meteoritu deponovány např. v Národním muzeu v Praze a také

Soubor meteorického železa z Opavy-Kylešovice klasifikovaný jako železo hexaedrit typu IIA. Zdroj: Slezské zemské muzeum v Opavě.

v Moravském zemském muzeu. Největší a také nejtěžší vzorky však vlastní Slezské zemské muzeum, které na olomouckou výstavu zapůjčilo celkem osm kusů o celkové hmotnosti téměř 10 kilogramů (přesněji 9 860 gramů).

Mimo opavský meteorit byly vystaveny i další, poměrně unikátní vzorky meteoritů. Mezi ty velmi vzácné lze řadit vzorek meteorického železa zapůjčený z Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Ten je spojen s velmi známým kráterem Canyon Diablo nacházejícím se v americkém státě Arizona. Meteorit zde dopadl asi před 49 000 lety a díky němu bylo původně určeno stáří planety Země. Zajímavým vědeckým problémem bylo to, že použitá metoda datování využívající izotopů olova, nebyla zcela přesná. Americký geochemik Clair Cameron Patterson zjistil, že nepřesnosti měření vyplývají z vysoké nepřírodní pozadové kontaminace olovem. V rámci výzkumu meteoritu tak vyšlo najevo, že používání olovnatého benzínu komplikuje nejen radiometrické datování, ale je také velmi závažným problémem pro lidské zdraví. Tento významný vědec po zbytek svého života usiloval o omezení a úplný zákaz olovnatých pohonných hmot, což se například v České republice podařilo až v roce 2001 a posledním státem, který olovnatý benzín i letecká paliva s olovem zakázal, bylo v roce 2021 Alžírsko. Na základě vzorků z kráteru Diablo v Arizoně bylo tedy přibližné stáří Země určeno, ale rozhodující bylo až datování měsíčních hornin, které přivezli astronauti z první výpravy Apollo 11 v roce 1969. Stáří Země tak bylo mezinárodně stanoveno na 4,543 miliardy let.

Z dalších vystavovaných vzorků neušly pozornosti např. neklasifikované chondrity z Afriky, které představují primitivní meteority, jež

neprošly tavením, nebo palassit z Keni, který patří mezi esteticky nejkrásnější meteority. Kamenozelezný pallasit z lokality Seymchan (z ruské oblasti Magadan) byl speciálně pro výstavu naleptán tak, aby vynikly Widmanstättenovy obrazce.

Na výstavě byla prezentována i kolekce vltavínů, které náležejí mezi celosvětově nejznámější tektity. Tektity představují šokově přeměněné nejsvrchnější vrstvy hornin zemské kůry. Ty se při dopadu meteoritu zčásti přetavily ve sklo, zčásti se odpařily, znovu kondenzovaly a vzdušným prouděním pak byly rozmetány do dalekého okolí. Přiblíženy byly nálezy z moravských i jihočeských lokalit (vltavíny se liší především tvarem a povrchovou skulptací) a příklady jejich šperkařského využití. Všechna naleziště tektitů proto mají svůj meteorický kráter. Pro české a moravské vltavíny je to kráter Ries nacházející se mezi Stuttgartem a Norimberkem. Meteorit na toto místo dopadl před dávnými 15 milióny lety. Naleziště vltavínů jsou od něj vzdálená až 300 km. Kromě vltavínů pocházejících z České republiky byla vystavena i kolekce indočinitů a dalších tektitů z oblasti jihovýchodní Asie, které patří rovněž mezi nejrozšířenější na světě, ale nedosahují takové kvality jako tektity naše.

V neposlední řadě byly vystaveny i sbírkové předměty, které mohou meteority připomínat. Odborníkům se totiž často stává, že se ozývají nalezcí z řad laické veřejnosti v domněnku, že našli meteorit. Většinou tomu tak bohužel není. Rozpoznat pravý meteorit však není tak jednoduché, jak se zdá. Pokud se ovšem nejedná o železný meteorit s typickými regmaglypty – tedy charakteristickými důlky na povrchu způsobenými turbulentními víry při průletu atmosférou. Kamenné meteority tak

mohou být velmi snadno zaměněny za jiné horniny. V takovém případě nezbývá než z něj malý kousek odštípnout a provést chemickou analýzu. Mezi horniny nebo minerály, které mohou meteority svým vzhledem připomínat, patří např. lávové bomby (časté na Bruntálsku) nebo sférolitické fosfority, agregáty limonitu či goethitu. Často se meteority zaměňují s různými struskami po železářské výrobě, jelikož jsou silně magnetické. Takový odpad z tavby nálezci považují i za tektity. Za jejich vznikem však stojí vyzdívka tavných pecí, kde při vysokých teplotách vznikají sklovité hmoty. Mnoho takového materiálu lze objevit v intenzivně zemědělsky využívaných regionech, kde strusky sloužily např. k vyrovnávání terénních nerovností. Ačkoliv se jedná o odpad, není nijak toxický ani škodlivý pro půdu.

Závěrem dodejme, že pokud už opravdu dojde k nálezu meteoritu, je dobré zmínit, že podle českých zákonů patří na rozdíl od jiných nálezů

meteority výhradně svému nálezci. Pokud už tedy narazíte na svých pozemcích nebo se vydáte na průzkum po ohlášeném bolidu do určené oblasti, můžete se spolehnout na to, že nález patří vám. Vědci však o něj mají vždy velký zájem a tím, že ho poskytnete k odborné expertize, jen zvýšíte jeho případnou budoucí cenu.

Jedinečná výstava *Meteorit, návštěva z vesmíru* poskytla návštěvníkům zajímavý a vděčný pohled do problematiky extraterestrických těles a provedla je poměrně bohatou historií výzkumů meteoritů. Doprovodnou akcí pro veřejnost byla i přednáška RNDr. Kamila Kropáče, Ph.D. z katedry geologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého, která se věnovala české stopě v historii výzkumů meteoritů a přínosu české vědy na tomto poli. Hlavní exponáty, a to kylešovické meteority, se vrátily za ozbrojeného doprovodu do depozitáře Slezského zemského muzea v Opavě, kde budou nadále čekat na to, zda bude někdy jejich záhada vyřešena.

Martin Kováček (* 1990) je absolventem Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v oboru environmentální geologie, působí ve Vlastivědném muzeu v Olomouci.

» kovacek@vmo.cz

Tomáš Lehotský (* 1978) je absolventem Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a Přírodovědecké fakulty Masarykovy Univerzity v Brně v oboru geologie a paleontologie, působí na katedře geologie Přírodovědecké fakulty UP a ve Vlastivědném muzeu v Olomouci.

» lehotsky@vmo.cz

Z rodného Jeseníku do světa. Matematik, fyzik a především astronom Edmund Weiss

BOHUMILA TINZOVÁ

Jesenicko bývá ještě stále označováno za chudý a zapomenutý kraj. Je to způsobeno mnoha novodobými historickými událostmi a také děním po 2. světové válce, tj. v období „budování socialismu“. Člověk se zájmem o starší historii tohoto koutu České republiky ale brzy zjistí, že tomu bylo poněkud jinak. Ne že by region v dřívějších časech oplýval mlékem a strdím – byl to vždy tvrdý kraj a lidem se zde nežilo lehce. Ale o poklady zde nebyla nouze. Nemáme dnes na mysli hmotné poklady zlata, stříbra, železné rudy a mramoru, cílíme tímto článkem na lidi z tohoto prostředí pocházející, lidi pracovité, tvrdým krajem zocelené a přitom moudré a plně elánu. Ať se dokázali prosadit v kterékoliv oblasti lidské činnosti, přinášeli svému rodnému kraji buď finanční efekt, nebo i věhlas; nezáleží tedy na tom, zda žili celý svůj život zde, nebo vyšli z rodné chalupy do světa – jejich kořeny tu tkvěly pevně a pouta je svazovala s Jesenickem většinou velmi silně. Mnozí z nich proslavili sebe i své rodiště natolik, že se s jejich jmény setkáváme ve slovnících dodnes.

Platí to plně i o osobnosti, jíž se zabývá tento článek, Edmundu Weissovi, astronomovi, jehož jméno je v této vědní disciplíně stále pojmem. Než se budeme věnovat jeho životu a dílu, je potřeba zaměřit pozornost na rodinu, z níž pocházel. Otec Josef Weiss a jeho dva synové Adolf Gustav a Edmund totiž patří bezesporu k významným představitelům předešlých generací obyvatel Jesenicka. Z prosté rodiny kováře v Širokém Brodu vzešla nová inteligence tohoto kraje šířící v Evropě povědomí o svém rodišti na sever od Jeseníků.

Josef Weiss (1795–1847), vodní léčitel a propagátor hydropatie v Anglii, žil ve stínu nepoměrně známějšího krajana a současníka Vincenze Priessnitze. V německé i poválečné české regionální historiografii byl upozaděn ve prospěch tohoto zakladatele novodobé vodoléčby a lázní v Gräfenberku (Gräfenberg, dnes Lázně Jeseník). J. Weiss se narodil 5. července 1795 v Širokém Brodě (Breitenfurt). Otec byl podkovářem (Hufschmied) na č. p. 51, matkou mu byla Hedwig, rozená Liemertinová.

Hotel Kretschmar, 1912. Zdroj: SOKA Jeseník.

Josef měl převzít otcovu živnost, ale kovářství nebylo jeho snem. Dosáhl nakonec otcova souhlasu alespoň ke studiu zvěrolékařství, i když již tehdy tíhl spíše k léčení lidí. Studoval na veterinárním institutu ve Vídni, kde mu byl učitelem mj. též dr. Johann Emanuel Veith (1787–1876), průkopník moderního veterinářství a autor řady stěžejních děl tohoto oboru. V roce 1821 jej nacházíme zpět v rodném kraji; 17. května zakoupil od jeseníckého měšťana a kožešníka Franze Aberleho, svého pozdějšího tchána, dům č. p. 22 na náměstí (nyní část hotelu Slovan) a 6. června byl zapsán mezi přijaté měšťany jako kovář (Schmiedemeister), nikoliv tedy jako veterinář, nebo dokonce jako lékař. Téhož roku uzavřel J. Weiss sňatek s Josefou Aberlovou. Z jejich sňatku vzešly 3 děti: dcera Amálie a dvojčata Wilhelm a Eduard, která však brzy zemřela. Weissova první manželka zemřela 13. června 1826 a on se již 11. června 1827 oženil

znovu; tentokrát ve Zlatých Horách (Zuckmantel, Cukmantl) s Josefou Klarou Vielhauerovou. S ní měl pět dětí, z nichž ale zůstala naživu pouze dvojčata Adolf Gustav a Edmund Weiss.

Vodoléčba praktikovaná v Gräfenberku zaujala Josefa Weisse natolik, že založil přímo ve městě vlastní vodoléčebný ústav Priessnitzova typu, jenž přijímal pacienty, které Priessnitz nemohl v Gräfenberku umístit nebo jimž nevyhovoval přísný Priessnitzův domácí řád. Weissův ústav byl založen patrně v roce 1835, v jiném pramenu lze nalézt datum 1. června 1836. Úředně byl ústav povolen až roku 1837. Ležel na pravém břehu říčky Bělé u cesty na Českou Ves před soutokem Bělé a Staříče; v blízkosti vyústění dnes již neexistujícího továrního náhonu firmy Regenhart&Raymann. Josef Weiss se postupem času stále více odkláníl od původní Priessnitzovy metody a využíval vzhledem ke svému samostudiu a vzdělání i vědecké

poznatky dobové medicíny, které V. Priessnitz zcela odmítal brát v potaz. V letech 1836 a 1837 bylo k Weissovi přijato přes 200 pacientů ročně. Roku 1838 se u něj mělo léčit 179 osob a v roce 1839 204 pacientů. O rok později je v tištěných seznamech (tzv. Curliste) uvedeno 141 osob, následujícího roku pak 105 pacientů. V roce 1842, tj. v posledním roce trvání ústavu, se v zařízení před jeho odjezdem do Anglie léčilo pouze 22 osob.

Josef Weiss publikoval na rozdíl od V. Priessnitze svoje poznatky jednak v odborných časopisech, v roce 1837 pak též knižně. Proto měla jeho činnost ohlas mj. i v širších lékařských kruzích. Zvláštní pozornost vzbudil u anglických hydropatů. Nakonec byl pozván, aby vedl ústav v Stanstead Bury. Weiss využil příležitosti vymanit se z neustálého tlaku a srovnávání s úspěšnějším V. Priessnitzem, takže odjel 26. dubna 1842 s rodinou do Anglie.

Weissův jeseníký ústav tím ukončil svou krátkou existenci. V listopadu 1843 se sice Weissovi vrátili domů, ale již v dubnu následujícího roku opět odjeli do Anglie; tentokrát šlo o převzetí a řízení nově založeného vodoléčebného ústavu v Sudbrook Park v blízkosti Richmondu v hrabství Surrey. V obou případech sehrály nemalou roli osobní přátelské styky J. Weisse s R. T. Claridgem, neúnavným propagátorem vodoléčby v Anglii. Ten přeložil z němčiny do angličtiny i Weissovu učebnici o vodoléčbě, vydanou v roce 1844, a byl jeho příznivcem i po návratu do vlasti. K rozhodnutí ukončit anglické angažmá přivedly J. Weisse zdravotní problémy v důsledku poranění nohy při jízdě kočárem.

Po návratu do Jeseníku (Freiwaldau, Frývaldov) Josef Weiss již ústav neobnovil, ale žil v Jeseníku

velice vážen, byl mj. i členem městské rady. Zemřel ve svém domě na náměstí 20. března 1847 ve věku padesáti dvou let na horečnatou chorobu. I díky jemu se tehdejší Frývaldov stal ve světě dobové medicíny pojmem i za hranicemi Rakousko-Uherska.

Ve štítu bývalého hotelu Kretschmar byla 16. září 1926 odhalena pamětní deska nesoucí v českém překladu tento text: *Rodný dům bratrů-dvojčat Dr. Gustava Weisse, profesora botaniky na pražské univerzitě, nar. 25. 8. 1837, zemř. 17. 3. 1894 a Dr. Edmunda Weisse, profesora astronomie a ředitele hvězdárny ve Vídni, nar. 26. 8. 1837, zemř. 21. 6. 1917.* Pozorný čtenář jistě zaregistroval rozdílná data narození dvojčat. Nejde o chybu, starší Adolf Gustav se narodil 25. a mladší Edmund až po půlnoci, tudíž 26. srpna. Není známo, proč je u Adolfa, tak je totiž zapsán v křestní matrice, většinou na prvním místě uváděno jméno Gustav.

Muzejní spolek v Jeseníku zadal výrobu desky Zemské odborné školy pro zpracování kamene v Supíkovicích. Byla zhotovena ve tvaru obdélníku z modrého slezského mramoru o rozměrech 100 × 60 × 2 cm. Nezůstala po ní ani stopa, zmizela po druhé světové válce jako mnoho dalších německých památek v příhraničí.

Chlapci se narodili, jak již bylo zmíněno, z druhého manželství Josefa Weisse s Josefou, rozenou Vielhauerovou. O lásce jejich matky k nim se traduje dojemná historka vážící se k ranému dětství dvojčat. Adolf a Edmund vážně onemocněli a jejich matka prý vykonala pěšky pouť z Jeseníku na poutní místo Panny Marie Pomocné u Zlatých Hor. Složila tam svatý slib, že pokud zůstanou hoši naživu, nebude již nikdy nosit zlaté šperky.

Na stvrzení slibu položila k obrazu Matky Boží zlatý křížek. Ať už jde o pravdivou událost, či smyšlenou historku, dvojčata prospívala k radosti svých rodičů a přežila ve zdraví i pozdější životní nástrahy. Jejich první společná vědecká expedice v roce 1861 do Řecka skončila v silné vichřici, z kteréžto katastrofy oba unikli jako zázrakem. O deset let později, roku 1871, při plavbě do Tunisu přinesly noviny zprávu o ztroskotání jejich lodi a smrti všech členů expedice. Naštěstí šlo o zprávy nepravdivé; oba tehdy již renomovaní vědci se opět ve zdraví vrátili a dožili se pozeňnaného věku.

Vraťme se ale do jejich dětství. Když v dubnu 1842 odjeli s rodiči do Anglie, pobývali tam až do roku 1845, kromě krátkého návratu do vlasti v listopadu 1843. V Anglii navštěvovali oba chlapci obecnou školu, v letech 1845–1846 pak dokončili povinnou docházku v rodném městě. Po smrti otce se v roce 1847 přestěhovali s matkou do Opavy, kde v témže roce začali studovat na gymnáziu. Oba maturovali s výborným prospěchem a roku 1855 odešli, opět společně, studovat na univerzitu do Vídně. Zde se již přece jen projevil specifické zájmy každého z nich, takže se jejich cesty začaly rozcházet.

Adolf Gustav Weiss (25. 8. 1837 – 17. 3. 1894)

Na filozofické fakultě vídeňské univerzity se věnoval hlavně botanice. Ještě za studií se zúčastnil botanické výpravy, která usměrnila jeho vědecké cíle tak, že se rozhodl věnovat se anatomii a fyziologii rostlin. Poté, co úspěšně složil všechny státní zkoušky, byl v roce 1858 promován doktorem filozofie. O dva roky později se habilitoval jako soukromý docent fyziologické botaniky na své alma mater, kde následně dva roky působil. Roku

1862 přijal místo asistenta při dvorním mineralogickém kabinetu ve Vídni; v té době působil již také jako řádný profesor botaniky a ředitel botanické zahrady v Lemberku, kde pracoval takřka deset let. V roce 1871 mu bylo nabídnuto místo na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě, kam nastoupil v zimním semestru téhož roku. Ve studijním roce 1873/1874 se stal děkanem filozofické fakulty. Po rozdělení univerzity v roce 1882 působil na filozofické fakultě německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. V akademickém roce 1884/1885 byl opět děkanem. Jeho zásluhou by přetvořen kabinet botaniky fakulty na renomovaný Institut pro fyziologii rostlin (Pflanzenphysiologisches Institut). Díky svému nadání a obrovskému pracovnímu nasazení se dr. Weiss zařadil mezi

Dr. Adolf Gustav Weiss, fotografie, s.d. Zdroj: SOKA Jeseník.

největší rakousko-uherské botaniky a anatomy rostlin. Dostalo se mu vědeckých hodností a poct jak ve vlasti, tak v zahraničí. Byl dvorním radou, císařsko-královská Akademie věd ve Vídni jej jmenovala svým členem-korespondentem stejně jako Akademie věd v St. Louis, stal se čestným členem mnoha přírodovědných spolků a společností a byl oceněn řadou vyznamenání a medailí. Bibliografie jeho díla je úctyhodná; obsahuje na 40 titulů publikací a zásadních článků v renomovaných přírodovědeckých a botanických časopisech celé Evropy a v zámoří.

Publikovat začal již v roce 1858, tedy ve svých jednadeceti letech. K jeho stěžejním dílům patří studie Rozmnožování a oplodnění nekvetoucích rostlin (*Die Fortpflanzung und Befruchtung blütenloser Pflanzen*) z roku 1861 a dvousvazková Všeobecná botanika (*Allgemeine Botanik*) vydaná ve Vídni roku 1878. Jeho velkou láskou byla flóra poloostrova Peloponés, které se věnoval již od doby studií.

O osobním životě renomovaného vědce toho víme jen velmi málo. Oženil se s Hermine, rozenou Vocati, narozenou 17. června 1837, se kterou měl pouze dceru Herminu. Adolf Weiss zemřel dne 17. března 1894 v Praze na záchvat mrtvice.

Edmund Weiss (26. 8. 1837 – 21. 6. 1917)

Mladší z dvojčat je i v české historiografii poměrně známější, především díky faktu, že byl promotorem T. G. Masaryka. I on studoval filozofickou fakultu, ale věnoval se především astronomii, matematice a fyzice. Již dva roky před ukončením studia, roku 1858, byl jmenován asistentem císařsko-královské vídeňské hvězdárny. V roce 1860 obdržel doktorát filozofie. Následujícího roku

Dr. Edmund Weiss, 1904. Zdroj: SOKA Jeseník.

se habilitoval jako soukromý docent matematiky na univerzitě ve Vídni. Bohatou publikační činností si brzy získal značné renomé v oboru astronomie a matematiky. Jeho první nám známé odborné články jsou vročené do roku 1858 a bibliografie, kterou máme k dispozici, obsahuje úctyhodných 117 záznamů odborných článků, 12 samostatných vědeckých publikací a 14 recenzí děl jiných autorů. Úspěšná pozorování a pověst skvělého matematika mu v té době vynesla hned tři nabídky míst: v roce 1865 k práci na soukromé hvězdárně v Irsku, o dva roky později na místo astronoma v Petrohradu a roku 1869 mohl nastoupit jako vedoucí oddělení na zeměměřičském institutu v Berlíně. Vzhledem ke svému vyčerpání ve Vídni však Edmund Weiss

tyto nabídky odmítl. Roku 1865 byl jmenován řádným profesorem univerzity a o dva roky později se stal v pouhých třiceti letech členem-korespondentem císařsko-královské Akademie věd ve Vídni. Jeho profesní hvězda rychle stoupala. Právě tehdy dostal zajímavou zakázku od císařského dvora: odborný popis uměleckých hodin v dvorské klenotnici. Práce mu sice zabrala dva roky, ale přinesla ne zcela zanedbatelný výsledek: za zásluhy byl roku 1872 vyznamenán rytířským křížem Řádu Franze Josefa.

V témže roce byl vyslán tehdejším ředitelem vídeňské hvězdárny Karlem Ludwigem von Littrowem na čtyřměsíční studijní cestu do Anglie a Severní Ameriky. Cílem expedice bylo získání informací o nových přístrojích a metodách práce tamních hvězdáren. Výsledky této cesty byly použity při budování a zařizování nové hvězdárny na vídeňských Tureckých šancích. Když potom K. L. von Littrow v roce 1877 zemřel, byl Edmund Weiss následujícího roku jmenován jeho nástupcem. Toho roku se též stal řádným členem Akademie věd ve Vídni. Ve studijním roce 1889–1890 byl zvolen děkanem filozofické fakulty Vídeňské univerzity. Jeho praktická pozorování zajímavých vesmírných úkazů a těles, především meteoritů, která se stala jeho doménou, jej zavedla během let do mnoha koutů světa: do Řecka (1861), Dalmácie (1867), do Adenu (1868), Tunisu (1871), do Jassy (1874) a také do Indie (1899), kde se mimo pozorování meteorických rojů zabýval i studiem staroindických hvězdáren. Své výsledky zpracoval v celé řadě studií, a tak i on byl brzy buď členem-dopisovatelem, nebo čestným členem mnoha vědeckých společností doma i v zahraničí (Londýn, Paříž, Cherbourg, Jassy, Brno). Univerzita v Dublinu mu

dokonce udělila čestný doktorát. Sám císař jej jmenoval dvorním radou a udělil mu komturský kříž Řádu Franze Josefa.

A právě v tomto období, 10. března 1876, slavnostně promoval doktorem filozofie T. G. Masaryka.

Astronomii věnoval E. Weiss celý svůj život, i dnes se s jeho jménem setkávají astronomové při studiu této hvězdné vědy. V roce 1907 odešel se všemi poctami na odpočinek a v roce následujícím se vzdal i funkce ředitele hvězdárny. Roku 1908 mu byla na vídeňské hvězdárně odhalena pamětní deska. Edmund Weiss zemřel 21. června 1917 po dlouhé těžké chorobě ve věku osmdesát let.

Nakonec několik z mála zjištěných údajů z jeho osobního života. V roce 1872 se oženil s Adelinde, roz. Fenzlovou (9. 3. 1845 – 25. 1. 1928), dcerou

Odhalení pamětní desky 2. 10. 2020. Zdroj: SOkA Jeseník.

dvorního rady a ředitele vídeňské botanické zahrady E. Fenzla. Měl s ní šest dcer a syna jménem Edmund. Ten se narodil 16. 2. 1884 jako dvojče Klotildy. Na úmrtním oznámení svého otce v roce 1917 je uváděn jako Dr. Edmund Weiss, soukromý docent a prokurista.

A co dnešní Jeseník? Najde návštěvník ve městě připomínku těchto tří významných osobností? Na městském hřbitově je dochován hrob Josefa Weisse. Na webových stránkách města je v sekci historie k dohledání podrobné pojednání o všech třech. O první pamětní desce dvojčatům z roku 1926 byla již řeč. Druhá deska, velmi nenápadná a nevzhledná, se bez jakýchkoliv obřadností objevila u vchodu do hotelu Slovan po jeho rekonstrukci a nesla nejen jména slavných bratrů, ale i jméno jejich otce.

Myšlenka na osazení v pořadí třetí a důstojné pamětní desky těmto významným osobnostem spjatým s Jeseníkem vznikla v souvislosti s vydáním prvního českého překladu knihy vodního doktora Josefa Weisse Vodoléčba pro lékaře a laiky (*Handbuch der Wasserheilkunde für Aerzte und Laien*) v roce 2018. Překladačem byl Jaroslav Zahajský z Říčan, jehož osoba hydropata J. Weisse oslovila již před lety. Kniha byla veřejnosti

představena v průběhu Konference Vincenze Priessnitze v říjnu téhož roku. Manželé Zahajští se poté obrátili na vedení města Jeseníku a na Státní okresní archiv Jeseník se žádostí o podporu idee, vzdát hold Josefu Weissovi a jeho dvěma synům formou nové pamětní desky. K realizaci záměru nakonec došlo až v roce 2020 k připomenutí 225. výročí narození Josefa Weisse. Hnacím motorem celého projektu byl i nadále Jaroslav Zahajský, město Jeseník se na projektu podílelo jak organizačně, tak finančně; přispělo částkou 20 000 korun. Státní okresní archiv dodal potřebné textové a obrazové podklady. K samotnému odhalení pamětní desky spojenému s malou slavností došlo 2. října 2020 v rámci Týdne Vincenze Priessnitze pod záštitou Priessnitzových léčebných lázní, a. s.

A do třetice je zde jesenická hvězdárna, z níž by měl Edmund Weiss zajisté velkou radost. Pamětní desky má, pokud je nám známo, dvě, ale hvězdárna v jeho rodném městě je jistou formou pokračování jeho celoživotního díla v oboru astronomie, byť ne na vrcholně vědeckém základě. Vznikla v areálu Základní devítileté školy v Jeseníku v podkroví budovy tělocvičny bývalého kláštera voršilek. To je však již samostatná kapitola, o níž pojednává samostatný příspěvek tohoto čísla z pera Pavla Macháčka.

Mgr. Bohumila Tinzová, vedoucí Státního okresního archivu Jeseník, publikačně se věnuje především regionálním osobnostem a lidové kultuře původního obyvatelstva severozápadního Slezska

» b.tinzova@je.archives.cz

Počátky amatérské astronomie v Přerově

JIŘÍ LAPÁČEK

Každý obor lidské činnosti má své profesionály a své amatéry. Nejinak tomu je i v případě astronomie. František Slaměník, ředitel měšťanských škol v Přerově a zakladatel Muzea Komenského, vzpomínal, že v Přerově v 80. letech 19. století žil pekař František Tropper, který ovládal francouzštinu a zároveň se zajímal o matematiku. Mohl si proto dovolit odebírat francouzský časopis pro matematiky, v němž se se zdarem věnoval úkolům, jejichž vyřešení bylo odměňováno cenami. František Tropper ukázal jednou Slaměníkovi krásný polní dalekohled, na němž bylo vyryto věnování ve francouzském jazyce svědčící o tom, že předmět obdržel za práci v oboru astronomie. Pro svou soukromou potřebu si zakoupil též dalekohled s čtyřpalcovým objektivem, jímž se velmi pěkně daly pozorovat i Venušiny fáze. Jednou jej na svůj svátek postavil ve své vyvýšené zahrádce při domě a přátelé se podívovali, jak jasně a zřetelně, jako by jen na dostřel vzdálené, bylo vidět chrám i ostatní budovy na Hostýně.

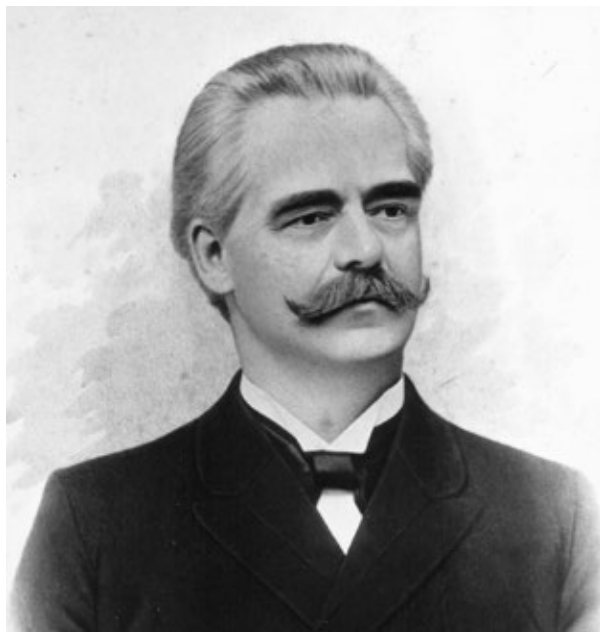
Kdo byl František Tropper? Narodil se v Přerově 4. dubna 1850. Gymnázium studoval v Olomouci,

posléze začal navštěvovat práva v Praze, nedokončil je však z rodinných důvodů a u svého otce se vyučil pekařskému řemeslu. Posléze od něj živnost převzal. V roce 1892 byl zvolen radním města Přerova, 26. února 1896 pak starostou a zůstal jím až do června 1910, kdy se funkce pro chorobu se vzdal. V období jeho starostování byla v Přerově postavena elektrárna, zaveden vodovod, postaven železobetonový most přes Bečvu, budova jatek a školních budov v ulici Palackého a Boženy Němcové.

Na Františka Troppera vzpomínal jiný přerovský rodák Karel Minařík: *„Již v Přerově pěstoval jsem se zálibou astronomii, při čemž mi byl milým společníkem p. Frant. Tropper, pozdější starosta, tehdy absol. právník z pražské právnické fakulty. Zakoupil si v Paříži po roce 1890 veliký hvězdářský dalekohled, jímž jsme konali častěji vědecká pozorování. Měl jsem též svůj hvězdářský dalekohled. Velmi vzácný astronomický úkaz jsme pozorovali dalekohledy společně s p. Tropperem a p. Vil. Rhénem (městským úředníkem) 6. 12. 1882 z okna gymnaziální budovy (v 2. poschodí na západní straně), totiž přechod planety Venuše přes Slunce.“*

A kdo tedy byl Karel Minařík? Narodil se 20. září 1856 a po vychození 3. třídy obecné školy v Přerově navštěvoval 3. a 4. třídu německé hlavní školy u piaristů v Lipníku, kde si osvojil německý jazyk. Potom studoval na Slovanském gymnáziu v Olomouci, kde maturoval roku 1876. Vysokoškolská studia, trvající sedm semestrů, ukončil roku 1880 na vídeňské univerzitě. Roku 1882 složil před vědeckou zkušební komisí pro gymnázia ve Vídni zkoušku a obdržel vysvědčení učitelské způsobilosti pro střední školy s vyučovacím jazykem německým i českým, a to z matematiky a fyziky.

Svou služební dráhu začal Minařík počátkem školního roku 1881 jako suplující učitel na středních školách v Přerově, kde působil do roku 1887. Po prázdninách odešel na jeden rok na státní

František Tropper, starosta města Přerova. Zdroj: archiv autora.

gymnázium v Kroměříži a byl po jednoročním pobytu na valašsko-meziříčském gymnáziu ustanoven na vyšším gymnáziu v Brně, odkud po dvou letech odešel do Olomouce, kde v září 1891 nastoupil jako skutečný učitel. Na ústavu zůstal jako definitivní profesor až do konce školního roku 1924/1925. Strávil ve školní službě 42,5 roku. Po celou dobu byl správcem sbírek pro matematiku, fyziku a chemii, z nichž zejména fyzikální sbírky udržoval na výši své doby. V letech 1907–1909 byl pověřen konáním pokusů směřujících k přeměně metodického postupu při vyučování matematice na gymnáziích.

V hostinci u Jonášů, který stál v Bratrské ulici v Přerově na místě, kde byla později postavena budova pošty, se scházeli hosté, mezi nimi býval

Karel Minařík. Zdroj: archiv autora.

FR. KRÍŽÍK,
ELEKTROTECHNICKÝ ZÁVOD

v Praze-Marlíně, 5. provincie 1901
Královská třída č. 101.

Oddíl _____

Č. arch. _____

Konto počt. spořitelny 816.886.

ADRESA PRO TELEGRAMY:

— KRÍŽÍK, PRAHA.

Telefon čís. 1289.

Výroba generatorů na stejno-
měrné i střídavé proudy

každé velikosti pro pohon dynamo nebo pro
přímé spojení.

Asynchr. motory pro více-
fázový proud

o největší účinnosti.

Obloukové lampy vlastní
soustavy (pat. Krížík)

o nejednoduchém zařízení.

Patent získán!

pro střední Evropu: Alchimet spol. s r. o. v
Sofii a spol. v Bucharantu;

pro Francii: Fabus Horion.

Do r. 1900: 6000 kusů lamp všech v ústředí.

Náhlí přístroje, akumulátory.

Stavby

a provozování elektr. dráh.

Do r. 1900 provedeno:

Elek. dráha, uliční Praha . . . 50 km

Přím. 50 "

Výhledy-Žitav 50 "

Praha-Litná-Vysočany 65 "

Výroba lastrů a osvětlovacích těles

všech druhů v uměleckém provedení.

Galvanoplastické oddělení.

Vlastní výroba každé každé žádané izolace,

výroba slovných rezní, lan ocelových,

opřítání a opřítání drátů stl. stl.

Slovutný
pán, pán Tropper,
pt. purkmistr města
Přerova

Dokládám Vám za čest a lojalitu v příloze
rozpočet předávacího pro elektrickou dráhu
z Přerova do Bystrice pod Hostýnem a
provdme za laskavé prozkoumání, je-li
nádh. ochotni a každém ohledu včasně
žadavky a vyhovětivkami poskytnouti.

Rozumím, že definitivní číslice může
podati jen podrobný projekt na základě
přesného měření a výpočtu vypracovaný a
že sl. obec nebo podnikatelstvo přiznává
dávku approximatívni rozpočet na základ
svého dalšího jednání se do číslic měř-
ných nádh. se neváže, avšak číslice ty
mají ráz pouze informativní.

Všechm připomínáme, že od skutečnosti
valně lišiti se nebudou.

Co do délky vzata za základ dráha kolem
Houha.

Těšíce se dalšími laskavými zprávami, tu máme

o dokonale nítě

Elektrotechnický závod

FR. KRÍŽÍK

Praha - Marlín

Spartolova

Sallat

Dopis elektrotechnické
firmy Fr. Krížík ohledně
zavedení elektrické dráhy
z Přerova do Bystrice pod
Hostýnem z r. 1901.
Zdroj: archiv autora.

i tehdejší profesor přerovského gymnázia Karel Minařík, který svým vlastním hvězdářským dalekohledem, koupeným v Paříži, ukazoval zjev na obloze. Tak se při milé a veselé náladě také provozovala vážná věda.

Karel Minařík na toto téma napsal několik odborných článků a často přednášel i pro veřejnost. V programu českého gymnázia v Brně 1889/1890 napsal článek *Okkultace nebo zakrytí hvězd měsícem*. Ve výroční zprávě gymnázia v Olomouci 1895/1896 se objevil jeho příspěvek *Zatmění měsíce a slunce, řešeno použitím metody grafické*. Pro tajemné záhady hvězdného nebe a vesmíru hleděl vzbudit porozumění též u svých žáků v Olomouci tím, že s nimi pozoroval hvězdy dalekohledem z gymnazijní pozorovatelný. Byl také členem Société astronomique de France, kterou založil v roce 1887 Camille Flammarion. Jejím tiskovým orgánem byl časopis *l'Astronomie*.

Roku 1926 odešel Karel Minařík do důchodu, který prožíval v Olomouci. Zde zemřel 9. června 1935 a 11. června byl převezen do Přerova, kde byl pochován do rodinné hrobky.

Oba výše jmenované pány lze pokládat za zakladatele astronomického pozorování v Přerově, které se pak rozvinulo za první republiky,

vrcholilo výstavbou hvězdárny začátkem 60. let 20. století a pokračuje činností astronomického klubu.

V červnu 1912 bylo v Přerově viditelné poslední úplné zatmění slunce. Další úplné zatmění Slunce uvidí Přerované teprve až koncem tohoto století... Vzpomínám si, že počasí bylo velmi nepříznivé. Zatmění začalo o půl dvanácté, kdy mnoho lidí se dívalo na slunce přes začazené sklíčko. Viděl jsem celé skupiny lidí na nábřeží u Bečvy, na Žerotínově náměstí tam, kde dnes stojí živnostenské prodejny, na Masarykově náměstí i jinde, jak se zálibou a se zájmem pozorován byl celý ten zjev na obloze. Podobné zjevy jsem viděl v Přerově dne 21. srpna 1914 při zatmění Slunce, které však už bylo jenom částečným. To bylo na počátku světové války, nic méně měli lidé opravdový zájem na uvedeném přírodním zjevu.

V červencových a srpnových dnech 1914 svítila na nebi planeta Jupiter tak jasně, jak máme příležitost ji vidět jednou za 12 let. Z neznalosti si vysvětlovali lidé, že to letá ruský aeroplán a že si svítí na cestu. V několika člancích tohoto časopisu jsem o tomto omylu psal a snažil se ho vysvětlit. Dnes je v Přerově více než deset mladých, nadaných a velmi pilných astronomů.

Jiří Lapáček (* 1960) vystudoval historii na FF UP v Olomouci. Zabývá se regionální historií, je spoluautorem dějin obcí přerovského okresu. Redakčně připravuje Sborník Státního okresního archivu Přerov.

» j.lapacek@pr.archives.cz

Jsem z hvězd

FRANTIŠEK VŠETIČKA

Básník a hvězdář – to ukazuje tak na středověk. Jsou však i výjimky, jednou z nich je Piotr Horzyk. Rodák z Třince (ročník 1946), firmu má v Českém Těšíně a bydliště v Ustroni na polské straně (asi deset kilometrů od Těšína). Přesun do Polska je poměrně nedávného data, neboť Horzyk podstatnou část života pracoval v Tříneckých železárnách. V lázeňském městě Ustroni podědil jednopatrový domek s balkonem, odkud se přes hvězdářský dalekohled konají výpravy do vesmíru. Nejde o diletantská putování, neboť hvězdářských knih a časopisů, též zahraničních, se zde vyskytuje nemálo. To je praktická stránka věci, ta teoretická (nebo teoretizující) je zakleta v Horzykově poezii. Nevyskytuje se u něho patrně sbírka, jež by se nedotkla hvězdného nebe a především člověka vztahu k němu.

Piotr Horzyk patří k pozdní vlně zaolžanské poezie, debutoval v osmdesátých letech spolu s Gabrielem Palowským v jejich sbírce *Současnost (Obecność)*. Po společné prvotině se osamostatnil, nepřestává myslet a hledět na hvězdný vesmír. Zpočátku se hvězdná obloha jevila jednoznačně, měla milostnou, nadneseně milostnou podobu:

*Dal jsem ti Velký vůz
i Andromedu
a Pegase jako spřežení
Zlatoskvoucí Vagu jsem ti dal
a do vlasů stříbrnou lunu
a náhrdelník barevných planet
To co jsem měl nejvzácnějšího
v mé zemi snů
zemi fantazie*

To je počáteční fáze, vyjádřená ve sbírce *Hledání (Poszukiwania)* z roku 2015. Tak je tomu poprvé a také naposledy, neboť nadále se vztah mezi vesmírem a člověkem bude problematizovat. Do konce už v této sbírce. V další básni, která rovněž postrádá titul (Horzykův hřích), chce romantik rozbít okna nebes a katastrofálně neuspěje, hvězdy se zde stávají prostředníkem poznání (poznání lidských možností) a korektivem. Báseň končí vystřízlivěním a zklamáním. Hvězdy:

*Padaly Spadaly
nastavoval jsem dlaně
opovázlivý
naivní
Ony se smály*

*ANO smály
mně
Letěly jiným šťastlivcům
vstříc*

Horzykovo Hledání, které se vztahuje především ke hvězdám, poskytuje však i odvrácenou tvář, pozitivní, opak předchozího. V jiné básni, opět bez názvu (s incipitem *Noc po dni zapíná obrazovku nebe – Noc po dniu otwiera ekran nieba*) obhlíží galaxie, je jimi přitahován a vybízen k hlubšímu poznání.

V dalších sbírkách kosmická tematika pokračuje. V Zapomenuté pravdě (*Zapomnina prawda*, 2019) má Horzyk báseň *Jsem z hvězd (Jestem z gwiazd)*, jež začíná těmito verši:

*Jsem obyvatelem
Kosmu
chci abyste věděli
KOSMU
neberu v úvahu
národnosti
registraci
do systému
zakódování
pod evidenčním číslem
x y z...*

Jde o prohlášení, jež je závažnější o to, že zdůrazňuje nadnárodní povědomí, tak závažné u Poláka ze zaolžanského prostředí, tak bohatého na národnostní třenice.

V témže roce jako Zapomenutou pravdu vydal Horzyk sbírku Bílé péřové chocholy (*Białe pióropusze*), jejíž název na kosmické dění neukazuje, míří tam však její rozměrná báseň *Planeta Země*

Piotr Horzyk a Frantiček Všeticka (vlevo). Zdroj: archiv autora.

(*Planeta Ziemia*), jakýsi náběh na poému o 106 verších. Je to báseň-prospekt, báseň-vize, v níž se autor projevuje nejen jako vizionář, ale také jako karatel a moralista. Varujícím způsobem ukazuje na katastrofickou možnost zániku naší planety a klade si stěžejní otázku:

*a co by se stalo
kdyby zanikla
planeta ZEMĚ
a kdyby ŽIVOT
se změnil
v MRTVOST*

Jde o tísnivá slova, která potlačuje nejen další Horzykova poezie, ale také její výtvarný doprovod. Všechny uvedené Horzykovy básnické knihy, jakož i další, jsou totiž na obálce doprovázeny reprodukcemi obrazů aoalžanského malíře Bronisława Liberdy. Ze všech vyzaruje nebeské světlo, tak harmonující s básníkovým světem. V této souvislosti nelze opomenout zmíněného Gabriela Palowského, jehož posthumní sbírku *Neklid (Niepokój)* Horzyk svému příteli vydal a na jeho obálku umístil další Liberdův obraz – jasný světelný proud tryskající do vzdáleného kosmu. Piotr Horzyk a Bronisław Liberda jsou alespoň jedním poutem spjati.

Je začátek noci. Stojíme na balkoně ustrašského domku a přes mlhovinu, byť řídkou, není vidět hvězd. Zato se před námi obloukem vypínají temné kopce Slezských Beskyd, v nichž mihotavě probleskují a zároveň zanikají světla chat místních horalů. Světla připomínající a v dané chvíli nahrazující nedostupná hvězdná tělesa. Vůkol ticho, nezměrný horský klid. Horal Horzyk stojí za mými zády a omlouvá se, že Alfa Centauri ani Andromeda nebudou. Omluva není slyšet, neboť oči a smysly jsou upnuty do tmavých hor. Tato země nemůže a nesmí být mrtvá.

» fvseticka@seznam.czmail

Doc. František Všeticka desítky let obohacuje literární prostor

Literární teoretik, beletrista a překladatel doc. František Všeticka letos slaví 90. narozeniny. Narodil se 25. dubna 1932 v Olomouci, kde studoval na Slovanském gymnáziu a absolvoval Filozofickou fakultu Univerzity Palackého (obory český jazyk – dějepis). V letech 1957–1961 pedagogicky působil na průmyslových školách v Uničově a v Lipníku nad Bečvou. Poté se stal odborným asistentem Pedagogického institutu ve Zlíně. Od roku 1964 působil na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci (v letech 1990–1994 jako vedoucí katedry českého jazyka). Odborně se soustředil na českou literaturu v plném jejím rozsahu (od gotické poezie až po tvorbu současnou). Věnuje se také komparaci české literatury s literaturou světovou (zejména slovenskou, ruskou a polskou). Vydal řadu publikací, zmiňme alespoň *Podoby prózy* (1997), *Tektonika textu* (2001) a *Celistvost celku* (2012). Dále je autorem populárně zaměřených knih, jako jsou např. *Morava a Slezsko literární* (2009), *Rakousko literární* (2010), *Olomouc literární* (třetí díl vyšel 2016), *Francie literární* (2019). V oblasti beletrie k vydání připravil čtyři romány: *Před branami Omegy* (1994), *Daleký dům* (2001), *Léta legionů* (2012) a *Otevírání oken* (2015). Je činný také jako básník a překladatel (překládá současnou polskou poezii). Nejen pro čtenáře VKOL uspořádal řadu přednášek a autorských čtení. Je nositelem řady ocenění, mj. byl za přínos v oblasti kultury roku 2016 vyznamenán Cenou města Olomouce.

Martin Kučera

WHOO! (White Hole Observatory Opava!)

Hvězdárna Fyzikálního ústavu v Opavě

TOMÁŠ GRAF

Observatoř byla vybudována před šesti lety stavební úpravou půdních prostor budovy Fyzikálního ústavu Slezské univerzity v Opavě na Bezručově náměstí 13. Laminátová kopule observatoře má průměr 3,2 metru a je v ní umístěn zrcadlový dalekohled Meade o průměru 250 mm na paralaktické montáži. Observatoř slouží jak k odborným pozorováním zejména proměnných hvězd, tak k pozorování hvězdné oblohy pro veřejnost.

Z observatoře je vzhledem k jejímu umístění na střeše budovy dobrý výhled na všechny světové strany. Nachází se sice poblíž centra Opavy, ale její umístění nechává střed města na severu a výhled na jih není nijak rušen veřejným osvětlením města. V denních hodinách je mnohdy působivý výhled směrem na západ s masivem Jeseníků na obzoru.

Dalekohledem se dají fotometricky měřit objekty noční oblohy pomocí CCD kamery, stejným dílem je však možné pozorovat vizuálně, kdy se pozorovatel dívá do okuláru přímo. Obojí se dá lehce měnit pouhým otočením překlápěcího hranolu. Studenti a návštěvníci tak mohou na vlastní

oči pozorovat vícenásobné hvězdné soustavy, hvězdokupy, mlhoviny a vzdálené galaxie. Nesmíme zapomenout ani na planety, na jasnější komety a samozřejmě Měsíc v různých svých fázích.

Přes den je možné pozorovat Slunce. Jeho bezpečně sledování je možné s využitím speciálního slunečního filtru, který se umístí před tubus

Tomáš Graf. Zdroj: archiv autora.

Dalekohled v kupoli observatoře. Zdroj: archiv autora.

dalekohledu a zeslabí tímto světlo Slunce na potřebnou úroveň. Na Slunci je možné pozorovat zejména sluneční skvrny, což jsou chladnější místa ve fotosféře Slunce.

Vlastní program odborných pozorování je zaměřen na CCD fotometrii astronomických objektů,

zejména proměnných hvězd a tranzitujících exoplanet. U zákrytových proměnných hvězd se měří čas tzv. minima jasnosti soustavy, kdy jsou hvězdy vzájemně v zákrytu. Údaj o čase minima se pak využije v následujícím výzkumu. Nebo je možné měřit celou tzv. světelnou křivku, tedy závislost jasnosti soustavy na čase.

Na podobném principu je založeno také pozorování exoplanet. U těch je však pokles jasnosti mnohem menší a klade větší nároky na přesnost měření. Z takto napozorované světelné křivky se pak opět určí parametry exoplanety, čas tranzitu nebo další parametry.

V současné době probíhají na observatoři také pozorování pro dvě bakalářské práce zaměřené na spektroskopii hvězd. K tomu účelu je poprvé v místních podmínkách využíván spektrograf DADOS.

Observatoř WHOO! je v současné době z důvodů pandemie c-19 pro veřejnost uzavřena, ale až se situace změní, bude na webu observatoře opět zveřejněn harmonogram pozorování pro veřejnost.

V průběhu roku 2022 pak bude observatoř WHOO! modernizována a vznikne také pozorovací terasa, která bude vybavena mobilními dalekohledy. I když bude sloužit především studentům Fyzikálního ústavu, plánuje se její využití také k veřejným pozorováním noční oblohy.

Kontakty:

WHOO! je součástí Fyzikálního ústavu Slezské univerzity v Opavě.

Poštovní adresa: Fyzikální ústav SU v Opavě, Bezručovo náměstí 13, 746 01 Opava

www.slu.cz/phys/cz/

Do dějin astronomie se zapsal také olomoucký rodák Valentin Stansel

ROSTISLAV KRUŠINSKÝ

Narodil se v roce 1621 a studoval na zdejší jezuitské koleji. Zajímal se o matematiku, rétoriku a astronomii a první dvě disciplíny také později vyučoval, nejprve v Praze, pak také v Olomouci. Krátce po konci třicetileté války se mladý jezuita hlásil o možnost působit jako misionář v Číně. Po několika odmítnutích byla nakonec jeho žádost přijata a na podzim roku 1656 odjíždí do Říma, kde se ještě půl roku věnuje matematice a fyzice spolu s tehdy již proslulým Athanasiem Kircherem. V květnu roku 1657 se konečně vydal na misi. Cestoval přes Francii do Lisabonu, kde se misionáři učili jazyk a seznamovali se s fungováním misií. Po delším pobytu v Lisabonu nakonec v roce 1662 vycestoval. Vyslán byl ale, vzhledem ke změně politické situace, opačným směrem, než zamýšlel. A to do Brazílie, do města Salvador ve státě Bahia. V místní jezuitské koleji pak působil od roku 1663 až do své smrti v roce 1705.

Valentin Stansel byl především astronomem, napsal hned několik knih a článků o svých astronomických pozorováních. Ještě v Čechách předsedal obhajobě nejméně dvou prací. Jeho jméno je tak spojeno s první publikovanou mapou měsíce na našem území, a sice v *Propositiones*

Stanselova mapa Měsíce o průměru 72 mm. Foto: Markéta Lehečková, VKOL sign. 9817-9.820.

selenographicae sive de Luna, Olomouc 1655 (sign. 9.817-9.820). V Brazílii se dále zabýval astronomií, své práce posílal do Evropy a ty zde byly publikovány pod jménem Estancel. V Brazílii mimo jiné napsal dílo *Legatus uranicus sive Cometa* (sign. 9.503) čili dílo o kometách a práci *Uranophilus coelistis peregrinus sive Mentis Uranicae per mundum siderum peregrinantis extasis*, ve kterém se zabýval možností cesty do vesmíru. Ta byla publikována v roce 1685 ve vědeckém časopise *Acta Eruditorum* vydávaném v Lipsku (sign. 26.998/2).

Frontispis knihy *Propositiones selenographicae sive de Luna*, signovaný J. K. Smíškem. Foto: Markéta Lehečková, VKOL sign. 9.817-9.820.

K meziválečnému působení Josefa Ludvíka Fischera v Olomouci

JIŘÍ FIALA

Meziválečnému působení filozofa a sociologa Josefa Ludvíka Fischera (nar. 6. listopadu 1894 v Praze, zemř. 17. února 1973 v Olomouci), profesí knihovníka Studijní knihovny (nyní Vědecké knihovny) v Olomouci, se v poslední době věnovali autoři dvou knižních publikací. V publikaci *Chrám věd a múz – Dějiny Vědecké knihovny v Olomouci* z roku 2016 je autorem relevantní kapitoly *Nejistá budoucnost knihovny (1918–1945)* Jiří Glonek, knižní životopis ředitele *Studijní knihovny v Olomouci* publikovali v roce 2020 pod titulem *Ve službách osvěty – Moravský knihovník Bohuš Vybíral* Lubomír Novotný, Petra Kubíčková a Jiří Glonek. Jsou zde uvedena podstatná fakta o této etapě života prvního rektora Univerzity Palackého v Olomouci, tento příspěvek se tudíž zaměřuje na několik biografických detailů.

Připomeňme, že po maturitě na gymnáziu v Třeboni začal Fischer v roce 1912 studovat na pražské filozofické fakultě češtinu a němčinu, v říjnu 1914 byl mobilizován, válku přežil,

po válce ukončil vysokoškolské studium doktorátem filozofie na základě disertace *Arthur Schopenhauer – Geneze díla (Příspěvek k psychologii tvorby)*, knižně vydané v roce 1921. Existenčně zakotvil nejprve jako tajemník Jednoty filozofické, 22. dubna 1921 byl jmenován výnosem ministerstva školství a osvěty praktikantem a později asistentem pražské Veřejné a univerzitní knihovny sídlící v Klementinu (nyní Národní knihovna České republiky), a to v oddělení popisu. Fischerův pokus o habilitaci na základě pojednání *Filozofie, její podstata a problémy* (knižně Praha 1922) tehdy ztroskotal na negativním posudku Františka Krejčího. Politicky se Fischer přiklonil ke Komunistické straně Československa, vzniklé na základě ustavujícího sjezdu ve dnech 14. až 16. května 1921, jejímž členem byl v letech 1924–1930, a hojně publikoval v levicových časopisech, jako byly *Var* Zdeňka Nejedlého, *Červen* a *Kmen* Stanislava Kostky Neumanna nebo *Studentská revue*, redigovaná Bedřichem Václavkem. Jiří Glonek píše

Josef Ludvík Fischer před knihovnou ve svém bytě v Olomouci, Wanklova 14. Fotografie z léta roku 1931. Převzato z publikace Josef Ludvík Fischer: *Listy o druhých a o sobě*, Olomouc 2005, s. 503.

ve výše zmíněné kapitole: *„V době první republiky byla činnost některých významných komunizujících intelektuálů sledována. K nim patřil i Fischer, a aby byl jeho vliv oslaben, byl přeložen do olomoucké studijní knihovny, v níž setrval až do roku 1933.“* Pravou příčinou Fischerova transferu z Prahy však byl jeho úvodník *Atentát v Československých novinách* (jednalo se o zájmový učitelský list, jenž v roce 1924 s *Časem* a *Legionářským směrem* vplynul do deníku *Národní osvobození*, vydávaného Čs. obcí legionářskou) z 10. ledna 1923, reagující na událost z 5. ledna 1923, kdy byl ministr financí Alois Rašín u svého bydliště v Žitné ulici devatenáctiletým anarchokomunistou Josefem Šoupalem střelen do zad a dne 18. února 1923 svému zranění podlehl; pachatel atentátu strávil 18 let ve vězení. Atentát na Aloise Rašína podnítil 19. března 1923 schválení zákona na ochranu republiky (č. 50/1923 Sb. z. a n.), připraveného již v minulém roce, jenž nabyl účinnosti dne 1. května 1923. Zejména tato

pasáž ve Fischerově článku *Atentát* mohla podnítit Fischerovo obeslání k trestnímu soudu v Praze II: *„Opoziční tisk byl pouze mluvčím veřejného mínění, ne jeho tvůrcem. Nenese tedy vinu na atentátu, a chcete-li kde hledati vinu: tedy v samé hospodářské politice zastávané a vedené Rašínem. Opakuji: Nechci omlouvati atentátu, který osobně odsuzuji. Ale hledaje jeho důvody, nacházím je v nezdravých základech naší hospodářské politiky.“*

K tiskovému procesu s J. L. Fischerem sice nedošlo, nicméně 20. března 1923 byl J. L. Fischer ze služebních důvodů přeložen do Studijní knihovny v Olomouci, a to s nástupem k 1. dubnu 1923. Předpokládal, že žaloba u Nejvyššího soudu Československé republiky ve věci Fischerovy politické perzekuce, podaná JUDr. Jaroslavem Nebesářem, bude zamítnuta (jak se také stalo), přesto svůj nástup do Olomouce o tři měsíce oddálil na základě tříměsíční zdravotní dovolené, kterou mu doporučil psychiatr doc. MUDr. Karel Herfort a kterou strávil v (Nové) Kdýni jako host advokáta JUDr. Jaroslava Štěpánka. Na pracovní místo ve Studijní knihovně v Olomouci, sídlící až do roku 1936 v budově Cyrilometodějské fakulty bohoslovecké (nyní budova Cyrilometodějské fakulty teologické Univerzity Palackého v Olomouci, Univerzitní 244/22) tak nastoupil 23. června 1923. Olomoucká bydliště Josefa Ludvíka Fischera a posléze i jeho rodiny lze zjistit z jeho pobytových přihlášek, uložených ve Státním okresním archivu v Olomouci (za vyhledání těchto přihlášek děkuji archivářce Olze Starošítkové). Dnem 28. června 1923 je datován *„ohlašovací list“* Dr. Josefa L. Fischera, asistenta Studijní knihovny, svobodného, doposud bydličího v Praze III – Malé Straně, Vlašská 33, jenž se ubytoval u Jana Bijaka v Olomouci-Povlu, Polská 33

(nové číslování) – 98 (staré číslování). Svoje dojmy ze setkání s PhDr. Bohušem Vybíralem, správcem a od roku 1931 přednostou Studijní knihovny v Olomouci, Fischer vylíčil ve svých pamětech *Listy o druhých a o sobě*, Olomouc 2005, s. 190–191, ale v monografii L. Novotného a kol. *Ve službách osvěty – Moravský knihovník Bohuš Vybíral* není tato pasáž citována:

„Když jsem – koncem června 1923 – konečně nastoupil v Olomouci, našel jsem v knihovně jejího správce, dr. Bohuše Vybírala (ředitelské místo totiž ministerstvo v tehdejší nevyjasněné situaci rovněž neobsazovalo), jednoho oficiála a dva zřízence. Dr. Vybíral, rodák z Hranic a absolvent vídeňské univerzity, dobrosrdečný, přitom nepřilíš energický

muž, jen o málo let starší ode mne, s příjemnými hnědými očima a trochu nedbale rozmáchlými pohyby (které mu měly dodávat, spolu s mírným záklonem hlavy, alespoň zdání rozhodnosti), byl představený, nad něhož jsem si lepšího nemohl přát. Byl ke mně vždy laskavý, a pokud mohl, i pomocný. Bylo-li třeba, usnadňoval mi službu s tím výsledkem, že po celou dobu svého působení v knihovně (jejímž ředitelem se později stal a zůstal až do své smrti) sotva měl výkonnějšího úředníka nade mě.“

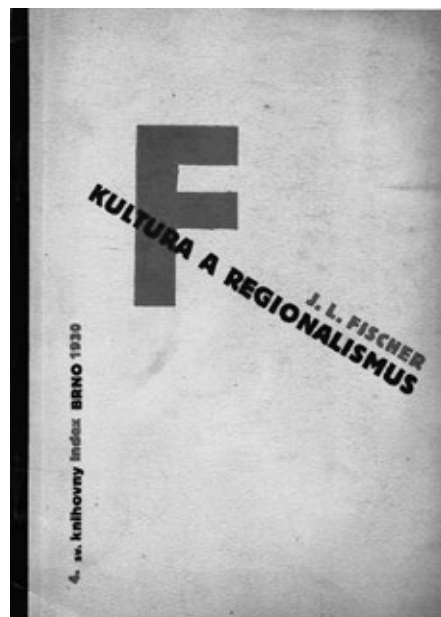
Ohlašovací list dalšího olomouckého bydliště J. L. Fischera, nejspíše podnájmu, se nedochoval – adresa Komenského 12/5 je uvedena jako předchozí bydliště na Fischerově ohlašovacím listu z dubna 1925 (den neuveden) jako nájemníka v polovině

Ohlašovací list.

Hauklová třída, ulice, náměstí, číslo domu 14

Jméno a příjmení	Josef L. /a. Ludv. Fischer	Poznámka: Hlášení dělá se od 24 hodních dvům stejné zeškrtnutí a přesně vyplněnými ohlašovacími listy. Odhlášení děje se vrácením předního svízeného ohlašovacího listu v ústě osobě – a každý upozorněn, jakž i nesprávně ohlášení se přisuzí trest. Při hlášení musí se předložit listy příslušnosti dokazující, jako: občanský list, domovský list, státní neb pracovní kniha atd. Ohlašovací listy lze dostati v ohlašovací úředně po 20 h za kno.
Stav, povolání, zaměstnání	Konvikál. ředitel knihovny	
Roditě, okres a země	Hloh. újezd	Hlášení OH 12. LIST. 1927 NOV. 11. 1927
Obec příslušná, okres a země (nezaměstn. a roditě)	Kompost. Brdčava, újezd	
Průkaz domovský, místo, čas a čís. jeho vydání	Kompost. Brdčava 5. S. 1920, čís. 17	Odhlášení 1. S. listu 1931 Richard, Na dleňských Konec 17
Den narození, měsíc, rok	6. XI. 1894	
Náboženství	—	Podle majitele domu (tj. poskytněte): Státní státní správce
Národnost	česká	
Stav: zda-li svobodný, ženat, ovdovělý neb rozveden	ženat	
Jméno, roditě a data narození (den, měsíc, rok) manželky	Albina 5. V. 1899	
Příjmení manželky před prováním	Konečková	
Jméno, den, měsíc a rok narození nesamosvatných dětíek žijících ve svazku rodinném	Jan 14. 7. 24	
Dřívější obydlí	Hloh. újezd, Brdčava 78	
V Olomouci dne	5. XI. 1927	

Ohlašovací list Josefa Ludvíka Fischera z 5. listopadu 1927.

Obálka Zdeňka Rossmanna publikace Josefa Ludvíka Fischera *Kultura a regionalismus*, Brno, Jan Vaněk 1930.

Olomouc, Wanklova 14 – bydlíště Josefa Ludvíka Fischera a jeho rodiny v letech 1927–1931. Fotografie z dubna 2014.

Zdroj: <https://www.google.com/maps/>.

dvojdomku v Dělnické ulici 38, postaveného roku 1924 – majitelem této poloviny byl Jan Kučera (1893–1970), soustružník kovů v Moravských železárnách v Olomouci-Řepčíně, vůdčí osobnost olomoucké organizace KSČ a odborového hnutí, člen obecního zastupitelstva a městské rady Olomouce za KSČ (v letech 1947–1949 byl předsedou Ústředního národního výboru města Olomouce). Josef L. Fischer popsal v *Listech o druhých a o sobě* (s. 224–225) Jana Kučera následovně:

„Menší, podseditý, s ‚energickým‘ zakřiveným nosem a s energickým stiskem ruky (na níž chyběly dva střední prsty), sebejistý (a také tak trochu se sebou spokojený), plný života a lačný po životě, bystrý i výmluvný, nějak robustně a přitom i jasně i přímo logický, získávala již svou radostnou, živelnou životností. Byl prostý, ale že byl učelivý, docela bezděky se zbavoval všech hrubostí ve vystupování

i celém chování, které stále ještě plativaly za součást dělnického životního stylu. Vyrůstal z dělnického prostředí, zůstával dokonce srostlý s ním, nicméně je zároveň přerůstal (a potud i vyrůstal z něho). Dělníci ho přímo milovali, protože byl jedním z nich, a u těch ostatních, s nimiž se stýkal, vynucoval si postupně respekt, přes svou jistou samorostlou neobroušenost, nebo možná i pro ni. Stál vždy za věcí dělnictva, a že byl schopný, dopomáhal jí k drobnějším i větším úspěchům. Byl ‚důvěrníkem‘ dělnictva řepčínských železáren, důvěrníkem ve vlastním a plném slova smyslu. Byl to také prvá ‚veřejná‘ jeho funkce, po níž následoval členství v městském zastupitelstvu olomouckém a v městské radě. A všude, kde byl, byl aktivita sama. Když jsi se pak po práci sešel s ním, vyprávěl ti, co všechno udělal a zažil. Vyprávěl s velkým zalíbením, prostě, ale zároveň s tou svou robustní logikou, kterou tolik upoutával, i když jsi se někdy musil v duchu usmívat nad jeho zalíbením v sobě samém. [...] Snad proto, že jsme každý byli tak jiný a jinak rostlý, přitahovali jsme se a oblíbili si jeden druhého. Vysedávali jsme dlouhé hodiny, a když se Kučera již ‚zabydlil‘ ve svém rodinném domku, scházeli jsme se skoro denně v kavárně Grand [Horní nám. 8]. [...] Kdo koho obohatil víc, bych dovedl těžko rozhodnout, ale těšili jsme se – myslím oba – na ty naše schůzky a nakonec to dopadlo tak, že jsem se prostě ke Kučerům nastěhoval.“

Syn Jana Kučery, Jan Kučera ml. (1918–2004), byl v dubnu 1925 šestiletý a čekala ho vynikající kariéra jako lékaře-urologa, prvního primáře Urologické kliniky Fakultní nemocnice Olomouc, dosáhnuvšího titulů univerzitního profesora a doktora lékařských věd (bydlel též v Dělnické ulici č. 38, dotýčnou polovinu dvojdomku nyní vlastní, ale neobývá dcera prof. MUDr. Jana Kučery, DrSc.,

MUDr. Helena Kučerová, lékařskou specializací psychiatra). Tou dobou se Josef Ludvík Fischer rozhodl založit si rodinu – 3. srpna 1925 uzavřel v Brně sňatek s učitelkou Aloisií (Lolou) Johannou Konrádovou (nar. 8. května 1899 v Třeboni, zemř. jako rozvedená 7. září 1980 v Brně) a 16. ledna 1927 se mu v Olomouci narodil syn Jiří (později klinický chemik a biochemik, zemřel 7. března 2006 v Brně).

Kromě práce na katalogu nazvaném *II. dodatky k seznamu knih z novější literatury v Studijní literatuře v Olomouci*, obsahující díla zařazená do r. 1914–1925 do příruční knihovny a vydaném tiskem roku 1925, organizoval Fischer činnost olomoucké pobočky Jednoty filozofické (již v letech 1923–1925 předsedal dr. Bohuř Vybíral a v následujících letech profesor německého gymnázia v Olomouci PhDr. Gilbert Japp); tato pobočka vydala v roce 1927 Fischerovo pojednání *Útěk před starou filozofií*. Hlavně se ale J. L. Fischer připravoval na své habilitační řízení z filozofie, o jehož zahájení na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity požádal 17. prosince 1925, a to na základě svého habilitačního spisu *Saint Simon a Auguste Comte* (tiskem 1925). Fischerově habilitační komisi předsedal sociolog prof. Inocenc Arnošt Bláha (1879–1960), dalšími členy byli jazykovědný germanista prof. Antonín Beer (1881–1950) a prof. Mihajlo Rostohar (1878–1966), slovinský psycholog působící v Československu. Posudek habilitační komise vyzněl příznivě, ale prof. Rostohar trval na tom, že venia docendi (právo přednášet na vysoké škole jako soukromý docent, tj. bezplatně) musí být Fischerovi uděleno pro obor sociologie, neboť jeho habilitační spis náležel do tohoto oboru. Druhou etapou habilitačního řízení bylo habilitační kolokvium před sborem profesorů fakulty a jako třetí etapa se konala

„přednáška na zkoušku“. Dne 4. května 1927 potvrdilo svým výnosem ministerstvo školství a národní osvěty usnesení profesorského sboru Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, aby J. L. Fischer „*byl připuštěn za soukromého docenta sociologie na zdejší fakultě*“, 16. dubna 1930 souhlasilo ministerstvo školství a národní osvěty s tím, že jeho habilitační obor bude rozšířen o dějiny filozofie. Svě nástupní čtení 17. října 1927 nazval Fischer *Budoucnost evropské kultury* a publikoval je následujícího roku časopisecky v *Pokrokové revui Nové Čechy*, jeho rozšířené znění v německém překladu vyšlo pod názvem *Über die Zukunft der europäischen Kultur* roku 1929 v Mnichově.

V nájmu u Jana Kučery setrvali Fischerovi do 5. listopadu 1927, kdy doc. PhDr. J. L. Fischerovi

Josef Ludvík Fischer s manželkou Aloisií a synem Jiřím před zahradním průčelím poloviny dvojdomku Jana Kučery, Dělnická ulice 38. Fotografie z jara roku 1927. Převzato z publikace Josef Ludvík Fischer: *Listy o druhých a o sobě*, Olomouc 2005, s. 499.

jako vyššímu státnímu úředníku – komisaři Studijní knihovny byl přidělen dvoupokojový byt v domě postaveném Státní stavební správou III ve Wanklově ulici č. 14. Fischer píše na to téma v *Listech o druhých a o sobě* (s. 275):

„Nejen zlé, ale někdy i dobré věci chodí pospolu. A tak vedle docentury sklídl jsem – na podzim roku 1927 – i druhý zisk: byl nám přidělen dvoupokojový byt ve státních novostavbách, takže jsme se mohli konečně nastěhovat do svého. Náš synek se tehdy právě pokoušel stavět na vlastní nohy a nepřestával nás udivovat i oblažovat všemi těmi malými zázrakami, které vykouzluje růst takovýchto malých bytostí. Když jsem se vracíval z Brna, buď čekával na mě s chůvou před nádražím, nebo poslouchal doma, když se vrátím – ještě než jsem otevřel dveře, slýchal jsem jeho vítězný pokřik: ‚Táta de, táta de.‘ A táta vždy donesl nějaký menší mls, který si synek pojmenovával svým dětským slovníkem.“

Závažné onemocnění filozofa prof. Vladimíra Hoppeho (1882–1931) uvolnilo J. L. Fischerovi cestu k suplování filozofických přednášek (ve skutečnosti prosemináře a semináře) na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v rozsahu tří hodin týdně, s čímž ministerstvo školství a národní osvěty vyslovilo souhlas 7. listopadu 1929. Po Hoppeho úmrtí 31. března 1931 převzal Fischer jeho pedagogický úvazek, a požádal proto v olomoucké Studijní knihovně o částečnou, posléze úplnou dovolenou.

V lednu 1929 vyšlo v Brně první číslo časopisu *Index* s podtitulem *Leták kulturní informace*, redigovaný marxistickým literárním teoretikem, kritikem a folkloristou Bedřichem Václavkem (nar. 10. ledna 1897 v Čáslavicích u Třebíče, byl zavražděn 5. března 1943 v koncentračním táboře

Osvětami) *„se stálými spolupracovníky J. L. Fischera, J. Králem, Jiřím Mahenem a J. Vaňkem“*. *Index* se tak stal hlavní tribunou J. L. Fischera – už v 1. čísle uveřejnil svou stať *Kultura a regionalismus*, vydanou knižně spolu s dalšími příspěvky na toto téma v následujícím roce. Ještě v Olomouci napsal knihu *O neklidu dneška* (1930), dále první část zamýšlené trilogie *Soustava skladebné filozofie* pod názvem *Základy poznání* (1931) a dílo *Zrcadlo doby – Abeceda skoro filozofická*, v němž analyzuje formou abecedně uspořádaných hesel, koncentrujících se kolem pojmu demokracie, tehdejší stav zejména české politiky a kultury (knižně 1932).

Fischerova trvalá snaha odstěhovat se z Olomouce do Brna a věnovat se plně akademickému působení na Masarykově univerzitě se uskutečňovala i nadále postupně. Na podzim roku 1931 si J. L. Fischer pořídil řadový jednopatrový domek v Brně-Řečkovících, Na Dlouhých honech 17 (z bytu ve Wanklově ulici 14 v Olomouci se Fischer s manželkou Aloisíí roz. Konrádovou a synem Jiřím odhlásil 16. listopadu 1931), formálně však i nadále zůstal zaměstnancem Studijní knihovny v Olomouci, a to až do léta 1933, kdy byl přeložen na místo zastávané Bedřichem Václavkem v Zemské a univerzitní knihovně v Brně a Bedřich Václavek putoval na Fischerovo knihovnické místo v Olomouci.

„Nemohu říci, že bych se byl loučil s tímto místem svého vyhnanství rád,“ sděluje J. L. Fischer v *Listech o druhých a o sobě* (s. 336–337). *„Přírostlo mi k srdci a dýchalo se mi v něm lépe než v Brně, jehož vlastní tvář jsem nepřestal marně hledat. Snad teprve když jsem opouštěl Olomouc, se mi vybavoval půvab tohoto města, poznamenaného patinou své kulturní minulosti, již byl plný střed tohoto města.“*

Ani zde nebylo okázalého přepychu – jako ho nebylo v mé Třeboni –, jen ty zbytky šlechtické a patricijské minulosti byly výpravnější než v Třeboni, a ani církevní podíl na výstavbě města nevybočoval – až na malé výjimky – z mezí středověkého, přitom však většinou jemného vkusu. Ani ty úzké středověké uličky, třebaže velmi málo hygienické, nebyly bez půvabu. Tuto kamennou krásu, na níž největší podíl mělo (a má) hlavní náměstí, doplňoval městský park, který sice byl velmi úpravně udržován, nicméně jen nepatrnou náhražkou za nedostatek procházek v nejbližším olomouckém okolí. Měl jsem tu i řadu přátel, které jsem opouštěl, i s nimi jsem srostl během těch několika let, jako jsem srostl s celým městem. Snad to byla zas ta přehlednost všeho, v čem jsi se pohyboval, co budilo ve mně pocit životní intimity, jako kdysi v Třeboni. Ne, neodjížděl jsem s pocitem zadostučinění nad vyrovnanou životní prohrou. Olomouc vůbec nebyla mou prohrou. To vše jsem si tehdy uvědomoval. A to vše také způsobilo, že jsem neodmítl po patnácti letech budovat obnovenou olomouckou univerzitu.

Mimořádným profesorem dějin filozofie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně byl soukromý docent PhDr. Ludvík Fischer, vrchní komisař archivní a knihovní služby při Zemské a univerzitní knihovně v Brně, jmenován rozhodnutím prezidenta republiky ze dne 21. srpna 1935 s účinností od 1. října 1935 – jeho služební plat zahrnoval služné 30 600 Kč ročně, činovné 6 600 Kč ročně a eventuálně příslušné výchovné se zákonnými srážkami, tj. 3 100 Kč měsíčně bez výchovného. Dělníci v roce 1929 vydělávali průměrně 510–590 Kč měsíčně, úředníci 1 360 Kč měsíčně – muži 1 550 Kč, ženy 840 Kč, horníci 940 Kč měsíčně, pracující v zemědělství dostávali deputát a muži 17,50 Kč denně, ženy 10,60 Kč; v roce 1928 se uvádějí tyto průměrné ceny: chléb (1kg) 3,40 Kč, brambory (1kg) 0,95 Kč, vepřové maso (1kg) 16,90 Kč, mléko (1 litr) 1,95 Kč, máslo (1kg) 25,75 Kč, vejce (1ks) 0,85Kč, cukr (1kg) 6,20 Kč, pivo (1 litr) 2,90 Kč, košile pánská 24,92 Kč, oblek pánský 698,33 Kč, šaty dámské 571,67 Kč, boty 100 Kč, jízdné – vlak 20 km 4,40 Kč, tramvaj 1,20 Kč, stříhání vlasů 4 Kč.

Jiří Fiala (* 1944) je emeritním profesorem Univerzity Palackého v Olomouci. Ve své publikační činnosti se orientuje na dějiny české literatury 18. a 19. století, folkloristiku a historii města Olomouce.

» jiri.fiala@upol.cz

Sv. Pavlína, patronka Olomouce

LEOŠ MLČÁK

Podle legendy byla sv. Pavlína dcerou římského žalářníka Artemia a jeho manželky Kandidy. Při pronásledování křesťanů za císaře Diokleciána Artemis hlídal uvězněné křesťany Petra a Marcelina. Petr exorcista zbavil Pavlínu posedlosti zlým duchem. V důsledku tohoto uzdravení přijala celá rodina od kněze Marcelina křest. Všichni tři byli potom pro přijatou víru umučeni. Artemis byl sťat, svatá Pavlína se svou matkou byly roku 302 vhozeny do jámy a ukamenovány. Pozůstatky všech tří mučedníků byly z Kallistových katakomb, do nichž byly pohřbívány křesťané, vyzvednuty roku 1622, za pontifikátu papeže Řehoře XV. (1554–1623). Ostatky sv. Pavlína papež, na vyžádání rakouského jezuita Johanna Kobenze, daroval generálu řádu Tovaryšstva Ježíšova Mutiovi Vitaleschimu, který svou funkci vykonával v letech 1615–1645. Vitaleschi je posléze věnoval olomoucké jezuitské koleji.

Do Olomouce přinesl ostatky z Říma roku 1623 jezuita Mikuláš Lancius. Získané relikvie tvořila lebka mučednice, kosti a spolu s ostatky nalezená hlíněná olejová lampička. Z ní se později dávalo pít nemocným. Protože se mnoho z nemocných

uzdravilo, byla lampička vsazena do pozlaceného stříbra. Shodou okolností krátce po získání ostatků propukla ve městě morová epidemie. Zemřelo prý tehdy na 7000 obyvatel. Protože se všeobecně věřilo, že posvátné ostatky světců svou přímluvou u boha pomáhají odvracet i morové rány, rozhodli se jezuité, na radu arcijáhna Julia Césare Ginna-niho de Pisauro, uspořádat s relikviemi prosebné procesí a obrátit se s modlitbami o pomoc k nově uctívané panenské světici. Ostatky byly v průvodu nesený z jezuitské koleje do kostela sv. Mořice, kde se konala pobožnost k počtě světice za účasti velkého počtu obyvatel města. Zásluhou procesí a půstu většiny měšťanů, během celého oktávu, mor v neděli 8. října 1623 náhle ustal a olomoucká městská rada prohlásila 23. října téhož roku sv. Pavlína za patronku města. Na univerzitní tezi se sv. Pavlínou z roku 1731 je uvedeno už datum 9. října. Olomoucký biskup kardinál František z Dietrichsteinu (1599–1636) ostatky sv. Pavlína rozdělil na dvě části a světici připojil k patronům katedrál. Relikviář s ostatky světice uložený na faře u sv. Mořice byl zhotoven nákladem Jana Františka sv. pána Poppena (1622–1689) a je ozdoben jeho erbem. Uvnitř je uložena kůstka opatřená

pečetěmi potvrzujícími její pravost. Druhý mořický stříbrný pozlacený relikviář pochází z období rokoka.

Svátek nalezení ostatků sv. Pavlíny a jejich rodičů se slavil podle římského martylogia 29. ledna. Jejich svátek byl slaven 6. června. Průvody s patronkou města se následně konaly každoročně, s výjimkou roku 1642, kdy se nekonaly z důvodů válečného ohrožení města. Z nařízení olomouckého biskupa Karla II. hraběte z Lichtenštejna-Kastelkornu, se svolením papeže Innocence XI. (1676–1689), byl pohyblivý svátek sv. Pavlíny od roku 1678 slaven každou čtvrtou neděli po svatém Duchu. Papež Pius VI. (1775–1799) konání oslav posunul až na pátou neděli po svatém Duchu.

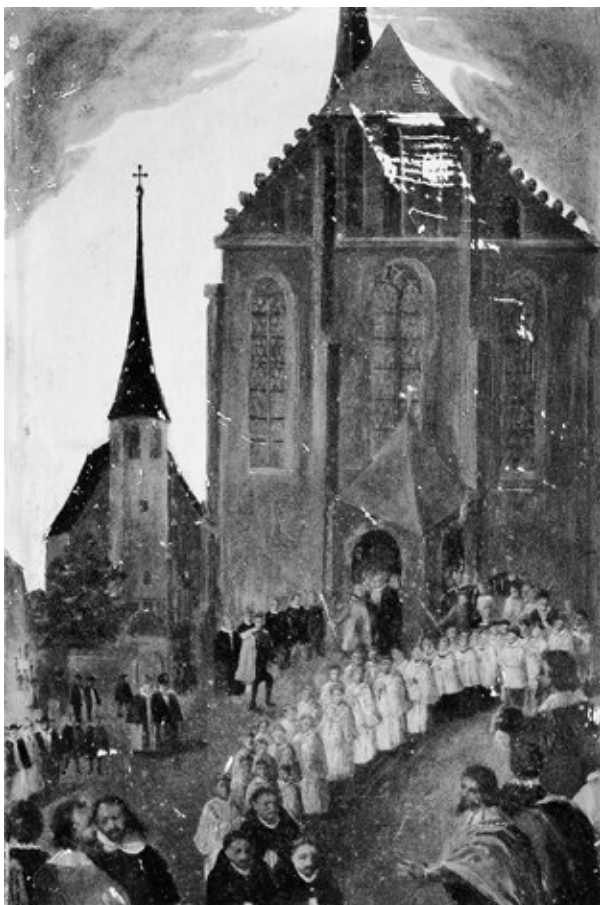
Morové epidemie postihly město roku 1623, 1633, 1642, 1653, 1655, 1675 a 1715. Mezi lety 1623–1733 v Olomouci na mor údajně zemřelo na 14 000 lidí. Když na Předhradí roku 1634 vypukl mor, průvod s ostatky vedl tehdejší kapitulní děkan Jan Bedřich Breiner (1583–1638). Kapitulním děkanem byl zvolen 25. února 1613, instalován 10. června 1614. V čele kapituly stál až do své smrti. Byl velký příznivec jezuitů, osm dnů před smrtí vstoupil do jejich řádu a byl pohřben v jejich kostele. Jeho bronzový náhrobek byl později přenesen do nového kostela Panny Marie Sněžné, do chórové kaple sv. Ignáce z Loyoly. V průběhu své těžké nemoci vstoupil k jezuitům a asi 8 dní před smrtí složil jednoduché řádové sliby. Svým universálním dědicem jmenoval olomouckou jezuitskou kolej, pro což je považován za jejího druhého zakladatele. Odkázal také 100 zlatých na pořízení důstojného relikviáře.

Od roku 1640 se procesí s ostatky konaly již s novým relikviářem, který byl vystaven

na hlavním oltáři ve starém jezuitském kostele. Manýristický relikviář má podobu honosného proskleného dvoupodlažního chrámu, zdobeného stříbrem. Má osmiboký půdorys a kopulovou střechu, která spočívá na kruhovém tamburu. Členěn je dubovými sloupy se stříbrnými patkami, hlavicemi a kanelováním. Některé sloupy jsou i s ostatními dřevěnými konstrukcemi mořeny jako eben. Relikviář je završen stříbrnou soškou světice. Podle připojených latinských nápisů na stříbrných kartuších dal relikviář v letech 1639–1640 zhotovit olomoucký světicí biskup Filip Bedřich Breiner, sv. pán na Stubingu a Rabensteinu (asi 1601–1669).

Na první kartuši je v překladu napsáno: „*SVA-TÉ PAVLÍNĚ Panně a mučednici je věnován tento přibýtek, aby v něm byly uchovávány její svaté ostatky a byly uctivě a zbožně nově ctěny. Vedla nás k tomu úcta, která jí má být vzdávána.*“ Druhá kartuše obsahuje nápis: „*Nejdůstojnější a nejosvěcenější Filip Bedřich Breiner, biskup vídeňský, roku 1640 po narození Krista.*“ Relikviář byl vyroben ve Vídni a stál 900 zlatých. Na cestě s relikviářem, z Vídně do Olomouce, biskupův kočár napadli lupiči. Jednoho z lotrů, který již bambitkou mířil na biskupova prsa, zastřelil biskupův sluha. Jeho kumpáni se poté rozprchli. Biskup svou záchranu přikládal sv. Pavlíně a v Olomouci světicí vroucně děkovnými modlitbami uctil. Roku 1642 byl relikviář před Švédý zakopán a kvůli poškození zeminou musel být roku 1652 restaurován. Punc na stříbrné kopuli s orlicí a monogramem CS odkazuje, že opravu prováděl olomoucký zlatník Kryštof Šimšický.

V letech 1679–1680 se epidemie černé smrti městu vyhnula. Průvod s ostatky byl roku 1678

Průvod s ostatky před starým jezuitským kostelem.
Zdroj: archiv autora.

zahájen mší v kostele sv. Mořice. Pak prosebníci kráčeli do jezuitského kostela, kde bylo po nešporách zpíváno slavnostní Te Deum. Z jezuitského kostela se průvod opět vrátil opět do kostela sv. Mořice, kde se všichni pomodlili k Nejsvětější Trojici. Jako poděkování za odvrácení moru věnovala městská rada na stavbu kaple sv. Pavliny ve starém jezuitském kostele 29. srpna 1681

500 zlatých. Oltář zasvěcený olomoucké patronce byl konsekrován 2. července 1682. Přislíbená kaple byla postavena o tři roky později. Z tohoto oltáře pochází částečně dochované malé obrázky na zlateném měděném plechu, které byly přeneseny na oltář sv. Pavliny v novém jezuitském kostele Panny Marie Sněžné. Jeden z nich zachycuje průvod s ostatky sv. Pavliny, vycházející ze starého jezuitského kostela Nanebevzetí Panny Marie na Předhradí. Na oltáři byl vystaven relikviář z roku 1640, později vložený do dřevěné prosklené vitríny, vyrobené ve druhé třetině 18. století. Do kaple byly přinášeny různé stříbrné obětiny jako poděkování za uzdravení. Z cennějších darů se při oltáři, podle inventáře jezuitského kostela Panny Marie Sněžné, vyskytovala zázračná hliněná lampička, nalezená spolu s ostatky, stříbrná lampa na věčné světlo, stříbrný svícen s pozlacenými ozdobami a další stříbrný pozlacený relikviář s vloženým zubem světice. Celkem se v kapli nacházelo 151 votivních darů.

Každoroční průvody vedly přes obě náměstí a byly obvykle konány mezi jezuitským a svatomořickým kostelem. Jejich součástí byly slavnostní brány s různými alegoriemi. Procesí se konala se za velké účasti obyvatel města, církevní, univerzitní, vojenské a městské honorace, příslušníků olomouckých cechů a sodálů církevních bratrstev. Jejich součástí byla barvitá kázání, celebrování okázalých bohoslužeb, nešpory a veřejné uctívání ostatků. Kromě pravidelných slavností se v případě potřeby konaly i průvody mimořádné. Tak se například konalo procesí s ostatky světice 8. listopadu 1744, kdy bylo město ohroženo válečnými událostmi. Průvod vedl svatomořický probošt František hr. Řehoř Giannini (1693–1758). K oslavě

svěťice se také konala okázala divadelní představení, provozovaná pod dohledem jezuitských profesorů jejich studenty a žáky. Byla inscenována před hlavním oltářem v kolejném kostele Nanebevzetí Panny Marie a po postavení nové školní budovy po roce 1708 také v tamním *Auditoriu comicu*. Jedna z inscenovaných her o sv. Pavlíně je známá z dobového barokního tisku.

Během trvání posledního moru zemřelo v letech 1713–1715 v Olomouci na 3 000 jeho obyvatel. Město bylo tehdy uzavřeno vojenským kordonem. Průvod s ostatky se svěťice se konal 25. srpna 1715. Vedl z jezuitského kostela ke kostelu kapucínů na Dolním náměstí. Tam bylo na schodech kapucínského klášterního kostela postaveno pět vyzdobených oltářů. Pontifikální mši u prostředního oltáře, na němž byly postaveny ostatky, sloužil olomoucký světící biskup František Julián hr. Braida (1654–1729). U ostatních oltářů byly čteny jen tiché mše. Kazatelna stála na Dolním náměstí u *révy*. Po kázání, které měl jezuita Ispérius procházel průvod opět městem. Procházel Dolním náměstím, Litovelskou, Českou, Pekařskou a Ostružnickou ulicí, obešel radnici, prošel Ztracenou ulicí a skončil u jezuitů, v ještě tehdy stojícím kostele Nanebevzetí Panny Marie. Ostatky sv. Pavlíny nesli jezuité Weinhandler a Kaufleith. Družičky zpívaly litanie ke Svatému růženci, proložené modlitbami a zpěvy ke svaté Pavlíně, za odvrácení moru, bídy a nenadálé smrti. Měšťané nesli velké hořící svíce. Počátkem roku 1716 mor z města úplně vymizel a už se nikdy nevrátil. Jako poděkování světíci založilo město 6. srpna 1716 nadaci sloužící k udržování věčného světla ve stříbrné lampě, zavěšené u jejího oltáře v kostele Panny Marie Sněžné.

Dosažené triumfální vítězství nad morem se následně projevilo ve stavbě nových oltářů i morových sloupů, se sochami a obrazy svěťice, nejen v Olomouci ale i na velké části střední a severní Moravy. V Olomouci byly sochy mučednice instalovány jak morovým sloupu Panny Marie na Dolním náměstí, tak na Čestném sloupu Nejsvětější Trojice na náměstí Horním. Doklady o účtě svatě Pavlíny lze ale také najít také v Čechách, Slezsku, Rakousku a Slovensku. Ostatky svěťice byly kromě ohrožení morem užívány jako prostředek proti ohni na místech požárů, při prosbách o utišení zhoubných živlů i při ohrožení déle trvajícím suchem. Zvláště veliké sucho město sužovalo roku 1637 a 1674, které pomohly odvrátit vícedenní pobožnosti ke svatě Pavlíně.

Také základní kámen ke kostelu Panny Marie Sněžné byl 12. června 1712 položen o svátku patronky města. Byl k tomu vydán oslavný text, ve stříbrné skříňce vložený do základního kamene. Posvětil ho olomoucký světící biskup František Julián hr. Braida (1654–1729), který měl také hlavní kázání. K této příležitosti byl vydán pamětní tisk s obvyklým obsáhlým názvem: *DoMInICa annIVersarIae transLatIonIs SoLennItas S. PAULINAE PARTHENO-MARTYRIS, Lpidibus pro CHRISTO obrutae, Metropolitanae Urbis Olomucecenae PATRONAE Celebrior reddita, ANNO Quo: Pro nova Ecclesia, In Collegio Olomucensi Societatis JESU LapIs fVn-DaMentaLIIs errEctVs est*, vydal olomoucký tiskař Ignác Rosenburg.

Procesi od tohoto starého a později i od nového jezuitského kostela Panny Marie Sněžné směřovaly většinou do hlavního městského farního kostela sv. Mořice. Konala se téměř pravidelně až do roku 1785, kdy byla z příkazu Moravsko-slezského

gubernia veškerá procesí zakázána, s výjimkou všeobecných průvodů a svátků Božího Těla. Opět bylo konání procesí povoleno roku 1806. Poslední z nich se konalo roku 1849 za velké epidemie cholery. Tradice těchto průvodů byla znovu obnovena teprve v nedávné době.

Patrně nejstarším grafickým vyobrazením světice se nachází na frontispisu tisku *Amuletum Parthenium sive S. Pavlinae Virginis et Martyris Romanae Olomucensium contra Pestem*, kterou roku 1656 vydal olomoucký tiskař Vít Jindřich Ettl. Frontispis je dole uprostřed signován *Christophorus Vllerstorff Eques Moravus FE(CIT) a vpravo dole Io. CH. Smischeck Sculp.* Výsek z panoramatu města je zachycen v průhledu stylizovanou architekturou, tvořenou dvěma hranolovými pilíři. Na jejich římsových hlavicích klečí sv. Erena, patronka Portugalska a sv. Jenovéfa, patronka Paříže. Mezi pilíři se v oblacích nad Olomoucí vznáší korunovaná Panna Marie Hostýnská. Blesky v ruce Ježíše odkazují na zázračné uchránění města za vpádu Tatarů na Moravu v roce 1241. Před pilíři stojí na hranolových soklech, jejichž čela jsou zdobena emblematy, sv. Pavlína, patronka Olomouce a sv. Barbora, patronka Kutné Hory. Mezi sokly je vložena stáčená kartuše s ležící sv. Rozálií. Hořící lampička nad kartuší je jedním z atributů sv. Pavliny, která je zobrazena jako mladá prostovlasá žena, která v záhybu šatů drží kameny a mučednickou palmou ukazuje na vedutu Olomouce, kterou vzala pod ochranu. Stvrzuje to nápis *Hanc protegarit (Toto (město) je chráněno)*. Atribut mučednické palmy a kamenů, kterými byla ukamenována, lze následně najít u většiny vyobrazení této světice. K šíření její slávy přispívaly vedle náročnějších grafických listů

i drobné svaté obrázky, často doplňované modlitbami ve všech třech užívaných jazycích: latině, němčině a češtině.

Svaté Pavlíně byla v poutním kostele na Svatém Kopečku, postaveném v letech 1669–1679, zasvěcena jedna z bočních kaplí, shodou okolností stojící na místě dřívější zaniklé manýristické kaple postavené Janem Andrýskem. Velké děkovné procesí na Svatý Kopeček, do kaple ochránkyně, bylo uspořádáno 15. května 1680, kdy se mor, stejně jako rok předtím, městu zcela vyhnul. Do kaple, která byla nákladem olomouckých měšťanů vyzlacena, byl jejich přispěním pořízen oltářní obraz, namalovaný Antonínem Lublinský (1636–1690). Svatá Pavlína na něm byla, podle hradiského diáře, zobrazena společně s Andělem Strážným a sv. Václavem, jak vítězí nad symboly moru, války a hladu. Z města vycházelo procesí směřující do poutního kostela. V horní části kompozice se nacházela Panna Marie, na níž svatá Pavlína ukazovala prstem. Byl tím položen důraz na to, kdo se ve skutečnosti na ochraně města podílí ze všech nejvíce. Roku 1683 olomoučtí měšťané do kaple věnovali stříbrnou lampu na věčné světlo.

Lublinského obraz byl roku 1732 nahrazen oltářní malbou Jan Kryštofa Handkeho (1694–1774) a následně roku 1738 dílem Paula Trogera (1668–1762). Pro udržování stříbrné lampy zavěšené v kapli byla zřízena nadace, kterou roku 1718 obnovily nejmenované olomoucké ženy. Svatá Pavlína je spolu se sv. Václavem a sv. Mořicem zobrazena akvarelem na dvou titulních pergamenových listech Matriky Božího Těla, jehož bratrstvo vzniklo při kostele sv. Mořice. Malby zobrazující sv. Pavlínu se sv. Mořicem a farním kostelem, podruhé se sv. Mořicem a sv. Václavem, namaloval Antonín Lublinský.

Lublinskému je připisována i veduta města z roku 1674. V jejím pravém dolním rohu malby stojí před sv. Pavlínou v plné zbroji Pallas Athéna, patronka vzdělanosti a ochránkyně před válkou. Sv. Pavlína má hlavu pokrytou květinovým věncem a drží jako atribut zapálenou hliněnou lampičku. Další květy jí do ruky shora sype personifikace Moravy s knížecí čapkou. Před Pallas Athénou klečí symbol řeky Moravy *Moravus* se zeleným věncem na hlavě, z jehož vědra vytéká proud vody. Roku 1701 namaloval sv. Pavlínou na bočním oltáři kostela sv. Michala olomoucký malíř Dominik Mayer (kolem roku 1653–1715).

V kostele Panny Marie Sněžné byl nový oltář v kapli sv. Pavlíny vybudován kolem roku 1721, kdy byl do jeho retabula zavěšen obraz Jana Jiřího Schmidta (1694–1765). Patronka Olomouce, provázená anděly je zobrazena v oblacích jak za morové epidemie, vylévá na těla nemocných, namalovaných v levém dolním rohu kompozice, léčivý balzám. Pozadí tvoří průhledy na architekturu města a krajinu s dalšími nemocnými. Roku 1732 ulil Olaus Oberg do věže kostela zvon k počtě sv. Pavlíny a svatého Donáta.

Stěny kaple sv. Pavlíny pokrývá umělý mramor. Na její klenbě a na stěně nad zpovědnicí je zdobena freskami, které roku 1729 namaloval Jan Kryštof Handke. Na klenbě je v oválném vykrajovaném štukovém rámu namalován *Křest sv. Pavlíny*, na stěně její mučednická smrt. V jádru trojúhelníkové kompozice je před antickým chrámem křtěna klečící raně křesťanská mučednice, která byla zbavena zlého démona. Mladík v popředí drží před křtěnou sveticí ták, na který je zachycována posvěcená voda. V růžovém oblaku nad knězem se vznáší symbol Ducha svatého. V levé části malby je, nad hlavami starce a ministranta

se zapálenou svící, zavěšena těžká dramaticky traktovaná draperie; vpravo křtu přihlíží družky sv. Pavlíny s dítětem. Freska s jemným teplým koloritem patří k nejkvalitnějším Handkeho nástěnným malbám. Ve scéně umučení je modlící se sv. Pavlína kamenována dvěma k sobě obrácenými svalnatými muži. Klesá před nimi se sepatými

Malba Antonína Lublínského v *Kronice Božího Těla*.

Zdroj: archiv autora.

rukama a s očima obrácenýma k nebesům Z nebes ji adorují andělé, kteří se ji chystají oslavit vavřínovým věncem.

V souvislosti s poslední morovou epidemií byl také v presbytáři kostela sv. Mořice postaven nový mramorový oltář sv. Pavlíny s tordovanými sloupy. Vznikl v letech 1716–1718. Je dílem kameníka Václava Rendera (1669–1733), sochaře Filipa Sattlera (1695–1738) a jihlavského malíře Václava Jindřicha Noseckého (1661–1732). Na oltářním obraze je Pavlína zobrazena v oblacích s mučednickou palmou obklopená levitujícími anděly. Pravou rukou ukazuje na nemocné. Jeden z andělů drží atribut kamenů, druhý na znamení ukončení moru zasunuje meč do pochvy.

Po roce 1716 byl také doplněn manýristický relikviář, který byl nově vložen do barokní prosklené dřevěné vitríny, zdobené zlacenými figurálními řezbami. Pro další části oddělených relikvií byly zhotoveny černé tumby s víky, zdobené stříbrnými ornamenty. Většina z nich je uložena v katedrále, další na faře u sv. Mořice. Roku 1914 byl relikviář ze skříně znovu vyjmut. Společně byly obě části vystaveny až roku 2010 na výstavě olomouckého baroka. Prosklená vitrina, původně uložená v kostele Panny Marie Sněžné, se skládá ze tří částí. V prostřední dvouetážové je uložen původní relikviář z roku 1640 s lebkou světice, ve dvou bočních částech jsou uloženy truhlice s kostmi a zuby světice.

Roku 1719 byl svaté Pavlíně, společně s dalšími proti morovými světcí sv. Šebestiánem a sv. Rochem, zasvěcen malý kostelík vybudovaný na olomouckém předměstí Nové Sady. Nacházel se bohužel v obraném předpolí olomoucké barokní pevnosti a byl proto při ohrožení města pruským vojskem stržen. Úctě světice byly také

věnovány olomoucké i cizí barokní tisky a obrazové univerzitní teze, vyvěšované jako pozvánky k bakalářským, magisterským a doktorským obhajobám. Publikován byl velký počet knižních i volných grafik, včetně běžně dostupných obrázků s prosebnými modlitbami. Jednu z modliteb uvádí i roku 1713 vydaná kniha *Directorium Anti-Pestilientiale, oder, kurtze ohnmaßgebliche Pest-Ordnung*, kterou napsal lékař Johannes Nicolaus Maubeuge. Maubeuge byl prvním placeným olomouckým městským fyzikem. Svou knihu věnoval slávě boží, Panně Marii a sv. Pavlíně. Historii kolem světice podrobně popisuje tisk *Kurtzer Historischer Bericht von der Heiligen Jungfrauen, vnd Martyrin Paulina welche In Jahr 302. unter Diocletiano gesteiniget. Im Jahr 1623 den 8. Octobris von der Königlichen Haupt- Stadt Ollmütz zu einer Schutz- Patronin erwählet worden*, kterou roku 1746 vydal olomoucký tiskař František Antonín Hirnle (1697–1758). Ochráně světice byly svěřeny i měšťanské domy. Votivní obraz světice provázel na průčelí domu čp. 415, ve Švédské ulici č. 12, rýmovaný nápis: *Heilige Paulina, Christi Braut, / Nebst Gott, wird dir dieses Haus vertraut*. (Svaté Pavlíně, Kristově nevěstě, / je kromě Boha, tento dům svěřen). Pocházel z roku 1770. Jménem světice, zejména v první polovině 18. století bylo pokřtěno mnoho olomouckých dívek. Ještě v prvním decenniu 20. století se socha sv. Pavlíny dostal do skupiny soch na atice novobarokní kaple sv. Jana Sarkandera.

Už krátce po získání relikvií se zjistilo, že nápoj podávaný z hliněné lampičky má léčivé účinky a pomáhá při horečnatých onemocněních. Například v letech 1678–1771 požilo víno nebo vodu z lampičky 194 324 nemocných. Z nich se 10 602

uzdravilo. U 99 uzdravených jsou k tomu známy bližší okolnosti. Roku 1698 se po vypití nápoje z lampičky uzdravil probošt olomouckého augustiniánského kláštera Všech svatých Ambrož Engelmann. Na základě uznání léčivosti z lampičky podávaných nápojů dala ji městská rada na svůj náklad roku 1683 vsadit do pozlaceného stříbra posázeného broušenými skleněnými kamínky.

Po zrušení jezuitského řádu roku 1773 převzalo péči o úctu ke sv. Pavlíně olomoucké biskupství, které po svém povýšení na arcibiskupství v roce 1777 světici prohlásilo za svou ochránkyni. Roku 1783 císař Josef II. zakázal veřejné uctívání ostatků. Roku 1785 byla zakázána procesí, s výjimkou prosebných průvodů a svátků Božího Těla. V roce 1790 a 1806 byla ale procesí znovu povolena. Na základě příkazu generálního vikáře a světicího biskupa Karla Bohumíra z Rosentalu (1738–1806), vydaného 29. května 1786, byly ostatky i s relikviáři, 28. června 1786, bez jakékoliv okázalosti, přeneseny do katedrály sv. Václava. Následující den byl pořízen seznam převzatých relikvií.

Obsahoval lebku na podušce, zázračnou lampičku a dvě černě mořené schránky, zhotovené

z hruškového dřeva, obsahující další Pavlíniny relikvie, zapečetěné jezuitskou pečeti. S lebkou souvisela stříbrná poloviční koruna se zlatým štítkem s červenými kamínky perlou a Ježíšovým jménem v emailu, štítek sv. Jana Nepomuckého, štítek se 6 perlami, jedna perla zasazená do zlata, jeden červený kámen zasazený do zlata a oklopený perlami a dvě šňůry perel. Za lebkou se nacházela stříbrná moravská orlice a dvě šňůry perel a granátů. Pod lebkou byl zaznamenán modrý kámen a perly zasazené do zlata. Hliněná lampička, vsazená do pozlaceného stříbra a posázená broušenými kamínky, byla opatřena pouzdrem. Všechny čtyři převzaté relikviáře byly vloženy do pozlacené vyřezávané vitríny.

V katedrále byly zprvu uchovávány v loretánské kapli, později v prosklené pokladnici v presbytáři. Relikvie předal farář katedrály Ondřeji Řihovi v roce 1786 posádkový kaplan Electus Vocásek. O existenci zázračné lampy se ještě dovídáme z dopisu olomouckému arcibiskupovi. Lampička se tehdy nacházela u pisatele dopisu, který se podepsal jako Šebestík. Podle jeho názoru by měla být uložena k ostatním relikviím do Loretánské kaple. Dnes je tato lampička nezvěštná.

Leoš Mlčák (*1948), historik umění a absolvent FF UP Olomouc. Působil jako památkář na Památkových ústavech v Ostravě a Olomouci a jako kustod v Muzeu umění v Olomouci. Zabývá se dějinami barokního malířství, kampanologií a regionálními dějinami umění. Je autorem a spoluautorem řady odborných publikací. Provádí stavebně historické průzkumy památek a podílí se na jejich obnově.

» mlcakleos@seznam.cz

Malované nebe – výstava restaurovaných podmaleb na skle v Muzeu a galerii v Prostějově

JITKA VYBÍRALOVÁ GAJDOŠÍKOVÁ, OLGA KOSÍKOVÁ

Na nebi běžně můžeme za jasného počasí vidět hvězdy a měsíc. Co však běžným zrakem vidět nemůžeme, jsou naši duchovní ochránci. Někteří jejich přítomnost jen tuší, někteří popírají, pro některé jsou však součástí každodenního života. Pro naše předky byli svatí na nebi především každodenními pomocníky v jejich mnohdy těžkém životě. Obraceli se k nim v dobách smutku, nemoci a trápení. Byli však i ochránci domova, těhotných žen a dětí. Jejich zpodobnění se stalo součástí života i obydlí prostých lidí.

Malby na skle představují jeden z nejpřitažlivějších výtvarných projevů, který se z lidového prostředí dochoval. Upoutávají zářivostí barev, půvabem postav i scén a nespornými estetickými kvalitami. Na území Moravy a Čech se vyskytují od poloviny 18. století do konce 19. století, kdy se již začínají stávat součástmi muzejních sbírek a předmětem sběratelského zájmu.

Obrazy na skle tvořily v minulosti charakteristickou výzdobu venkovských jizeb. Lidé si je pořizovali jak z náboženských důvodů, tak i jako upomínku na vykonané poutě. Bývaly zavěšovány

ve světnici v tzv. svatém koutku, nad stolem, u kterého se scházela celá rodina, a tvořily tak nad hlavami obyvatel domu jakousi ochranou nebeskou klenbu, z níž shlíželi patroni a svatí zajišťující ochranu příbytku a jejich obyvatel. Pro věřící symbolizovaly duchovní útočiště, jejichž prostřednictvím získávali obyvatelé domu pocit bezpečí a ochrany svého životního prostoru.

Obrazy na skle se také vyskytovaly v kostelích a kapličkách a jsou doloženy i na drobných sakrálních objektech jako boží muka, ne však na našem území. Tyto obrazy byly zhotovovány z důvodů náboženských a mohou být považovány za projev lidové zbožnosti. Světské náměty se vyskytovaly jen ojediněle. V omezeném množství byly obrázky zhotovovány i pro evangelickou obec, jednalo se však zejména o texty např. úryvky z Písma, Žalmy či upomínky tolerančního patentu. V katolickém prostředí Čech a Moravy se podmalby na skle začaly rozšiřovat zejména v druhé polovině 18. století a staly se více jak na sto let hlavní součástí vesnických interiérů. Nejčastějším námětem patří christologická a mariánská témata – výjevy

ze života Panny Marie a Ježíše Krista. Oblíbené byly i poutní madony, v moravském prostředí např. Panna Maria Vranovská, Křtinská, Svatotomášská. Z ostatních světců a světic se často objevuje Jan Nepomucký, sv. Florián, sv. Martin, sv. Barbora, sv. Kateřina, sv. Anna a sv. Apolena. Častá frekvence světců souvisela zejména s jejich rolí ochránců manželského a rodičovského stavu a také jako ochrana proti nemocem, požárům a dalším pohromám. Výrazné téma pak vytváří legenda o sv. Jenovéfě Brabantské, šířená knížkami lidového čtení a vyjadřující příkladné jednání ženy, nebo pak zobrazování sv. Izidora při orbě s anděly jako patrona rolníků.

Sklářská výroba byla roztroušena do menších dílen ve vnitrozemí. Nejvíce podniků se nacházelo koncem 18. století a v první polovině 19. století na Českomoravské a Drahanské vrchovině. V průběhu doby se vytvořilo několik malířských center, jejichž přesná lokalizace však díky nedostatku písemných pramenů není možná. Každá oblast či dílna a také doba vzniku podmaleb se však vyznačovala některými charakteristickými rysy, díky nimž můžeme obrazy částečně lokalizovat a zařadit. Ranou fází vývoje podmaleb, kdy ještě doznívá tradice barokní a rokokové malby na přelomu 18. a 19. století, tak můžeme identifikovat dle typického květinového ornamentu planých růží a tulipánů, jejíž dílna byla identifikována na jižní Moravě, zejména v prostoru Brna a okolí. Na uvedený okruh pak navazuje ve 2. a 3. čtvrtině 19. století velmi rozmanitá skupina více malířů na Českomoravské vrchovině a ve východních Čechách, jejímž tématem byly zejména scény ze života Krista (Narození, Ukřížování, Poslední soud apod.). Za jednu z nejdůležitějších malířských

dílen je považována ždánická dílna, jejíž malíři byly specifikováni dle utváření obličejových partií. Můžeme tak rozeznávat malíře huňatých obočí, který se stal nejvýznamnějším představitelem této školy, a také pak malíře zvlněných či vysoce klenuťých obočí. Ve ždánických dílnách pak byly zhotovovány i malby pro evangelickou obec. Ze stejné doby pochází i skupina podmaleb tzv. moravských zrcadlových obrazů, kdy jako podklad bylo použito amalgánové pozadí. Na rozhraní severní

Sv. Apolonie, Ždánice, okruh malíře huňatého obočí první třetina 19. stol. Zdroj: archiv autorky.

Moravy a Slezska pak působil ve druhé čtvrtině 19. století malíř zalomených obočí, jehož díla jsou hojně zastoupena v muzeích na severní a střední Moravě a jehož dílna se pravděpodobně nacházela v Lošticích. Významný sklářský region severních Čech pak přináší do této oblasti zejména výzdobnou techniku zušlechťující sklo jako např. řezání, broušení a leptání, které se uplatnily v kombinaci s malbou i na výzdobě skleněných rámců. Typickým znakem této skupiny jsou zrcadlové sklářské obrazy, ať už s černým, či zrcadlovým pozadím. Dalším specifickým regionem pak bylo česko-rakouské pohraničí, a to zejména v oblasti Novohradských hor a Šumavy jako typických sklářských regionů. Jejich produkce často sloužila k vývozu či právě jako prodejní artikl pro poutní místa v nedalekém Rakousku.

Ve druhé polovině 19. století začaly být obrazy na skle nahrazovány levnějšími barvotisky – litografiemi a olejotisky. Vedle nižší ceny vyhovovala vkusu lidových vrstev i bohatší barevnost a líbivost. Někdy byly barevné tabulky smývány a druhotně používány i pro zasklení nového tištěného obrázku, jelikož lidé postupně přestali vnímat náboženský obsah a magický význam díla. Nahrazování skleněných maleb tištěnými bezesporu také souviselo se změnou složení obyvatel, kdy s postupným hospodářským vývojem docházelo k nárůstu obyvatel měst a dělnické profese. Tak docházelo také ke změně estetického vnímání obyvatel a jejich potřeb, přičemž tato proměna probíhala různorodě v závislosti na regionech a blízkostech velkých měst. Nepotřebné a odložené obrázky na skle se pak staly objektem zájmů sběratelů lidové kultury a dostávaly se tak do soukromých či muzejních sbírek.

Prostějovská sbírka podmaleb na skle zahrnuje celkem 122 kusů a zahrnuje v několika málo kusech i jiné techniky malby na sklo jako např. vitráž. Hlavní část však zahrnuje samotné lidové podmalby na skle. Dostaly se do sbírek muzea většinou jako dary nebo koupě od soukromých sběratelů či z pozůstalosti. Součástí sbírky je i část sbírky podmaleb od moravského folkloristy a sběratele Jana Zbořila. Sběrka není sice velkolepě rozsáhlá, avšak obsahuje téměř všechny regiony našeho území a představuje tak různorodé malířské školy i velkou škálu náboženských námětů. Nejstaršímu zastoupenými pracemi jsou pak skupiny z Českomoravské vysočiny z počátku 19. století a skupina růží a tulipánů působící v okolí Brna již kolem roku 1800. Početnou skupinu tvoří i zástupci dalších dílen ze střední Moravy (Brněnsko, Blanensko, Žďánicko) v počtu 20 kusů. Zajímavá je také skupina zrcadlových podmaleb ze severních Čech pocházející zejména z období do poloviny 19. století. Pozdější tvorbu 2. poloviny 19. století pak zastupují podmalby ze severní Moravy, Slezska a Kladska. Pozdní práce z konce 19. století pak reprezentuje skupina podmaleb z jižní Moravy a Luhačovicka. Pouze jednotlivými pracemi jsou pak zastoupeny podmalby z jižních Čech a Slovenska. Tematicky jsou ve sbírce zastoupeny téměř všechny náměty vyskytující se na lidových podmalbách, ať už se jedná o postavy jednotlivých svatých (sv. Anna, sv. Barbora, sv. Martin, sv. Rozálie, sv. Jiří, sv. Izidor), či záznamy okamžiků jejich života (křížová cesta, výjevy ze života Panny Marie, legenda o sv. Jenověfě apod.) Zajímavostí je zcela určitě písmový obraz tolerančního patentu vytvořený pro evangelické prostředí v oblasti Žďánicka v 1/3 19. století či ze stejného

období pocházející obraz Mariánské či Loretánské litanie z okruhu malíře zvlněného obočí z oblasti Ždánicko-Blanenska, který je záznamem květnové zvláštní modlitby k Panně Marii. Zcela ojedinělý je pak námět Křtu knížete sv. Cyrilem a Metodějem z počátku 18. století, kterému se budeme věnovat blíže z pohledu na jeho restaurování.

Sbírka prostějovského muzea podmaleb na skle procházela v posledních letech procesem restaurování a odborného zpracování, jehož cílem bylo představit tuto kolekci obrázků na skle na souborné výstavě.

Restaurování podmaleb

Jako podmalby označujeme za studena malované tabulky skla, které nesou barevnou vrstvu na své spodní straně. Takto malovaná tabulka je vsazena do rámu se zadním krytím barevné vrstvy pomocí papíru, dýhy či dřevěných destiček. Barevné obrázky sloužily k výzdobě interiéru, nejčastěji obytné světnice.

Lidové obrázky na skle jsou zastoupeny téměř v každém muzeu. Dostávaly se do sbírkového fondu ze soukromých sbírek či domácností, z čehož vyplývá pro naši dnešní péči o jejich záchranu řada problémů. Setkáváme se s obrázky dosud nedotčenými pozdějšími zásahy, ale nejvíce nám přicházejí do rukou obrázky už někým opravované či upravované, poškozené nesprávným uložením, nešetrným zacházením, podlepené papírem či kartonem, znečištěné, rozbité. Restaurování podmaleb je souhrnem mnoha odborných úkonů, vyžaduje pečlivost, přesnost a trpělivost v práci, cit pro křehký materiál a znalost techniky malby na skle.

Když se koncem 18. století malba obrázků na skle stala záležitostí lidovou, dostává se

lidovým malířům do rukou sklo z odpadu výroby. Bývá často nestejně silné (1–1,5mm), vlnité či prohnuté, s kazy a vzduchovými bublinkami, s vystouplými hrbolky se zbytky neroztaveného písku, všemi směry vedené žilkování. Tyto znaky kvality skla jsou charakteristické a jsou také jedním z důkazů pravosti a původnosti.

Barevná vrstva u podmalby na skle měla svá materiálová i technologická specifika. Malba byla kladena na rub skleněné tabulky směrem od popředí do pozadí podle předlohy tzv. rysu. Podle těchto předloh se vypracovaly obrysy postav, detaily vlasů, očí, drobnosti v ozdobách, případně orámování výjevu a nápisy. Tyto kresby a kontury se nechávaly delší dobu schnout. Vlastní malba měla tedy opačný postup oproti malbě na plátně či papíru. Nejprve se nanášely světlé odstíny (barvy obličejů, jasné ozdoby na šatech, záhyby šatů, světlé části ornamentů). Bývají často mísené s bělobou, jsou průsvitné, lazurovitě a dávají obrázkům jejich lehkost. Po nich se provedly partie tmavé, které mají funkci doplnit a vyzdvihnout charakter malby. Nyní se kladlo případně zlacení. Většinou se jednalo o imitaci zlacení tzv. metalem. Bývají jím zdůrazněny partie a emblémy svatých, koruny na hlavách, ozdoby na šatech. Poslední úkon bylo nanášení pozadí, které mnohdy překrývalo větší část obrázku. Technicky náročnější podmalby bývaly doplněny i dalšími sklářskými technikami jako rytím, broušením, matováním, stříbřením či zlacením. Nejvíce bylo rozšířeno stříbřené pozadí. Na výrobu zrcadlového pozadí se používala zhruba do poloviny 19. stol. technika amalgámu, tzv. selské stříbro, tedy cín rozpuštěný ve rtuti, ve 2. polovině 19. stol. nastoupila nová technologie pomocí dusičnanu stříbrného. V lidovém prostředí

Křest knížete sv. Cyrilem a Metodějem, stav po restaurování.
Foto: archiv autorky.

byly využívány materiály snadno dostupné a levné. Např. černá barva vznikala rozpuštěním sazí v pojivu, k výrobě bílé barvy často postačovalo nehašené vápno. Malovalo se i organickými barvivy, zejména rostlinnými červeněmi a žlutěmi, používaly se doma vyrobené šťávy z různých rostlin. Jako pojivo byly používány klihoškrobové emulze, ovocné gumy, příměs vajec. Postupem času začaly doma připravované barvy nahrazovat barvy kupované. Součástí podmaleb jsou dřevěné rámy, které svým provedením, profilací lišty a povrchovou úpravou odpovídají dané provenienci a dílně.

Restaurování podmalby Oc 5, inv. č 011302; Křest knížete sv. Cyrilem a Metodějem, střední Morava (Olomoucko?); 1/3 19. stol., ikonograficky ojedinělá, 57,5 × 42,5 cm.

Stav před restaurováním:

Podmalba silně poškozená, rozbitá na 2 kusy, v horní polovině část chybí. Barevná vrstva je celoplošně podlepená papírem klihovým lepem, rozbité části jsou přichyceny 5 kusy oválných nálepek s muzejním razítkem (Musejní a průmyslová jednota Prostějova), další místa přelepena 3 kusy papíru. Barevná vrstva je velmi poškozená výpadky a uvolněním, nánosem klihového lepidla a špíny, zbytky hmyzu a požerků. Místy je uvolněná, nesoudržná se sklem a degradovaná. Nejhorší poškození je způsobeno nalepením papírových záplat, nálepek a celoplošně balicím papírem. Sklo je 1,2–1,3 mm tenké, s bublinami a drobnými kazy, mírně prohnuté. Rám je silně znečištěný, prožraný od červotoče, uvolněný a rozviklaný v rozích, sdrátovaný, se zalomenými rohovými klínky. Povrchová úprava je poškozená, navrstvená, zanesená nánosem starých laků. Zadní krytí starým plesnivým kartonem. Dle nálepek s muzejním razítkem lze usuzovat, že tento degradující zásah byl proveden cca před 100 lety v muzeu.

Postup restaurování:

Provedena demontáž, odstraněny zarezlé hřebíky a starý plesnivý karton. Rám očištěn od povrchových nečistot a polepů a ošetřen nátěrem přípravku proti červotoči a plísním. Po odstranění hřebíků a rohových svorek se rám naprosto uvolnil a rozpadl na lišty. Rohové klínky se rozpadly či chybí úplně. Zhotoveny nové, rám sestaven

a slepen pomocí nových rohových klínek. Díry od červotoče, po závěsu, vydrolené rohy a lišty vytmeleny, po zaschnutí obroušeny. Odstraněna vrstva starých krakelovaných laků, rám vyčištěn a barevně zatónován, Na zadní krytí uříznuta nová dýha, povrchově upravena. Provedena závěrečná konzervace pastou z včelího vosku.

Kritický stav podmalby vyžaduje velmi specifický přístup a průzkum. Odstraňování naklíženého papíru s sebou nese riziko dalšího poškození barevné vrstvy. Po zkoušce uvolnění přilepeného papíru a rozpustnosti barev jsem se rozhodla pro jeho odstranění. Na papír jsem přiložila mírně navlhčený hadřík, kontrolovala provlhnutí a postupně papír odstraňovala. Následně bylo potřeba očistit nabobtnalou vrstvu klišového lepidla. Na barevné vrstvě zůstaly ještě papírové polepy a oválné muzejní nálepky, které byly po mírném navlhčení rovněž odstraněny. Provedena fixace ne-soudržné barevné vrstvy a její zajištění. Následně barevná vrstva velmi šetrně vyčištěna a zakonzervována. Chybějící část skla doplněna sklem stejné tloušťky 1,3 mm. Provedeny poměrně rozsáhlé napodobivé i rekonstrukční retuše chybějící barevné

vrstvy temperovými barvami. Jednotlivé části podmalby slepeny, vyrovnány. Provedena korekce spojů a očištění lepených ploch. Podmalba vložena do rámu na nové podložní 2mm sklo, zajištěna proužky dýhy proti posunu, překryta papírem a novou dýhou, zajištěna po obvodu hřebíčky a textilní páskou, opatřena závěsem.

Pro podmalby je doporučeno uložení v horizontální poloze malovanou plochou nahoru, teplota by se měla pohybovat mezi 16–20 °C, relativní vlhkost mezi 45–55%. Je nutné vyvarovat se výkyvům klimatu. Samozřejmostí by mělo být zajištění předmětů proti prachu a skladovat předměty ve tmě.

Dodatek: Při restaurování dalších podmaleb se mi dostala do rukou podmalba Panna Marie Vranovská, lokalizovaná panem Dr. Kafkou z Akademie věd na jižní Moravu – Brněnsko. Při jejím restaurování se projevila identická shoda v použití stejných odstínů barev, obličejových kontur a inkarnátu, provedení květinového dekoru. Taktéž profilace původních rámu je totožná. Je téměř jisté, že obě podmalby pocházejí ze stejné dílny z okolí Brněnska.

Jitka Vybíralová Gajdošíková (* 1975) historička umění, autorka výstavy, v současnosti pracuje v Muzeu a galerii v Prostějově.

» jvybinalova@muzeumpv.cz

Olga Kosíková (* 1957) konzervátor-restaurátor, v současnosti pracuje v Muzeu a galerii v Prostějově.

» okosikova@muzeumpv.cz

Historik VKOL Lubomír Novotný odhaluje v nové knize osudy vyšetřovatele krčmaňské aféry

Lubomír Novotný se zapsal do povědomí čtenářů knihou o tzv. krčmaňské aféře. Dnes tajemstvím opředený nezdařený bombový útok na tři nekomunistické ministry z roku 1947 měl coby státní zástupce na starost František Doležel. Ten udělal maximum, aby pozadí atentátu odhalil, což se mu ale nakonec kvůli změně poměrů v Československu po roce 1948 stalo osudným. *„Jeho příběh ale rozhodně není černobílý a ani on sám není prototypem bezvýhradně kladného hrdiny“* upozorňuje autor knihy.

Na začátek jednoduchá otázka, proč zase Krčmaň a proč František Doležel?

Vyplývalo to z práce na mé předchozí knize. František Doležel byla hlavní postava toho vyšetřování, přitom se vůbec nevědělo, co se s ním po roce 1948 stalo a co se stalo s jeho rodinou. V Prostějově na Žižkově náměstí navíc dodnes stojí jeho dům. V něm se po desetiletí provozovalo kino, vlastně již od doby starého Rakouska. Za první republiky neslo název Atlas a po roce 1948 bylo přejmenováno na Jas. A do Jasu chodili v Prostějově všichni,

každý to kino znal. Dodnes si pamatuju, jak jsem do tohoto kina chodil v osmdesátých letech jako žák základní školy či s rodinou na „bijáky“ tehdejší doby, třeba Vinnetoua. Prostějov je moje rodné město, v němž dodnes žiji, takže to byl také motiv, proč se o této osobnosti dozvědět víc. Další motiv byl, že jsem vystudoval práva, takže mě zajímali lidé z justice. Tedy měl jsem hned několik dobrých důvodů, abych začal pátrat po osudech Františka Doležela. Do té doby jsem o něm věděl jen ty věci spojené s vyšetřováním krčmaňské aféry, což lze časově vymezit listopadem 1947 a únorem 1948, a to je relativně krátká doba. Nic dalšího k dispozici nebylo a chtěl jsem ta bílá místa zaplnit.

Kde jste ve svém pátrání začal?

Začalo to už při vydání knihy *Krčmaňská aféra: tajemný pokus o atentát na československé ministry* v roce 2017. Součástí představení knihy bylo i uspořádání výstavy k celé kauze. Na vernisáž přišla taková malá paní, představili nás, dali jsme se spolu do řeči. Jmenovala se Medarda Pustajová. Jejím manželem byl generál Pustaj, politiký

vězeň, který seděl za komunistů šestnáct let ve vězení. Ona přišla s tím, že zná někoho, kdo se přátelil s Doleželovými a sama má doma štos nějakých dokumentů, které se k Františkovi Doleželovi vztahují. Byly to, jak se ukázalo, dokumenty týkající se restitucí, rehabilitací a majetkových úkonů od doby první republiky do devadesátých let 20. století. Hledali jsme i žijící členy rodiny. Ve Spojených státech bydlí vnučka Františka Doležela paní Magda Kment. Psali jsme jí maily i dopisy a snažili jsme se ji kontaktovat, ale ona pravděpodobně nechce komunikovat s nikým z České republiky. Prý sem v 90. letech jezdila, ale zkrátka kontakt se nepodařilo navázat. Je ročník 1949, tedy letos v červnu oslaví 73 let.

Co ty dokumenty ukázaly?

Z dokumentů se dalo leccos vyčíst. Třeba to, že Doležel kupoval v roce 1933 několikahektarový pozemek v Myslejovicích. Pozemek se nacházel nad obcí na kopci zvaném Křeb (Na Křébě). Zde Doležel nechal postavit chatu včetně garáže, bazénu, rozlehlý sad, pěstoval víno. Později přikoupil i les a rodina na chatu jezdila ve voze Praga Piccolo. Tedy jednalo se o slušně zajištěnou spíše již vyšší střední třídu. Doležel po sobě z movitých věcí nezanechal vůbec nic, žádný deník, žádné fotografie. Dům na Žižkově náměstí v Prostějově restituovala Doleželova dcera Danuška, která zemřela v roce 1995. Rodina si dům ovšem neponechala a prodala jej. Dle svědectví, jež se mi podařilo opatřit, si do USA měla v polovině 90. let vnučka Magda odvézt truhlu, v níž se mohly ukrývat části rodinného archivu a osobní věci. Celkově byla heuristika sama o sobě pátrací mnohohrstevnatou akcí, kdy se nedalo počítat s tím, že lze narazit na fond,

jenž by sám o sobě tvořil zásadní fundament pro knihu. Pramenné otisky Doleželova života se totiž nalézají v mnoha fondech mnoha archivů, přičemž zpravidla se jedná o pouhé zmínky. Pokud jsou archivní informace bohatší, vztahují se především k oněm inkriminovaným „krčmaňským“ rokům 1947–1955.

O jeho profesní dráze se mimo „Křčmaň“ podařilo něco zjistit?

Ano, jeho veřejnou kariéru se podařilo zrekonstruovat, myslím, poměrně úspěšně. Narodil se v roce 1900, jeho otec učil na ctěné prostějovské reálce, jeho dědeček byl poměrně známá prostějovská postava. Byl to takový organizátor veřejného života, povoláním hostinský, provozoval např. restauraci v zámku na Perštýnském náměstí a někdy na přelomu 19.–20. století zakoupil dům na Žižkově náměstí (tehdejší Žerotínově). V tomto domě se nacházel velký sál až pro 400 návštěvníků. A zde Doleželův dědeček, též František, přezdívaný „Fotr“, pořádal různé společenské podniky (divadlo, kino, politické schůze apod.). „Fotr“ byl velice oblíbenou a populární prostějovskou postavou. Lidé jej měli rádi. František Doležel, jenž se narodil v srpnu roku 1900, v tomto domě odmala bydlel. Před Velkou válkou nastoupil studium na tehdejší c. k. klasickém gymnáziu (dnes Gymnázium Jiřího Wolkerera). Do třídy chodil např. s básníkem Jiřím Wolkerem či bratrem Otty Wichterleho Karlem, takže se jednalo o docela dobrý ročník. Na stejnou školu chodil i generál Karel Husárek (velevýznamná postava československé meziválečné generality), jen do vyššího ročníku. Mohli se možná potkávat na chodbě. Za první světové války se stihl Doležel zapojit i do bojů. Nejprve v roce

1917 prodělal výcvik a v roce 1918 byl odeslán na italskou frontu do Alp. Pak se navrátil zpět do Prostějova, kde se účastnil revolučního dění provázejícího vznik republiky. Bojoval pak ještě na Těšínsku, Slovensku a při pokusech posledního českého krále Karla o usednutí na uherský trůn, rukoval i na Podkarpatskou Rus. Zároveň po Velké válce nastoupil na právnickou fakultu v Brně, již absolvoval, ale nepodařilo se mu získat doktorát. K tomu bylo potřeba složit rigorózní zkoušky a ty

Autor připravované knihy o Františkovi Doleželovi, historik VKOL Lubomír Novotný. Zdroj: archiv VKOL.

Doležel nezvládl. Je to poměrně ojedinělý případ, nejednalo se o nic běžného. Z jakého důvodu tomu tak bylo, netušíme. Poté nastoupil justiční kariéru nejdříve jako soudce, později státní zástupce.

Jaký byl po osobní stránce?

Byl to takový patriarchální typ, dbal na pravidla a na třídní odstup, byl náročný na sebe i na ostatní. Moc přátel si nejspíš neudělal i svým sklonem k cholerickému chování. Též se rád soudil, lidem dával najevo nadřazenost, nebyl to nejspíš bůhvíjaký sympaták. Též domácnost řídil direktivně, naopak na dcerku držel a hodně ji rozmazloval. Autoritativně jednal i v úřadu. Měl půtky se sudetoněmeckými politiky v roce 1938. Senátor za SdP Vilém (Wilhelm) Maixner mu dokonce vyhrožoval smrtí. Doležel na to chtěl reagovat a podávat trestní oznámení, ale doba byla taková, že nikdo nechtěl dráždit sudetské Němce, takže to jeho nadřízení zastavili. Zkrátka nechtěl si nechat nic líbit, šel i proti nadřízeným. Na druhé straně byl neúplatný a nebál se. Právě kuráží a statečností se vyznačoval po celý život.

Co vlastně dělal za války?

V letech 1942 až 1945 působil na Vrchním státním zastupitelství v Brně. Byl činný v odboji a aktivně pomáhal odbojářům. Jeho švagr Jan Sedláček ve 30. letech starostoval v Prostějově. Sedláček začal již v roce 1939 organizovat odboj na Prostějovsku. Na jaře 1940 jej zatkli a Doležel ho přes intervence ve vysokých kruzích Národního souručenství vyreklamoval z německého zajištění. Ve vězení skončil i Františkův bratr Vladimír. Samotný František Doležel zázrakem německé internaci unikl. Během okupace velmi významně pomáhal Židům. Snažil se je dostat do zahraničí nebo jim

ukrýval jejich majetek či zbraně před gestapem. Velmi ostentativně a veřejně se k Židům hlásil, ke svým známým a kolegům na ulici, hlasitě je zdravil a dával okolí najevo, že on se Židům, kteří byli na okraji společnosti, nijak nevyhýbá. To bylo poměrně statečné gesto. Jeho dcera ještě za války nebo těsně po válce začala chodit s Jiřím Iltisem, jenž měl židovské kořeny (z hlediska norimberských zákonů spadal do množiny tzv. míšenců). Iltisovi patřili k významným továrnickým rodinám z Prostějova. Zajímavé je, že Iltisům jejich továrnu Němci za celou válku nezabavili. To, že nedošlo k arizaci, je docela záhada a já si říkám, jestli Iltisům nějak nepomáhal ze své relativně důležité pracovní pozice právě Doležel. Důkazy pro to nejsou, asi by to měl těžké, ale nemožné to není.

Takže za války si nezdal a choval se statečně?

Ano, přitom byl po válce obviňován naopak z kolaborace. V poválečných očistných řízeních jej pomlouvali, že nadával na prezidenta Beneše, že byl pravicově orientovaný, dokonce jej obviňovali z antisemitismu. Byly to většinou lži, které se mu podařilo vyvrátit. V roce 1947 dostal na starosti vyšetřování krčmaňské aféry. V jejím rámci byl důležitý jeho střet s komunistickým poslancem a šedou eminencí olomoucké politické scény Jurou Sosnarem (Jaroslavem Honzákem). Tato osobnost je též nesmírně zajímavá, její osud spleť a silně provázaný s městem Olomouc a s regionem, že o Sosnarovi začínám přemýšlet jako o možném budoucím badatelském tématu. Byl to neuvěřitelný hochštapler, přitom velice inteligentní, talentovaný, energický a průbojný muž, jemuž ženy padaly k nohám. V poválečné Olomouci byl Sosnar opravdu jako dravá štika v rybníce. A mezi Sosnarem

a Doleželem se vytvořila bojová fronta, protože to byl právě tento komunistický poslanec, jehož Doležel těsně před Únorem začal považovat za strůjce celého atentátu na nekomunistické ministry. V lednu 1948 se Sosnar vzdal mandátu poslance a vzápětí byl vzat do vazby. Jeho arestování netrvalo ani celý měsíc, když si s Doleželem vyměnil role. Doležel byl zadržen 24. února 1948 ve svém prostějovském bytě a na svobodu se dostal až v únoru 1955. Právě popis jeho věznění je asi nejmotivnější kapitola z mé knihy. Doležel jen taktak vyvázl životem, opakovaně končil ve vězeňských nemocnicích, na psychiatrii, několikrát byl blízko smrti. Když opouštěl žalář, vážil 38 kilogramů. Dovedete si asi představit, v jakém byl stavu. Za stejně otřesných podmínek byli věznění i Ladislav Loveček a František Kolava, další dvě oběti krčmaňského příběhu. Osobně jsem opakovaně hovořil s dcerou Ladislava Lovečka a synem Františka Kolavy. Jejich vzpomínky v komparaci s listinnými prameny vytváří dosti otřesný obraz. Doležel, Kolava i Loveček byli bití, drženi na samotkách, podrobování lékařským pokusům apod. Zároveň jim vyšetřující orgány změnily identitu, aby je příbuzní nemohli vypátrat. Ti nevěděli, jestli žijí, nebo jsou mrtví, nevěděli o nich po několik let vlastně nic. Následkem žalářování skončil František Kolava jako naprostý mrzák na vozíku. Byla to prostě hrůza.

Co bylo oficiálním důvodem jeho věznění?

Bezpečnostní orgány jej obviňovaly z toho, že pátrání vedl protiprávním způsobem a záměrně proti komunistické straně. Komunisté tvrdili, že celé Doleželovo vyšetřování bylo domluveným komplotem s národními socialisty směřující proti komunistům. V případě „Krčmaně“ je dnes víceméně jasné,

že v ní nemělo prsty vedení komunistické strany. O kauze nevěděl Gottwald a nejspíš ani Slánský, ostatně sami komunisté se to po Únoru snažili vyšetřovat a chtěli zjistit, kdo to udělal. Skutečně to byla zřejmě sólo akce olomoucké buňky, respektive Sosnara, i když ani zde nemáme stoprocentní jistotu a do celkového obrazu nám chybí ještě řada informací. To samozřejmě nic nemění na tom, že to vězení a všecko kolem bylo naprosto protiprávní.

Co se s ním stalo po propuštění?

Byl propuštěn v roce 1955 a hned začal usilovat o svou rehabilitaci. Polovina jeho majetku mu propadla. Bylo to pro něj velmi těžké, protože on byl celý život příslušníkem vyšší střední třídy a najednou byl propuštěným kriminálníkem, navíc pauperizovaným člověkem a neměl možnost dělat žádné pořádné zaměstnání. Pracoval nejprve jako figurant, pak deratizátor, teprve až v druhé polovině šedesátých let se dostal k pozici právníka. Byl to pro něj velký společenský i profesní pád. V knize to vše zasazuji do olomouckých a prostějovských, ale i celostátních reálií. Kniha nekončí rokem 1972, kdy Doležel zemřel, ale až v 90. letech, kdy došlo k rehabilitační a restituční tečce.

Co je hlavním poselstvím knihy?

Smyslem knihy nebylo přispět další položkou do dnes už nepřeborné studnice tzv. „antikomunistické literatury“. Nechtěl jsem psát srdcervoucí příběh udatného a chrabrého antikomunistického rytíře marně zápasícího s rudou hydrou, podávat příběh boje dobra se zlem. To, co musel František Doležel prodělat od Února 1948 do své smrti v roce 1972, hovoří samo za sebe. Bylo by příliš laciné a neodpovídající osobnosti Františka Doležela (i přes zásadní poúnorové děsivé okolnosti) vykreslit jej pouze jako plakátového hrdinu antikomunismu. Snažil jsem se Františka Doležela představit nejen jako oběť a pasivní objekt her vnějších sil, ale i jako aktivního aktéra doby, v níž žil. Doležel z toho všeho vychází jako člověk, jenž mnoho ran dostal, ale uměl i útočit, rvát se, bít se. František Doležel nebyl pouze obětí, nýbrž i mužem, jenž to nevzdal. Právě tohle sdělení by mělo být tím nejdůležitějším, protože nespravedlnost, samozřejmě různé váhy a rozsahu, není vlastní jen jedné historické epoše či některým společenským systémům. Je bohužel věčná.

Tomáš Chalupa

Kolem knihovny vyrostla komunita srdcařů, kteří mi pomáhají

V našem seriálu jsme se tentokrát vypravili do Postřelmov. Tamní knihovna byla v loňském roce nominována do soutěže Knihovna roku, kde úspěšně reprezentovala Olomoucký kraj. V menších obcích, jako je Postřelmov, mají knihovny důležitou roli nejen jako místo pro půjčování publikací, ale jako centrum kulturního dění obce. Nejen o tom jsme si povídali s knihovnicí Petrou Balcárkovou.

Jak se z vás stala knihovnice v postřelmovské knihovně?

Já jsem měla vždycky sen být knihovnicí, knížky jsem měla ráda, tak jsem během třetí mateřské dovolené sebrala odvalu a poslala životopis do knihovny do Šumperka, odkud mi napsali, že je volné místo právě tady v Postřelmově. Nastoupila jsem v roce 2013. Jsem odsud, takže jsem ani nemusela nikam dojíždět. Knihovna se tehdy celá rekonstruovala, dělala se nová okna a také koutek pro děti, který zde původně nebyl. Knihovnice, která tu byla přede mnou, měla na starosti i kulturní dům a obojí dělala souběžně,

takže knihovně nemohla věnovat tolik času. Já jsem začala dělat ve větší míře akce pro veřejnost a besedy pro základní školu a mateřskou školku. Postupně se kolem naší knihovny vytvořila prima komunita lidí, což byli většinou známí a rodiče dětí. Ti mi hodně s akcemi pomáhají, bez nich bych mnohé z nich pořádat nemohla. O svém volném čase dělají například vedoucí na našem knihovnickém příměstském táboře. Jsou to dobrovolníci a srdcaři a já jsem moc ráda, že to takto funguje.

Jak se vyvíjel v pandemii počet vašich čtenářů?

Počet čtenářů se za mého působení zvýšil, ale poslední dva roky společně s covidem šel jejich počet samozřejmě domů. Přestali k nám chodit především dětské čtenáři a zatím se bohužel nevrátili. Já jsem se snažila v době těch různých lockdownů knihy rozvážet. Jezdila jsem také do místního domova důchodců. Ostatně za postřelmovskými seniory jezdím již šestým rokem a moc ráda si s nimi povídám. Je znát, že je i oni jsou rádi, protože sami by se do knihovny nedostali.

Petra Balcárková. Zdroj: archiv autorky.

O jaké knihy je mezi vašimi čtenáři největší zájem?

Určitě o detektivky, ty jdou vždycky. Obecně se nejvíce půjčují thrillery, detektivky, hodně ty severské, ale také historické knížky, cestopisy nebo harlekýnky. Třeba zrovna před Vánoci mi ze Šumperka dodávali v rámci výměnného fondu větší množství detektivek a ty byly hned pryč. Lidé je hodně čtou, protože je asi přitahuje napětí.

Postřelmovská knihovna byla loni nominovaná do soutěže Knihovna roku, jak soutěž probíhala a jaký je výsledek?

Popravdě mě velmi překvapila už ta samotná nominace, vůbec jsem to nečekala. Většinou v minulosti

byla nominace spjatá se soutěží Vesnice roku, takže pokud se obec této soutěže neúčastnila, tak ani knihovna neměla šanci na nominaci. Naše obec se do této soutěže nikdy nepřihlásila, takže jsem vůbec nepředpokládala, že by taková nominace mohla přijít. Jenže kvůli covidu se pravidla soutěže upravila a knihovny nominovaly jednotlivé krajské knihovny. Přijela k nám pětičlenná komise, která tu strávila hodinu a půl. Prohlédli si knihovnu a já jim promítla prezentaci, kterou jsem si připravila. Byla poměrně obsáhlá, protože neměli moc doplňujících otázek. Bylo to příjemné a zajímavé setkání. Následně jsme byli společně s panem starostou pozváni do Prahy do Klementina, kde v Zrcadlové kapli proběhlo slavnostní vyhlášení Knihovny roku. Pan starosta kvůli nemoci bohužel jet nemohl, ale doprovodila mě metodička z Městské knihovny T. G. Masaryka Šumperk. Oceněno bylo všech čtrnáct knihoven, takže nikdo neprohrál. Ani my ne. Ale jedna knihovna se přece jen stala Knihovnou roku, ale ta naše to bohužel nebyla. Myslím, že v našem případě asi hrálo roli, že nejsme úplně nová knihovna a že jsme umístěni ve třetím patře bez výtahu. Snažila jsem se přesvědčit radu obce o nalezení nových prostor, ale obec by chtěla, aby knihovna byla umístěna nadále v kulturním domě. Ten by se však měl v blízké budoucnosti rekonstruovat a měl by tu být umístěn výtah, což by bylo asi nejlepší řešení. Protože pro některé starší a imobilní občany je bohužel nyní knihovna v podstatě nedostupná.

Jak funguje vaše spolupráce se šumperskou knihovnou, kterou jste zmiňovala. Oni pro vás nakupují knihy?

Přesně tak, knihy pro naši knihovnu nakupuje Městská knihovna T. G. Masaryka Šumperk. Obec

Postřelmov dává ročně na nákup knih 49 tisíc korun. Funguje také výměnný fond, který spravuje šumperská knihovna. V rámci něj dostaneme každý měsíc asi třicet nových knih a ty knihy, které mi půjčili před rokem, jim zase vrátím. Takto se to vyměňuje každý měsíc a musím říct, že je to pro naši knihovnu velká pomoc. Ráda bych spolupráci se Šumperkem vyzdvihla, protože funguje velmi dobře. Půjčuji si od nich také knihy v rámci tzv. MVS – což je meziknihovní výpůjční služba. MVS si ale půjčuji také z jiných knihoven – ze Zábřehu, Rapotína, Libiny nebo z Vědecké knihovny v Olomouci. Jedná se o knihy, které si naši čtenáři chtějí půjčit, ale my je ve fondu nemáme.

Jaký je vlastně přínos knihovny v obci, jako je Postřelmov? Asi to není jen o knihách...

Máte pravdu, dnes knihovny fungují stále více jako komunitní centra. Už to dávno není jen místo, kde si lidé mohou pouze půjčit knihy. Pořádáme pro děti různé kreativní dílny, drakiády, Noc s Andersenem nebo třeba příměstský tábor, na kterém spolupracujeme s místní skautskou skupinou, která nám půjčuje stany. Myslím si, že na knihovně lidi láká setkávání, kultura, program, prostě že

to místo nějak žije. Také tu pátým rokem funguje Virtuální univerzita třetího věku. Senioři se velmi rádi něco nového naučí, ale chodí sem i proto, aby se společně setkávali. Napečou, nachystají obcerstvení a u kávy pak probíráme daná témata. A párkrát za rok společně vyrazíme na nějaký tematický výlet. Myslím si, že je to tak správné a že tento trend je v mnoha knihovnách.

Kam byste chtěla knihovnu posunout v budoucnu?

Chtěla bych, aby se knihovna trochu zmodernizovala. Budeme kupovat dataprojektor, což je podstatné nejen pro různé přednášky, ale také pro knihovnické lekce pro děti. Média dnes hýbou světem a děti, ať se nám to líbí, nebo ne, dnes vizuální stránku potřebují, jsou na ni zvyklé, a proto se jim snažíme vyjít vstříc. Jinak bych hlavně byla ráda, aby se do knihovny zase vrátili dětské čtenáři a aby ta naše fajn parta, která kolem naší knihovny je a pomáhá mi pořádat všechny možné akce, tady byla dál. Protože když jsou lidé k sobě vstřícní a pomáhají si, všechno jde mnohem snáze, a to se pak odráží i na všem co dělají.

Tomáš Chalupa

Poutní místa na Jesenicku

MICHAELA NEUBAUEROVÁ

V letošním roce vyjde nová kniha z řady *Zmizelé Jesenicko*, vydavatele Hnutí Bron-tousaurus Jeseníky, tentokrát věnovaná poutním místům okresu Jeseník. Historie putování a zdejších poutních míst je velmi bohatá, byla a jsou součástí naší kultury a kulturního obrazu této horské a podhorské krajiny, jsou také historickým příběhem místní lidové zbožnosti. Typickým znakem zdejší poutní tradice byla ta skutečnost, že věřící je sami pomáhali stavět, přispívali finančními dary, materiálem nebo vlastní prací na výstavbu či obnovu. Svá místa si hýčkali a zdobili a taková pak měli místní nejraději. Zdejší obyvatelé vsí a měst se vyznačovali z generace na generaci předávanou láskou ke svému poutnímu svatostánku, pro který byli připraveni přinést oběti finanční i hmotné, byli s ním spojeni a bránili jej před státními zásahy. I přesto řadu z nich postihla v důsledku dějinných nepříznivých okolností devastace, celkové zničení a zapomenutí, některá přežívají ve špatném stavu nebo jen po částečných renovacích. Jiná se ale za posledních třicet dočkala obnovy a vzkříšení, stejně tak jako poutní tradice, k níž má přispět i kniha o poutních místech jesenického okresu v symbolické podobě čtrnácti kostelů a kaplí jako čtrnáct zastavení křížové cesty.

Je naší přirozeností hledat a následovat božské a nadpřirozené, zejména tam, kde je jeho působení pro věřícího člověka až hmatatelně dostupné. Ten Boží přítomnost nachází či nacházel ve slavné sakrální památce, ale i v tichém horském kostelíku nebo jen v divukrásné přírodě, jak tomu ostatně je v jesenickém regionu takřka všude. Častým cílem skupinové nebo individuální poutě byla upřímná prosba o pomoc v důležitých životních rozhodnutích, hledání útěchy v těžkostech, v nebezpečí jako byly války nebo epidemie, místní hluboce věřící lidé se na poutní místa obraceli s důvěrou v Boží dobrotu a milosrdenství. Pohnutkami byla touha po vyslyšení proseb a tužeb, často výměnou za veřejný či čistě soukromý slib, nebo poděkování, v minulosti v podobě vystavění kaple nebo zhotovení votivního obrazu. Pro člověka byla vícedenní pouť i příležitostí vytrhnout se z koloběhu každodenního života, poznat jiné kraje, sejmut ze sebe svá trápení a své starosti a na posvátných místech se v hlubokém vnitřním prožitku duchovně povzbudit. Vícedenní pěší cesta, únavná a za každého počasí byla zároveň formou oběti, projev zbožnosti ale i pokání. Kromě čistě soukromé duchovní zkušenosti byla pouť se všemi jejími vnějšími formami i komunitním prožitkem, živým projevem náboženského života jednoho společenství.

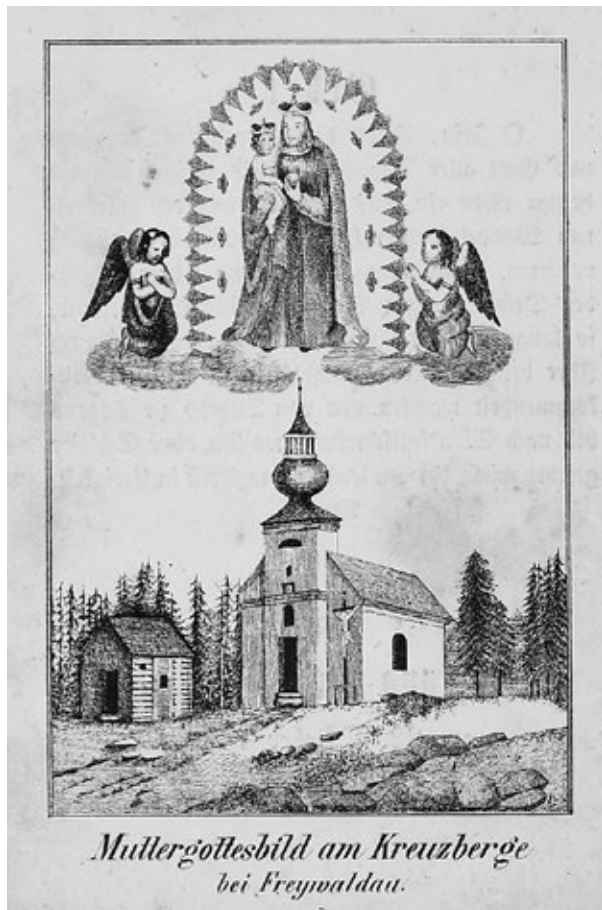
Poutním místem byla na Jesenicku v době dávno minulé většinou jen malá kaplička místního významu, s ukrytou milostnou soškou či obrazem, nezděná se zázračným pramenem a s pobožnostmi jen v určitých dnech, zejména ve svátek patronie nebo jeho oktávu. Z některých se stala velká bohoslužebná místa, jakým je třeba poutní komplex Panny Marie Pomocné (zvaný též Maria Hilf) u Zlatých Hor. Část zůstala v podobě malé svatyně u cesty, kostelíčku nad městem či vsí, nebo jen dokonce jako jednoduchá kamenná jeskyně (grotta) se soškou. Máme poutní místa, jejichž původ sahá hluboko do minulosti, vedle těch, která se zrodila až kolem poloviny 19. století.

Středověkou tradicí má řada zdejších poutních míst. Jejich vznik je ale opředen legendami natolik, že historické jádro nelze přesně zjistit a o nichž se velmi často vypráví, že vznikly v místě, ať už to byl vrch, nebo pramen, považované za posvátné nebo uctívané ještě v předkřesťanských dobách. Před dobou barokní zde najdeme svatyně spojené výhradně s mariánskou úctou, historicky známé jsou poutě k Panně Marii Bělovodské, Červenovodské a Bolestné Panně Marii na Boží hoře u Žulové, kterou vyhledávali trpící lidé jako pomoc a přímluvu v neštěstí a trápení. Ve středověku byla úcta k obrazům a soškám Panny Marie s dítětem spojována s představou o odpuštění hříchů a se spásou v nouzi nejvyšší. Taková vyobrazení pak představovala jakousi spojnicí mezi modlícím se smrtelníkem a Marií, Kristem i Bohem na nebi. Později byly stavěny mariánské kaple či grotty v souvislosti s četnými zázračnými zjeveními. Kaple Panny Marie Salettské v Travné z roku 1851 byla vysvěcena pět let poté, co došlo ve Francii ke zjevení Panny Marie v La Salette. Zakladatelka kaple Veronika Eichingerová pak

pod dojmem této události nechala vystavět v místě bydliště svatostánek s obrazem obou francouzských pasáček s Pannou Marií.

Rozkvět poutí nastal v době barokní, kdy měly silnou podporu a vzrostla jejich oblíba. V tomto období byla formována lidová zbožnost a posvátná krajina, jež byla protknutá kostely a kapličkami, zázračnými prameny pro uzdravení ze všech možných neduhů a křížovými cestami. Do blízkosti poutních míst se uchýlovali poustevníci, kteří se o ně a poutníky starali. Místně velmi oblíbené byly svaté obrázky pověšené na stromě nebo na dřevěném sloupku se stříškou podobnými jednoduché svatyni. Většinou se jednalo o kopii již známého poutního obrazu a takové přitahovaly poutníky k soukromé pobožnosti. Ze všech adorací obrazů a sošek ovšem nemusely vzniknout spontánní poutě. Charakter poutního místa získávala ta, kterým bylo připisováno uzdravování nemocných nebo kde věřící dostávali odpovědi na své modlitby. Tyto zázraky daly místu, obrazu či sošce pověst zvláštní Boží milosti. Důležitá pro oblíbenost poutního místa byla také přítomná pastorece poutníků, popularitu zaznamenávaly ty poutní sakrální stavby, kde je převzal některý náboženský řád s dostatečným počtem zpovědníků a kazatelů. Pokud bylo místo svěřeno pastorační činnosti farnosti, byla hojně navštěvovaná ta, kde duchovní žil u kostela nebo do něj pravidelně docházel. Oko poutníka potěšila i jeho pestrost, výzdoba, vyobrazení křížové cesty, Svaté schody a menší kapličky v okolí. Na oblíbenosti se podepisovala také blízkost přírody či umístění na vrcholku hory, kdy každodenní život pak jako by ležel hluboko dole a duše najednou byla svobodná a vnímavá k vyšším věcem, kdy se lidé cítili blíž k nebi a Bohu.

Jedna z nich stávala přímo na nejvyšších partiích Jeseníků, jak tomu bylo u kaple Bolestné Panny Marie na Vřesové studánce. Velmi populární byly posvátné prameny s léčivou vodou, kdy symbolická síla jejich čisté vody jako by nabádala k očistění vlastní duše. Většinu poutních míst bylo možné navštívit během poutního období začínajícím převážně koncem května, nejvíce se jich pak uskutečnilo přes léto. V průběhu staletí byla pravidelná

návštěva posvátných míst často přerušována válečnými událostmi, ale také v důsledku reformy Josefa II., kdy byla řada z nich načas zrušena a hrozila jim zkáza, i ateistickým a až destruktivním tlakem komunistického režimu v době nedávno minulé.

Další velká skupina zdejších poutních míst byla zasvěcena matce Panny Marie – svatě Anně, vedle svatě Barbory, patronky horníků, jejíž úcta narostla zejména po roce 1500. Z původních hornických kaplí, které nacházíme na územích s bohatou historií dolování a získávání zlata, stříbra a rud, vznikaly oblíbené svatostánky, jako byl poutní komplex sv. Anna a sv. Marta v Horním Údolí nebo kaple sv. Anny na Křížovém vrchu nad Jeseníkem. Obdobný příklad svatoanenské úcty známe z nedalekého Reichensteinu, dnešního Złoteho Stoku kousek za hranicemi v Polsku. Na Górze Kryżowe nad tímto prastarým hornickým městem kdysi dávno havíři postavili kříže a kapli zasvěcenou svatě Anně, ve které se před vstupem do zlatorudných štol modlili za šťastný návrat.

Početné jsou také votivní sakrální stavby, jejichž zakladatelé chtěli poděkovat za přijaté milosti světcům. Mezi takové zahrnujeme kapli sv. Rocha nebo sv. Antonína Paduánského. Svatému Rochu, patronu proti moru a epidemiím, který se narodil v jihofrancouzském Montpellier okolo roku 1295 a jako poutník do Říma se věnoval péči o nemocné morem, byla ve Slezsku zasvěcena řada kaplí již od středověku. Například už roku 1385 byla postavena špitální kaple v Olavě (polsky Oława, německy Ohlau), dřevěný filiální kostel v Proszówě (něm. Proschau) nebo dnes již neexistující kaple v Zaháni (pol. Żagań, něm. Sagan) z roku 1484. Hned

Poutní obrázek z kaple sv. Anny na Křížovém vrchu u Jeseníku.
Zdroj: SOKA Jeseník.

za hranicí je to také kaple sv. Rocha v Glucholazích (pol. Glucholazy, německy (Bad) Ziegenhals), která byla postavena v letech 1625–1627, kdy ve městě zuřil mor. Na jeho připomenutí se až do roku 1945 každoročně konala prosebná procesí. V roce 1637 byla postavena kaple věnovaná oblíbenému patronu nemocných, ale i truhlářů a dlaždičů, také v Nise. Stejně tak tomu bylo také ve Zlatých Horách. Mor Zlatohorsko zasáhl během třicetileté války v letech 1632–1633. Když epidemie konečně ustala, rozhodl zlatohorský purkmistrovský úřad vybudovat votivní kapli na kopci zvaném Kamenná hora (něm. Steinerberg) jako poděkování Bohu a vyslyšení prosb ke svatým pomocníkům proti epidemiím za odvrácení moru s jen málo oběťmi mezi obyvatelstvem. Součástí tohoto úmyslu magistrátu bylo konat zde vždy na svátek svatého Rocha, 16. srpna, procesí pro zabránění moru i v budoucnosti.

Ve Slezsku hojně uctívaný svatý Antonín Paudánský pocházející z Lisabonu, původním křestním jménem Ferdinand (portugalsky Fernando), žil v letech 1195–1231. Zemřel v severoitalském městě Padova, odtud se nazývá Paduánský. Byl františkán, tedy členem řádu sv. Františka z Assisi, který kázal přísnou chudobu a pokoru, také teolog a zejména věhlasný kazatel. Je patronem pekařů, cestujících, snoubenců

a manželství, žen a dětí, pomocníkem proti neplodnosti i za šťastný porod, proti horečce, proti katastrofám i jako přímluvce v nouzi, také chudých, seniorů, horníků, lodníků, námořníků, pošťáků a za nalezení ztracených věcí. Svatý Antonín je zobrazován v mnišském rouše s Jezulátkem v náručí. Poutní kaple a kostelíky zasvěcené svatému Antonínu Paduánskému nalezneme na jesenickém okrese hned dva. Je jím oblíbený Antoníček, tedy kaple sv. Antonína Paduánského v Javorníku za zámek Jánský Vrch a stejnojmenná kaple na úbočí Biskupské kupy u osady Rožmitál poblíž Zlatých Hor, která se ovšem do dnešních dob nedochovala.

Zvláštním typem jsou kaple vzniklé na místech, kde došlo k zázračné záchraně lidského života při napadení divokým zvířetem, takovou je nedochovaná lesní anenská kaple u zříceniny středověkého hradu Edelštejna u Zlatých Hor a kaple Panny Marie na Nízké hoře u Supíkovic.

V neposlední řadě mezi poutní místa řadíme i stavby, které vděčí za svůj vznik či rozkvet poustevníkům, především laickým bratrům – terciářům řádu sv. Františka. To je případ již zmíněné kaple sv. Antonína Paduánského u Rožmitálu a kaple Bolestné Panny Marie zvané Nad Studánkou poblíž starého kaolinového lomu u Vidnavy.

Michaela Neubauerová (* 1976) je archivářka a historička. V současné době pracuje ve Státním okresním archivu v Jeseníku. Dlouhodobě se zajímá o místní vlastivědu, především to jsou čarodějnické procesy, působení ženských řádů a kongregací a poutní místa Jesenicka. V roce 2019 jí vyšla populárně-naučná kniha Čarodějnické procesy na Jesenícku.

» m.neubauerova@je.archives.cz

Kulturní itinerář

Vědecká knihovna v Olomouci

Bezručova 2

Výstavy

Století charitního díla na Moravě (1922/1992/2022)

17. 2. – 12. 3. 2022 / Galerie Biblio

Výstava představí fotografie Jindřicha Štreita, které vznikly ve spolupráci s Charitou Olomouc. Sociálnímu tématu se věnoval již od sedmdesátých let, kdy fotografoval lidi nemocné, postižené nebo drogově závislé. Štreitovy dokumentární série na toto téma jsou vysoce umělecky ceněny. Expozice bude doplněna o kolorované dobové snímky zachycující pestrost charitní péče o potřebné v první polovině 20. století. Výstava se koná u příležitosti 100. výročí ustanovení profesionální Charity na Moravě a 30. výročí založení Charity Olomouc.

Astronomický rok 2022

22. 2. 2022 / 17.00 / sál volného výběru

Chtěli byste se dozvědět, co zajímavého se bude dít v roce 2022 na obloze? Pak nevynechtejte přednášku Richarda Kotrby z Hvězdárny v Úpici.

Rezervace předem na www.vkol.cz.

Olomouc a Francie

15.–29. 3. 2022 / Galerie Biblio

Prezentace, která vznikla na ZŠ sv. Voršily v Olomouci, stručně představuje tradici česko-francouzských kontaktů v Olomouci. Slavnostní zahájení výstavy proběhne 15. 3. 2022 v 17 hodin v Galerii Biblio Vědecké knihovny v Olomouci. Vernisáž bude spojena s besedou o záchraně maleb francouzských válečných zajatců na zámku v Dlouhé Loučce.

Vstup volný. Nutná rezervace místa na www.vkol.cz.

Francouzské stopy v Olomouci

20. 3. 2022 / 15:00–16:30 / sraz u orloje, Hor. nám.

Komentovaná vycházka do centra města seznámí s místy a osobnostmi spjatými s česko-francouzskými vztahy v Olomouci. Akce se koná u příležitosti Mezinárodního dne frankofonie.

Vstup volný. Nutná rezervace místa na www.vkol.cz.

Francie literární

23. 3. 2022 / 17:00 / sál volného výběru

Hudebně-literární pásmo přiblíží francouzskou literaturu pohledem literárního vědce a básníka doc. Františka Všetického.

Vstup volný. Nutná rezervace místa na www.vkol.cz.

Olomouc francouzská

29. 3. 2022 / 17:00 / sál volného výběru
Jak to bylo se zmařeným útěkem generála Lafayette? Jak vnímal region Hané spisovatel Albert Camus? Kdo ze slavných Francouzů je svým podpisem zvěčněn v pamětní knize uchovávané na olomoucké radnici? Kterí občané francouzské národnosti jsou pohřbeni na olomouckém hřbitově v Neředíně? Nejen to přiblíží beseda o více či méně slavných Francouzech pobývajících v Olomouci.

Vstup volný. Nutná rezervace místa na www.vkol.cz.

Akce jsou součástí Festivalu francouzské kultury Bonjour Olomouc, 14.–31. 3. 2022. Program bude zveřejněn na www.bonjourolomouc.upol.cz. Změna programu vyhrazena.

Výstava Paralely

30.3. – 30. 4. 2022 / Galerie Biblio
Itálie a Česká republika, dva různé scénáře, které ale mají i společné jmenovatele. V průběhu více než čtyřiceti let se tu střídají veduty, krajiny, okamžiky každodenního života a počínání lidí, a to vše je zvěčněno „v paralelách“ aparátem Leica M5 Pavla Koppa.

Valašsko – tady jsem doma

12. 4. 2022 / 17.00 / sál volného výběru
Cestovatel Michal Štěpánek provede návštěvníky knihovny svým rodným krajem.

Rezervace předem na www.vkol.cz.

Muzeum a galerie v Prostějově

Hlavní budova

Nám. T. G. Masaryka 2

Malované nebe – Restaurované podmalby na skle ze sbírek MGP

do 17. 4. 2022

Krásu zrestaurovaných podmaleb na skle lze až do 17. dubna obdivovat ve dvou výstavních sálech na hlavní budově. Kolekce pochází z vlastních muzejních sbírek a veřejnosti je představena vůbec poprvé. Přijďte se podívat na tyto unikáty lidového výtvarného umění 19. století, které byly dříve běžnou součástí vesnických obydlí.

Zbyněk Janáček, Mira Macík – Rozhraní

27. 1. – 20. 3. 2022

Výstava představí grafiky a kresby výtvarníků Zbyňka Janáčka a Miry Macíka.

Pernštejské ženy a Evropa

31. 3. – 26. 6. 2022

Zapůjčená výstava z Východočeského muzea v Pardubicích vznikla ve spolupráci s pardubickou univerzitou k výročí připomínající 500 let renesance v Čechách. Autoři se snaží ukázat roli novověkých šlechticů v procesu formování evropské kulturní identity na příkladu příslušnic významného rodu Pernštejnů.

Galerie Špalíček

Uprkova 18

Doba železná v srdci Hané

17. 2. – 17. 7. 2022

Výstava o starší době železné na Prostějovsku se návštěvníkům pokusí přiblížit toto období našich

dějin, a to nejen pomocí nových výsledků z archeologických výzkumů, ale i s ohledem na starší významné lokality. Za poslední léta se na Prostějovsku podařilo objevit významné pohřební a sídlištní areály, které staví náš region do popředí dějin tohoto období na Moravě. K výstavě bude připraven i doprovodný program pro školy a tematická přednáška pro veřejnost. V prodeji bude publikace shrnující dané téma.

Červený domek Petra Bezruče

Bezručova 153, Kostelec na Hané

Básník Slezského lidu Petr Bezruč (1867–1958)

V měsíci dubnu zahajujeme v pořadí již třetí návštěvnickou sezónu Červeného domku Petra Bezruče. Tato památka, opět otevřená v roce 2020, nabízí stálou expozici seznamující s životním osudem tohoto umělce, jeho dílem a samozřejmě jeho kosteleckým pobytem. K vidění je řada básnickových osobních předmětů, používaný nábytek a knihovna. Za návštěvu stojí také jeho zahrada, kde si v altánu můžete odpočinout nebo jen tak posedět. Novinkou je venkovní knihovnička, sloužící pro výměnu knih.

Hvězdárna Prostějov

Kolářovy sady 3348

Astronomické oddělení Muzea a galerie v Prostějově nabízí pro veřejnost v úterý, čtvrtek a pátek pravidelná pozorování Slunce. Každý čtvrtek, pátek a každou druhou sobotu také probíhá večerní pozorování.

Konkrétní časy pozorování naleznete na webových stránkách www.hvezdarnapv.cz/oteviraci-doba. Vše se realizuje pouze v případě bezmračné oblohy.

Kromě pozorování se zájemci mohou jednou měsíčně těšit na odbornou přednášku. Dne 24. 2. vystoupí od 18.00 Ing. Karel Trutnovský (téma bude upřesněno), dne 24. 3. od 18.00 prof. RNDr. Zdeněk Mikulášek, CSc. (stelární astronomie), dne 21. 4. od 18.00 prof. RNDr. Petr Kulhánek, CSc. (kosmologie) a 26. 5. od 18.00 Ing. Tomáš Příbyl (kosmonautika).

Na veškeré akce, pozorování i přednášky je nutná rezervace na čísle 724 013 039. Sledujte naše webové stránky a sociální sítě. Změna programu vyhrazena.

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Zám. náměstí 1

Zlaté české ručičky

2. 2. – 4. 9. 2022

Výstava bude prezentovat šikovnost našich lidí, kteří dané výrobky zhotovili buď kvůli nedostupnosti artiklu na trhu, nebo jen tak pro radost. Prohlédnete si běžné, ale i nevšední produkty fenoménu kutilství, za nímž stojí ony proslulé „goldene böhmische Hände“.

Chlapi od uhlířů. Uhlířství v Jeseníkách i obecně

6. 4. – 19. 6. 2022

Přijměte pozvání na výpravu ke starým jesenickým uhlířům, ale i za historií tohoto řemesla, jež stálo u počátků naší civilizace. Výstavu vedle bohatého textového a obrazového materiálu doplní i působivé dioráma, zobrazující výrobu uhlí v tichu nočního lesa. V rámci výstavy proběhnou 21. dubna, 12. května a 16. června komentované prohlídky.

Vlastivědné muzeum v Olomouci nám Republiky 5

Rudolf II.

8. 12. 2021 – 10. 4. 2022

Unikátní multimediální expozice poodhaluje různá tajemství panovníkova života a představuje celou řadu zajímavých exponátů. Pomocí hologramů Rudolf II. seznamuje návštěvníky se symboly svého majestátu – všemi korunami, jimiž byl korunován, a také s nejvýznamnějšími předměty legendárních císařských sbírek.

Karolína Wellartová – Still: Nepřetržitý vývoj

17. 12. 2021 – 27. 2. 2022

Na slavného německého malíře Albrechta Dürera navazuje při své jedinečné tvorbě Karolína Wellartová. Rodačka ze Šternberka, nyní žijící v Olomouci, se zaměřuje na přírodu. Těžištěm její umělecké tvorby jsou biologické studie, uveřejněné byly i v prestižních zahraničních, zejména amerických, magazínech.

„Karolína Wellartová kombinuje výtvarnou kvalitu s láskou k přírodě. Už jen proto stojí její ilustrace určitě za zhlédnutí,“ uvedl Jan Žůrek, radní Olomouckého kraje pro oblast kultury a památkové péče.

Lubomír Lichý – kreslený humor

14. 1. – 27. 3. 2022

„Mám rád černý humor, konečně dost kreseb se dá zařadit do téhle škatulky, ale nevyhýbám se ani jinému zaměření. Také to je ilustrování knížek a úplně naposled komiksy. V nich je kresba trochu z jiného soudku. Protože patřím do staré generace autorů, všechno je to ruční práce, žádné grafické programy. No a co se týká inspirace, tak to je pro mne i po všech

těch letech velká neznámá. Nechám to spíš na návštěvnících výstav“.

(Lubomír Lichý, prosinec 2021).

Roman Kubík – Otisky a (ne)znamení

11. 3. – 15. 5. 2022

Fotograf a výtvarník, absolvoval Filozofickou fakultu Slezské univerzity v Opavě obor výtvarné fotografie, žije ve Šternberku.

Člen Surrealistické skupiny ve Šternberku a od roku 1995 členem Skupiny českých a slovenských surrealistů. Kubíkovy snímky si žijí vlastním, nezávislým životem, jež bychom snad nejpřiléhavěji označili slovem kontext.

Jan Saudek ve Vlastivědném muzeu v Olomouci

13. 5. – 21. 8. 2022

Fotografie Jana Saudka zná celý svět. Názvy fotografií jako Life; Hey, Joe nebo Marie č. 1 možná běžnému návštěvníkovi nic neřeknou, ale při pohledu na motiv má každý „jasno“.

Kolekce je průřez Saudkovým dílem, obsahuje cca 100 fotografií, některé adjustované přímo Janem Saudkem.

Jindřich Štreit – Ze tmy ke světlu

28. 1. – 17. 4. 2022

Fotografická výstava *Ze tmy ke světlu* od světoznámého fotografa Jindřicha Štreita přibližuje divákům vězeňské prostředí nevšedním pohledem objektivu zaměřeným na práci vězeňských kaplanů. Soubor fotografií vznikl ve dvou etapách v letech 2018–2020, kdy Jindřich Štreit navštívil společně s hlavním kaplanem Vězeňské služby ČR a předsedou zapsaného spolku Vězeňská duchovenská péče na dvacet vězeňských zařízení.

Vladimír Birgus – Tak mnoho, tak málo

18. 3. – 17. 4. 2022

Fotografie z let, kdy se tak mnoho muselo, a tak málo smělo. Zobrazování tristní situace člověka ve specifických podmínkách komunistických zemí 70. a 80. let získalo u Vladimíra Birguse nádech obsese. Birgusovy fotografie znázorňují prototyp anonymního, ale přesto tak důvěrně známého jedince. Důležitou roli v nich nehrají jen lidé, ale také opadávající omítka, torza zraněných chodníků, prázdné výlohy, ušmudlaný veřejný prostor, zkrátka celá vizuální kultura.

Riga, 1982. Foto: Vladimír Birgus.

Muzeum Šumperk

Hlavní třída 342/222

Aktuální režimová opatření platná pro vstup do muzeí zájemci naleznou na našem webu: www.muzeum-sumperk.cz

Stálá expozice VM v Šumperku

Příroda a dějiny severozápadní Moravy

Expozice se může jako první muzejní expozice v ČR pochlubit unikátním produktem – zcela

automatickým audioprůvodcem GuidePort. Nově je možné si v expozici prohlédnout kolekci soch apoštolů a evangelistů z Králík, která je v kompletní podobě k vidění po více než sto letech.

Anna Boček Ronovská. Neverending story

11. 2. (vernisaž v 17 hod.) – 3. 4. 2022

Výstava v Hollarově galerii nabídne všem milovníkům výtvarného umění průhled do dosavadního díla šumperské rodačky Anny Boček Ronovské (* 1975), rozené Doruškové, která vedle své volné tvorby působí jako pedagog na Katedře výtvarné výchovy Pedagogické fakulty UP v Olomouci a v Ateliéru grafického designu a multimédií Fakulty informatiky MU v Brně.

Autorčíným hlavním vyjadřovacím jazykem je kresba, nicméně výsledky svého tvůrčího procesu interpretuje rovněž prostřednictvím grafiky či performancí.

Výstavní síň, Muzeum Šumperk

Bohumil Teplý / 1932–2020

3. 3. – 22. 5. 2022

Bohumil Teplý, sochař, medailér, ale také restaurátor a pedagog, je v povědomí veřejnosti zapsán především jako významná umělecká osobnost hanácké metropole. Vedle olomouckého ateliéru však čerpal energii a inspiraci i v podhůří Jeseníků, konkrétně ve Vernířovicích, kde vytvořil desítky působivých prací. V roce 2022 by umělec oslavil své 90. narozeniny a při této příležitosti se rozhodlo Vlastivědné muzeum v Šumperku představit jeho tvůrčí cestu.

Z šesti stovek prací, které Bohumil Teplý v průběhu své celoživotní umělecké dráhy vyhotovil, výstava připomene jednak umělcova ikonická díla,

Bohumil Teplý, *Hříbě*, sádra, 1984. Foto: VMŠ.

jednak přípravné modely. K vidění budou sochařské práce z rané doby i z posledních let. Instalace představí také medailérskou tvorbu umělce, tj. medaile a pamětní desky významných osobností, a neopomene ani jeho restaurátorskou a pedagogickou činnost.

Rytířský sál

Zmizelý Hrubý Jeseník

4. 2. – 27. 3. 2022

Fotografická výstava přibližuje podobu krajiny jesenického pohoří, jak vypadala v časech staré rakousko-uherské monarchie a dále v období první republiky. Prohlédnete si řadu mnohdy unikátních dobových snímků, pocházejících z muzejních

i soukromých sbírek, které jsou doplněny o současné fotografie. Pomocí moderní techniky pak můžete porovnávat, nakolik se tato místa do dnešních dní změnila. Výstava rovněž představí geomorfologické členění oblasti Hrubého Jeseníku, přičemž každý celek symbolizuje jedno zvíře – Pradědskou hornatinu kamzík, Keprnickou hornatinu tetřívka obecný a Medvědskou hornatinu jeho dávný obyvatel medvěd hnědý. Výstava je zapůjčena z Vlastivědného muzea Jesenicka.

Středověk hrou

18. 2. – 30. 6. 2022

Na jaře se vydáme v našem Muzejíčku o několik staletí zpátky a podnikneme dobrodružnou výpravu do středověku. Společně poznáme, jak se žilo na středověkém hradě, co lidé jedli a jak se bavili. Seznámíme se také se statečnými rytíři, se kterými budeme bránit hrad proti jeho dobyvatelům. Během výpravy na vás čekají opět různé zajímavé úkoly, skládačky, rébusy a hádanky. Tak se k nám přidejte, nudit se určitě nebudete!

Výstava je vhodná pro předškoláky a žáky základních škol. V případě zájmu se můžete objednat na adrese sarka.krellerova@muzeum-sumperk.cz.

Galerie mladých

Vytrženo z fotobloku

do 27. února 2022

Výstava autorských fotografií paní Ivany Remešové.

MUZEUM ZÁBŘEH

Žižkova 1

Dalekým severem s Janem Eskymo Welzlem

Nová expozice přenese návštěvníka do prostředí dalekého a mrazivého severu, kde se mnohdy

musí člověk spolehnout jen sám na sebe a naslouchat přírodě. Především však představí obdivuhodný životní příběh obyčejného člověka, který se jen se čtyřmi krejčary v kapse vydal na dalekou cestu do neznámých končin. Příběh cestovatele začíná v rodném Zábřehu, kde se návštěvníci seznámí s dobou jeho dětství, mládí i prvních toulek po Evropě. V dalších částech expozice již budou sledovat jeho putování napříč Sibiří, ukončené usídlením na Novosibiřských ostrovech, a dále pobyt na zlatonosné Aljašce v posledních dvaceti letech jeho života. Návštěvníci také poznají osobnosti tří redaktorů *Lidových novin*, kterým dodnes vděčíme za to, že zaznamenali Welzlova vyprávění o dalekých cestách. Díky tomu je můžeme dodnes obdivovat a ti odvážnější i jít v jeho stopách. Právě o tom, že Welzlův příběh, obestřený rovněž mnoha záhadami, nepřestává fascinovat a lákat, svědčí poslední část expozice, věnovaná tzv. welzlogům. Expozice však svým obsahem nabídne víc než jen příběh J. E. Welzla. Návštěvníci se zároveň seznámí s podobou severské krajiny a jejími obyvateli, nahlédnou do interiéru srubu nebo budou moci posedět v redaktorově pracovně nad stránkami některé z mnoha knih, které o Welzlovi vyšly. Velkým lákadlem také jistě bude autentický filmový záznam Welzlova předvádění eskymáckých tanců, natočený za jeho pobytu v Brně v roce 1929.

Grafický kabinet Václava Hollara

Václav Hollar. Krajina a města I.

Václav Hollar (1607 Praha – 1677 Londýn), věhlasný rytec a kreslíř 17. století, svou tvorbou přispěl k rozvoji techniky rytí i leptání do mědi a jako

jeden z mála Čechů své doby ovlivnil výtvarné umění v evropském kontextu. Ve sbírce zábrzežského muzea se nachází impozantní kolekce grafických listů tohoto umělce, kterou daroval muzeu milovník a sběratel umění plk. Karel Lukas (1897 Brníčko – 1949 Praha) a jež je dodnes řazena k nejrozsáhlejším souborům díla Václava Hollara v České republice. V Hollarově grafické tvorbě můžeme sledovat pestrou škálu námětů. Vedle vedut, zeměpisných plánů a map se intenzivně věnoval také portrétní tvorbě, studiím krojů a oděvů či náboženským, historickým, mytologickým a alegorickým námětům. V jeho uměleckém repertoáru najdeme i precizní práce s přírodní a sepulkrální tematikou.

Ve výstavním prostoru *Grafický kabinet Václava Hollara* se snažíme představit všechny tematické okruhy umělcovy tvorby. Nyní je v prostoru kabinetu instalovaná výstava s názvem *Václav Hollar. Krajina a města I.*, která ukazuje Hollarovy veduty, různé pohledy do krajiny i detailní práce významných stavebních památek.

V prodeji je katalog TEGLOVÁ, P.: Wenceslaus Hollar Bohemus. Šumperk 1997 – za 60 Kč (česká a anglická verze).

V rukou restaurátora

prodlouženo do 17. dubna 2022

Práce muzejního konzervátora nespočívá jen v oprašování sbírkových předmětů v depozitáři. Proto přijďte na výstavu do Muzea Zábřeh zjistit, co všechno jeho činnost skutečně obnáší a kde všude stopy jeho zásahů můžete vidět nebo vnímat. Na vybraných sbírkových předmětech je představen nejen um muzejního konzervátora, ale také mnohem více patrné zásahy restaurátorů,

kteří svými kouzly zachraňují to, co konzervace již nedokáže. Vystaveno je několik desítek sbírkových předmětů, které většinou během posledních 10 let prošly dílnami konzervátorů a restaurátorů, a vy tak můžete na vlastní oči obdivovat jejich umění.

Minigalerie

Lyrická perokresba

5. 2. – 24. 4. 2022

Autorkou nové výstavy v zábřežské Minigalerii je Věra Dupynová, která ve své tvorbě využívá převážně perokresbu. Každá linka její kresby vypráví svůj příběh.

Muzeum Mohelnice

Kostelní nám. 938

Stálá expozice

Z dějin Mohelnicka

Expozice oceněná prestižní cenou *Gloria musaealis* za nejlepší expozici roku 2005.

Expozice, která svými historickými předměty, pregnantními texty a nápaditým uměleckým ztvárněním uvádí do dějů, které prožívali naši předkové. Nejstarší exponáty pocházejí z 11. století, nejmladší dokládají vývoj města na přelomu 20. a 21. století.

Pravěk Mohelnicka

Expozice představuje veřejnosti artefakty dokládající vývoj regionu od paleolitu až po 10. století.

K nejzajímavějším exponátům patří torza neolitických venuší, vzácné měděné nástroje nebo depoty bronzových předmětů. Instalace je doplněna velkoplošnou projekcí. V prostorách muzea je otevřena také interaktivní archeologická herna.

Čas lovců a sběračů

11. 2. – 17. 4. 2022

Před více než jedním milionem let se na území dnešní jižní Evropy poprvé objevil předchůdce moderního člověka a nedlouho poté se začaly psát první dějiny osídlení dnešní Moravy. Po celou dobu trvání starších čtvrtohor, tedy do doby asi před 10 000 lety, se střídala studená a teplá období, která ovlivňovala nejenom vzhled a charakter krajiny, fauny a flóry, ale především také zvolenou strategii pro přežití tehdejšího člověka.

Jak a kdy člověk vznikl a jak vlastně vypadal v jednotlivých etapách svého vývoje? Čím se živil a s jakými dalšími živočichy mohl přijít ve své době do styku? Kdy a kde se objevují první stopy lidské činnosti a jak celý následující kulturní vývoj probíhal? Všechny tyto otázky Vám zodpoví výstava věnovaná zlomovému období nejenom v životě lidí – starší době kamenné.

PAMÁTNÍK ADOLFA KAŠPARA V LOŠTICÍCH

Palackého 343

Expozice Adolfa Kašpara

Expozice představuje ojedinělou kolekci děl malíře a ilustrátora Adolfa Kašpara. V podkroví domu se nachází Mistrův ateliér s autentickým zařízením.

Expozice loštických pohárů / Hrnčířství na Lošticku v proměnách času

Nová expozice, jež vznikla pod záštitou Ministerstva kultury a s podporou města Loštic, představuje ucelenou formou fenomén výroby unikátního druhu keramiky se specifickými puchýřky, která byla vyráběna v průběhu vrcholného středověku a raného novověku pouze v Lošticích a jejich nejbližším okolí. Toto keramické zboží se však proslavilo po celé střední Evropě, loštické poháry známe z celé řady měst i šlechtických sídel daleko za hranicemi severní Moravy.

Expozice však příběh pozoruhodně silné tradice hrnčířství regionu vypráví již od pravěkých období, a to v souvislosti s prokázaným využitím tuhy z dolů u nedalekého Svinova při mísení keramického těsta. Hlavním tématem zůstávají unikátní poháry, nicméně expozice by také chtěla zdůraznit, že zdejší kvalitní keramická produkce pokračovala až do počátku 20. století. Tímto příběhem loštických hrnčířů získává nadčasový rámeček. Pro malé i velké návštěvníky jsou připraveny i tematické interaktivní prvky.

Liška Bystrouška. Kresby Stanislava Lolka

16. 2. – 1. 5. 2022

Světově známý malíř Stanislav Lolek (1873–1936), jehož jméno je spojeno především s Mařákovou

krajinářskou školou na Akademii výtvarných umění v Praze, vytvořil za svých studentských let na základě vyprávění revírníka Augustina Kořínka cyklus humorných kreseb o lišce Bystroušce, který se po čase stal inspirací pro spisovatele Rudolfa Těsnohlídka. Krátké povídky společně s kresbami začaly vycházet v roce 1920 v *Lidových novinách*, záhy se staly populárními a oslovily i Leoše Janáčka, kterému se povedlo prostřednictvím slavné opery rozšířit povědomí o lišce Bystroušce po celém světě.

Originály těchto ilustrací zakoupilo muzeum do svých sbírek v roce 1972, nicméně jako celek byly prezentovány ojediněle. Proto jsme se rozhodli představit kolekci dochovaných kreseb a připomenout, kdo za oblíbenými příhodami stojí, nejprve v šumperském muzeu, poté i v dalších detašovaných muzeích Vlastivědného muzea v Šumperku. Na letošní jarní sezónu přesouváme výběr kreseb Stanislava Lolka do Památníku Adolfa Kašpara, kde bude k vidění do 1. května 2022.

Máte-li zájem o komentovanou prohlídku, kontaktujte prosím paní Lenku Heinrichovou na mailu pamatnik.lostice@muzeum-sumperk.cz.

LOVECKO-LESNICKÉ MUZEUM V ÚSOVĚ

Zámecká 1

V Lovecko-lesnickém muzeu na zámku Úsov skončila návštěvní sezóna 31. 10. 2021 a zámek bude až do konce března 2022 uzavřen.

Na výstavách a akcích budou pořizovány fotografie a obrazová dokumentace pro dokumentační a propagační účely VM Šumperk.

Na všech akcích VM Šumperk je nutné dodržovat aktuální protiepidemická opatření.

MALOVANÉ NEBE

RESTAUROVANÉ PODMALBY NA SKLE

3. 12. 2021 - 17. 4. 2022

vernisaž 2. 12. 2021 v 17 hodin
Muzeum a galerie v Prostějově, p. o.
nám. T. G. Masaryka 2

www.muzeumpv.cz

Jindřich Štreit Ze tmy ke světlu

Soubor fotografií o vztahu kaplanů a vězňů.

28. 1.– 13. 3. 2022

Vlastivědné muzeum v Olomouci
Handkeho sál

muzeum
NÁSTROJNÉ MUZEUM V OLOMOUCI

Olomoucký kraj

OLOMOUČ

ZIP

PREMIERE

OLMOUCKÝ (Report)